

Viiiala

Rakennetun ympäristön ja kulttuurimaiseman inventointi 2005-2006

Jari Heiskanen
Pirkanmaan Maakuntamuseo
Kulttuuriympäristöyksikkö 2005-2006

PIRKANMAAN MAAKUNTAMUSEO

PIRKANMAAN **MAAKUNTAMUSEO**

Viiala

Viialan rakennetun ympäristön ja kulttuurimaiseman inventointi 2005-2006

Jari Heiskanen
Pirkanmaan maakuntamuseo
Kulttuuriympäristöyksikkö 2005-2006

Kansi: Outi Paloranta
Etukannen kuvat: Jari Heiskanen
Inventoinnin kohdekuvat: Jari Heiskanen
Kartat ja karttojen digitointi: Jari Heiskanen ja Outi Paloranta
Peruskartat, maanmittauslaitos, lupanumero:

Sisällys

Karttaliite: Osa 1 pohjoinen

Karttaliite: Osa 2 keskiosa

Karttaliite: Osa 3 etelä

Viialan kulttuuriympäristöselvitys	6
1. Johdanto	6
2. Inventointiaineisto	6
3. Viialan kulttuuriympäristön arvoja	8
4. Kulttuurihistoriallisista arvoista; arvoluokat	10
5. Kylien, kiinteistöjen ja arvoalueiden luokitus	11
6. Viialan kunta 1932-2007, historiallisia ympäristöjä ja rakennuskantaa	14
Viialan maisemahistoria	17
Karttaliite: 1700-luvun maankäyttö isojakokarttojen mukaan	
Karttaliite: Maankäyttö 1860-luvulla	
Alkkulan kylä	24
1. Jumunranta	26
2. Koivikko, Lapin puukoulu	26
3. Pärnämäki, Lapin kivikoulu	26
4. Uotila	27
5. Viilatehdas	27
6. Ylhäinen	28
Arvoalue: 1. Alkkulalahden-Riitiälänjärven agraarimaisema	29
Arvoalue: 2. Matomäen asuinalue	31
Arvoalue: 3. Viilatehtaan ympäristö	34
Arpiaisen kylä	37
7. Arpiainen	39
Arvoalue: 4. Arpiasen agraarimaisema	40
Haihunkosken kylä	42
8. Eliitti Harkki	44
9. Haihunkosken kivisilta	44
10. Iso-Rasila	45
11. Ruokola, kansakoulu kivi	45
12. Siukola	45
13. Vähä-Rasi, kansakoulu puu	46
Arvoalue: 5. Lallinmäen asuinalue	47
Arvoalue: 6. Oopakan asuinalue	52

Arvoalue: 7. Sallinkulman asuinalue	57
Arvoalue: 8. Urheilu- ja Mäntymäenkadun ympäristö	59
Heinusuon kylä	61
14. Ali-Eskola	63
15. Jussila	63
16. Kansakoulun lisä	63
17. Marjamäki	64
18. Rauhala	64
19. Rekola (Oinas)	64
20. Sarkkilan kansakoulu	65
21. Yli-Eskola	65
Arvoalue: 9. Heinälahden itäpuolen agraarimaisema	66
Lohnattilan kylä	68
22. Yli-Laurila	69
Arvoalue: 4. Arpiaisen agraarimaisema	40
Pörölän kylä	
23. Ali-Pörö	70
Riitiälän kylä	71
24. Mutonen	73
25. Päivärinne (Anttila)	73
26. Toorikka	74
Arvoalue: 1. Alkkulalahden-Riitiälänjärven agraarimaisema	29
Sarkkilan kylä	75
27. Heikkilä	77
28. Kivimäki	77
29. Mattila	78
30. Pihlajamäki	78
31. Ryödi	78
Arvoalue: 9. Heinälahden itäpuolen agraarimaisema	66
Taipaleen kylä	79
32. Hinkka	81
33. Hyrkäs	82

Arvoalue: 1. Alkkula-Riitiälänjärven agraarimaisema	29
Tarpian kylä	82
34. Kartanonvainio	83
Tolvilan kylä	84
35. Tolvila	87
Arvoalue: 1. Alkkula-Riitiälänjärven agraarimaisema	29
Varrasniemen kylä	88
36. Nyppy	90
37. Seppälä	90
38. Sipilä	90
Arvoalue: 10. Varrasniemen kyläraitti	91
Viialan kylä	92
39. Kauppala 74	97
40. Kauppala 147	97
41. Kirkkomaa	97
42. Pappilanpuisto	98
43. Rantalehto	98
44. Siiri	99
45. Tiilimäki	99
46. Tuomarla	100
47. Viiala	100
48. Viialan nahkatehdas	101
49. Vuorela (työväentalo)	101
Arvoalue: 11. Keskuskadun asuinalueet	102
Arvoalue: 12. Keskuskadun liike- ja hallintorakennukset	105
Arvoalue: 13. Vakkistenmäen asutus	109
Arvoalue: 14. Viialan kartanomiljö	111
Arvoalue: 15. Kolikkoinmäen asuinalue	113
Lähdeluettelo	116

VIIALAN KULTTUURIYMPÄRISTÖSELVITYS

1. Johdanto

Pirkanmaan maakuntamuseon projektitutkija Jari Heiskanen kartoitti vuodenvaihteessa 2005/06 neljän kuukauden ajan Viialan kunnan rakennettua kulttuuriympäristöä. Työ käsitti 49 kiinteistön inventoinnin, 15 kulttuurihistoriallisesti arvokkaan alueen rajauksen ja maisemanhistoriaa koskevan yleiskuvauksen. Aineistosta on koottu käsillä oleva raportti, jonka lisäksi tietoa löytyy kohdekorteista. Aluerajauksena oli koko kunta, joskin työ keskittyi asutuksen ja maiseman kannalta keskeisille paikoille. Työn tilaajana oli Viialan kunta ja laadittu raportti palvelee ensisijaisesti kunnan kaavoituksen ja maankäytön suunnittelua. Raportista ja sen osista toivotaan olevan kuienkin iloa myös kuntalaisille ja esimerkiksi kouluille opetusmateriaalina.

Työn ulkopuolelle jäi UPM:n entinen vaneritehtaan alue ja osa Varrasniemen kylää, koska kylästä on tehty asemakaavaan liittyvä rakennusinventointi vuonna 2002 ja UPM:n aluetta tutkitaan parhaillaan. Ajallisesti tutkimus kohdistui pääasiassa ennen sotia rakennettuun rakennuskantaan, joskin 1950-luvun keskeiset osat on huomioitu arvoalueissa. Inventoitavien kiinteistöjen määrä oli rajattu. Merkittäviä ulkopuolelle jääneitä kiinteistöjä olivat mm. Edelweiss, Nahkalinna, Mallas ja Saraste. Näistä kolme ensimmäistä sijaitsee erikseen määritetyllä arvoalueella ja tulevat näin huomioitua. Arvoalueista puutteeksi jäi Koiviston alue, jossa oli Viialan nahkatehtaan työväen vuokra-asuntoja. Jatkossa nämä kohteet tulee selvittää.

Raportti on järjestetty kylittäin ja kohteittain aakkosjärjestykseen. Luokituksen taustalla on lähdeaineisto ja kiinteistörekisteri, jotka pohjautuvat vanhaan kyläjakoon. Kohteiden niminä on käytetty pääasiassa rekisterinimiä. Kylästä kertovaan kokonaisuuteen kuuluvat kyläkortti, kiinteistö kortit ja mahdolliset kylän alueella olevat arvoalueet. Kyläkortti sisältää kuvauksen alueesta ja kylän keskeisestä asutushistoriasta. Kyläkorteista puuttuu Pörölä, joka sijaitsee pääosin Vesilahden puolella.

Valtakunnallisesti arvokkaita kohteita Viialassa on ollut kaksi, Viialan kartano ja rautatieasema. Näistä jälkimmäinen purettiin 1990-luvulla. Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet – teos mainitsee Viialasta 10 kohdetta ja 5 aluetta. Kohteista on mainittu rautatieasema, entinen pappila (Pappilanpuisto), työväentalo, Kirkko, viilatehdas, Viialan kartano, Rasin koulut, sekä Ylhäisten, Uotilan ja Yli-Laurilan tilakeskukset. Alueista mainitaan Haihunkosken koskimiljö, Koiviston omakotialue, Heinäsuon kulttuurimaisema, Varrasniemen kylä ja kulttuurimaisema, Tanhuanpäänvainion(Tolvila) kulttuurimaisema.

Työn etenemiseen ovat vaikuttaneet useat ihmiset. Kiitän kaikkia, jotka luovuttivat tietojaan raporttiin. Erityisesti haluan kiittää viialalaisia Olavi Lahdensivua ja Esko Korkeamäkeä yleiskuvan muodostamisessa. Kunnan virkamiehistä on hyvä muistaa rakennustarkastaja Risto Hämäläistä ja arkistonhoitaja Jutta Kuitusta. Jyväskylän Maanmittauslaitoksen arkiston erittäin myönteinen suhtautuminen edesauttoi lopputulosta. Kiitos siitä kuuluu Marja Rantalalle ja Hannu Tavastille.

2. Inventointiaineisto

Kiinteistöinventointi

Inventoitavien kiinteistöjen valintaan ja arvottamiseen vaikuttivat rakennushistorialliset, historialliset ja maisemalliset eli ympäristöarvot. Kohteina ovat Viialan rakennetun ympäristön keskeiset ja vanhimmat rakennukset. Tämänäyttypisiä ovat mm. vanhat kantatalot, tehtaat sekä julkinen ja

yhteisöllinen rakentaminen. Inventoitujen kiinteistöjen lukumäärä oli suhteutettu käytettävissä olevaan aikaan. Kyseessä on edustava otos Viialan kulttuurimaiseman keskeisistä kiinteistöistä. Se ei ole kuitenkaan kattava tai suljettu lista kulttuurihistoriallisesti arvokkaista kohteista tai alueista. Ulkopuolelle jouduttiin jättämään useita saman aikakauden rakennuksia mikä merkitsee lisäselvitysten tarvetta, esimerkiksi arvoalueilla sijaitsevien kohteiden osalta. Osa kohteista onkin ymmärrettävissä esimerkkeinä rakentamisajastaan. Ajallisesti työ rajautuu kiinteistöjen osalta ennen sotia rakennettuun rakennuskantaan. Arvoalueissa on mukaan otettu lisäksi 1950-luku, joka oli Viialalle vireää rakentamisen aikaa. Rakennettua ympäristöä on dokumentoitu valokuvaamalla, laatimalla asemapiirroksia ja lyhyt kuvaus rakennusten nykytilasta ja historiasta. Dokumentointi on tehty kulttuurihistorian näkökulmasta, eikä se ole rakenteiden ja kunnon tekninen tutkimus. Samoin kohteiden arvottamisen lähtökohtana ovat kulttuuriset arvot. Kyseessä ei ole kiinteistöjen tai alueiden syvällinen historiankirjoitus ja tietojen kattavuudessa on vaihtelua.

Arvoluokituksessa on käytetty kolmiportaista 1, 2, 3 -luokittelua ja se on tämän hetken arvio yksittäisen kohteen arvoista Viialan kulttuuriympäristön ominaispiirteet huomioiden ja suhteessa muihin kohteisiin. Arvojen perusteet on mainittu kohdekorteissa ja kohteista on annettu toimenpidesuosituksia. Arvottamisella on haluttu nostaa aineistosta esiin kulttuurimaiseman keskeiset arvot ja ympäristön tärkeimmät, samalla haavoittuvimmat ominaispiirteet. Sinänsä kaikki tässä mainitut kiinteistöt ja arvoalueet ovat säilyttämisen arvoisia arvolukuun katsomatta.

Arvoalueet

Kiinteistöjen lisäksi on rajattu erikseen arvoalueita, joilla on säilynyt kulttuurimaiseman ja historian näkökulmasta merkittävää rakennuskantaa tai arvokasta kulttuurimaisemaa. Arvoalueet on dokumentoitu valokuvaamalla sekä laatimalla lyhyt kuvaus alueesta ja sen historiasta. Arvottaminen ja toimenpidesuosituksien noudattavat kiinteistöjen vastaavia tietoja. Mahdollinen lisäinventoinnin tarve kohdistuu pääasiassa juuri näille arvoalueille ja on arvioitava aina erikseen. Arvoalueita on 15. Niistä kolme, Arpiaisten agraarimaisema, Heinälahden itäpuolen agraarimaisema ja Alkkulanlahden - Riitiälänjärven agraarimaisema edustavat laajempaa kulttuurimaisemaa, joka koostuu Viialan asutuksen vanhimmista osista, vanhoista kylistä, -kantataloista ja -pelloista. Teollisuuden ja taajama-asutuksen vanhimpia osia edustavat Lallinmäki, Keskustan asuinalueet, Keskustan hallinto- ja liikerakennukset, Viilatehtaan ympäristö, Urheilu- ja Mäntymäenkadun ympäristö, Vakkistenmäki ja Oopakka. Sotien jälkeisen asutuksen, erityisesti siirtolais- ja rintamamiesrakentamista edustavat Kolikkoinmäki ja Sallinkulma

Maisemahistoria

Maisemahistoriaa on kartoitettu vanhan karttamateriaalin pohjalta. Pääosa käytetystä karttamateriaalista on maanmittauslaitoksen keskusarkistosta, joka sijaitsee Jyväskylässä. Tarkan kuvan Viialan maisemasta saa 1700-luvun loppupuolen isojakokartoista ja keskustan osalta lisäksi 1860-luvun Alkkulan jakokunnan tiluskartasta. Karttojen mittakaava on 1:4000. Karttojen sisältämä tieto, pellot, niityt, asutus ja tiet ovat kohdistettu nykykartan kanssa ja digitoitu ts. muutettu sähköiseen muotoon, joten niitä voidaan tarkastella nykymaiseman kanssa päällekkäin. Vanhojen karttojen digitoinnissa tavoitteena on laajojen 1700-luvun lopun ja 1860-luvun maiseman kokonaisuusien esittäminen. Saatu kuva on viitteellinen ja maiseman yksityiskohdissa saattaa olla virheitä, jotka johtuvat usein vanhan karttamateriaalin mittavirheistä. Paikoitellen ja yleiskuvana digitoitua karttaa voidaan pitää hyvin luotettavana. Isojakoaineisto kattaa lähes koko Viialan vanhojen kylien alueet. Poikkeuksen tekevät Tolvilan kartano, jonka osalta kartan huonokuntoisuus ja keskeneräisyys esti digitoinnin. Varrasniemen ja Haihunkosken osalta isojakokartat puuttuvat maanmittauslaitoksen arkistosta.

3. Viialan kulttuuriympäristön arvoja

Kiinteistöille ja arvoalueille on annettu arvoluokitus, joka perustuu kohteiden kulttuurihistoriallisiin arvoihin. Kohteen arvot muodostuvat rakennushistoriallisista, ympäristö- ja historiallisista arvoista.

Rakennushistorialliset arvot:

Rakennustaiteelliset arvot: puhtaspiirteinen, arkkitehtonisen tyylin edustaja

Viialassa löytyy perinteisen yksinkertaisen rakennustyylin lisäksi viitteitä 1900-luvun vaihteen tyylipiirteistä, joita ovat mm. uusrenessanssi, nikkarityyli, kansallisromantiikka ja jugend sekä 1920-luvun klassismi. Hyvin säilyneitä näiden tyylipiirteiden esimerkkejä ovat mm. Rasin koulut, Rekola, Viialan ja Tolvilan kartano sekä Ali-Pörö. Poikkeuksellisen rakenteellisesti ja tyyllillisesti on pidettävä myös Jumunrannan viljamakasiinia ja –kuivuria. Edustavia ovat myös sahan johtajien asuintoimintatilat rakennukset mm. Rantalehto, Tuomarla ja Pappilanpuisto

Rakennustekniset arvot: Rakennuksessa on käytetty rakennusteknisesti mielenkiintoisia, innovatiivisia, tyypillisiä tai uniikkeja ratkaisuja.

Rakennusmateriaalina on ollut pääasiassa hirsi. Tiiltä on käytetty pääasiassa tehtaissa, yksittäisissä talusrakennuksissa ja muutamissa koulurakennuksissa. Tiili on myös ollut päämateriaalina sotien jälkeen syntyneessä keskustamyllyssä. Viialassa tai jopa laajemminkin harvinaisena materiaalina ja teknisenä ratkaisuna voidaan pitää rakennuksen rungon tekemistä sahalla ylijääneistä lankunpätkistä. Inventoiduista kohteista höyrysahan rakennuttama Rantalehto oli rakennettu tällä tekniikalla. Lisäksi Varrasniemessä on yksi talusrakennus tehty vastaavalla tavalla. Ilmiön laajuutta ei voitu selvittää. Muistitietona kerrotaan, että Alkkulassa olisi yksi asuinrakennus ja osa Lapinkulman uudempaa koulua olisi tehty tästä materiaalista.

Rakennusperinteisesti arvokas: oman aikakautensa ja alueensa rakennusperinteen tyypillinen edustaja.

Viialassa elävät perinteinen maalaismaisema ja teollisuus/taajamamylly rinnakkain. Viialan rakennusperinne on monipuolista ja ajallisesti kerrostunutta, mistä kertoo esimerkiksi perinteinen paritupa ja elementtikerrostalo. Perinteiseen maalaisrakentamiseen tuo poikkeuksen kaksi kartanoa. Punatiilien teollisuusrakennusten lisäksi tehtiin liittyi eri aikakausilta olevia asuinrakennuksia. Höyrysahan rakennuskantaan liittyy mm. näyttäviä 1900-luvun vaihteen johtajien asuinrakennuksia, 1920-luvun maatila, 1940-luvun tiilirunkoisia kerrostaloja, 1970-luvun elementtikerrostaloja, 1950-luvun omakotiasutusta ja 1960-luvun rivitalo. Rakennusperinteeseen tuovat poikkeuksia kartanoiden lisäksi tehtaas. Oman lukunsa muodostaa lisäksi 1950-luvun laaja julkinen ja yksityinen rakentaminen.

3.2 Ympäristöarvot:

Maisemallisesti/kaupunkikuvallisesti merkittävä: osana arvokasta ympäristökokonaisuutta, näkyy ympäristöönsä hyvin tai muodostaa oman maisemallisen kokonaisuuden.

Erityisesti arvokkailla aluekokonaisuuksilla on ympäristöarvoja. Yksittäiset rakennukset ovat osa kokonaisuutta. Arvoalueita on rajattu sekä teollisuuden synnyttämälle taajama-alueelle ja maatalouspohjaiselle haja-asutusalueelle. Ensimmäisessä ne muodostuvat pääasiallisesti

rakennetusta ympäristöstä ja katutilasta, toisessa painottuvat enemmän maiseman maankäytön historiaan kuin rakennuskantaan.

Historialliset arvot:

Asutushistorialliset arvot: Kylien kantatalot ja vanhat kyläpellot, teollistumisen synnyttämä asutus

Viialassa vanhimpia asutushistoriallisia arvoja omaavat kivikauden asuinpaikat, jotka sijoittuvat vesistöjen yhteyteen, pääasiassa kuivuneen Alkkulanlahden ympäristöön. Asutushistoriallisesti merkittävimmän rakennetun kulttuuriympäristön muodostavat vanhat maakirjakylät ja niiden kantatalot, kylätontit ja vanhat kyläpellot. Kylätontit ovat arvokkaita myös autioituneina esimerkkinä Alkkulan vanhan kylän paikka. Kyliin ja asutukseen liittyvät myös vanhat liikennereitit, joiden suunnassa asutus vähitellen levisi. Kyliin ja kantataloihin liittyvät lisäksi kylien ulkopuolella oleva asutus, takamaiden torpat ja vanhojen maanteiden varrella olevat mökit. Teollisuus ja rautatieasema vetivät puoleensa asutusta. Niiden vaikutuksesta Viialaan syntyi, osin suunnitelmallisesti rakennettua, johtohenkilöiden ja työväen asutusta. Nämä alueet ja rakennukset omaavat myös asutushistoriallista arvoa ja niillä on erityistä paikallista merkitystä.

Taloushistoriallisesti arvokas: teollisuus, kauppa- tai liikennehistorian kannalta merkittävä

Viialan kehitykseen vaikuttivat keskeisesti rautatien rakentamisen lisäksi sahan sekä viila- ja nahkatehtaan perustaminen. Näihin liittyvät rakennukset, niin teollisuus- kuin asutustoiminta, ovat tärkeitä historiallisesti ja maisemallisesti. Merkittävää liikennehistoriaa ovat tiet ja niihin liittyneet rakenteet. Paikallisteiden lisäksi keskeinen oli vanha maantie, joka johti Viialan kautta Hämeenlinnasta Tammerkoscalle. Tien linjaus on pääosin säilynyt Viialassa. Tiestä erkani keskustan pohjoispuolella ns. Narvanmatkantie, joka raivattiin maantiekseksi jo 1700-luvun lopulla. Haihunkosken sillasta on maininta jo 1620-luvulta ja nykyinen neliaukkoinen kivisilta on 1880-luvulta. Vanhoja tielinjoja ovat mm. Turuntie ja Kirkkotie.

Sivistyshistoriallisesti arvokas, esim. kirjastot ja koulut

Vanhimmat koulut Viialassa perustettiin Akaan, Vesilahden ja Lempäälän kuntiin, joskin edelläkävijänä oli Akaan höyrysaha, joka perusti ensimmäisen koulun huomattavasti aikaisemmin kuin kunnat. Yhdessä sotien jälkeisten lisärakennusten koulut muodostavat ajallisesti kerrostuneen kokonaisuuden.

Sosiaalishistoriallinen arvokas: edustaa havainnollisella tavalla alueelle tyypillistä sosiaalista kerrostumaa ja elämäntapaa.

Rakennettuna kulttuurimaisemana sosiaalishistoria näkyy hyvin maalais- ja tehdasmiljöössä. Maalaismaisemassa näkyvät hyvin kylien kantatalot ja vastaavasti syrjemmällä, pellon laidalla

olevat pienimuotoisemmat muonamiehen mökit, mäkituvat ym. Tehdasmiljöössä vastaava ero näkyy johtajien asuinrakennuksissa, jotka poikkesivat sijainniltaan ja rakennustavaltaan työvälle tarkoitetuista alueista.

4. Kulttuurihistoriallisista arvoista; arvoluokat

Luokittelussa painottuvat selkeästi maiseman historialliset kiintopisteet, kuten kantatalot, teollisuuden rakennusperintö ja julkiset rakennukset. Rakennushistorian näkökulmasta kohdetta voi luonnehtia termeillä tyypillinen, harvinainen, säilynyt, edustava, yhtenäinen, ajallinen kerroksellisuus, avainkohde, symbolimerkitys ja kertovuus.

Alkuperäisyys tai säilyneisyys on käsitteenä ongelmallinen. Rakennuksia on aina muutettu, joko korjaamalla, purkamalla, uudistamalla tai laajentamalla ajan tarpeiden mukaan. Mitä vanhempi rakennus, sitä enemmän muutoksia se on ehtinyt kokea. Vanhan ja alkuperäisenä säilyneen rakennuksen löytäminen onkin lähes mahdotonta. Kulttuurihistorialliselta kannalta on merkitystä miksi ja miten muutokset ovat tehty. Kulttuurihistoriallinen arvo syntyy osittain vanhoista materiaaleista, mutta toisinaan myös ajallisista kerroksista. Tästä hyvänä esimerkkinä on useita laajennuksia kokenut nahkatehdas.

Luokka I

Erityisen merkittävät kohteet, suuri paikallinen arvo.

Kohteita, jotka edustavat parhaalla mahdollisella tavalla Viialan rakennettua perintöä tai ovat hyvin säilyneitä kokonaisuuksia sekä omaavat suuren intensiteetin. Näihin kohteisiin sisältyy useita arvonäkökohtia tai erittäin vahva yksi peruste. Tässä luokassa olevat ovat kantataloja, teollisuusrakennuksia tai julkisia rakennuksia, jotka muodostavat Viialan maiseman ja historian kivijalan. Luokittelun ensimmäiseen tai toiseen luokkaan ratkaisee usein kohteen säilyneisyys, kokonaisuus tai liittyminen laajempaan kokonaisuuteen.

Luokka II

Merkittävät kohteet

Ovat edustavia ja vähintään kohtalaisen hyvin säilyneitä, intensiteettiä omaavia ja sisältävät yleensä useita arvonäkökulmia. Ensimmäiseen luokkaan verrattuna rakennuskanta ja asuinpaikka ovat usein nuorempia tai kokonaisuus on suppeampi.

Luokka III

Maisemallisesti tai historiallisesti arvokkaat kohteet

Kohteita, joilla on historiallista arvoa ja ovat osana jotakin laajempaa kokonaisuutta. Tähän luokkaan on sijoitettu pienempi ns. mökkiasutus, vaikka niiden rakennukset olisivat säilyneet hyvin.

5. Kylien kiinteistöjen ja arvoalueiden luokitus

Alkkulan kylä

1. Jumunranta		2	
2. Koivikko, Lapin puukoulu	2		
3. Pärnämäki, Lapin kivikoulu		2	
4. Uotila			1
5. Viilatehdas		1	
6. Ylhäinen		2	

Arvoalue: 1. Alkkulalahden-Riitiälänjärven agraarimaisema	2		
Arvoalue: 2. Matomäen asuinalue		2	
Arvoalue: 3. Viilatehtaan ympäristö	2		

Arpiaisen kylä

7. Arpiainen		2	
--------------	--	---	--

Arvoalue: 4. Arpiasen agraarimaisema		2	
--------------------------------------	--	---	--

Haihunkosken kylä

8. Eliitti Harkki		2	
9. Haihunkosken kivisilta		1	
10. Iso-Rasila		2	
11. Ruokola, kansakoulu kivi	1		
12. Siukola		2	
13. Vähä-Rasi, kansakoulu puu		1	

Arvoalue: 5. Lallinmäen asuinalue		2	
Arvoalue: 6. Oopakan asuinalue		2	
Arvoalue: 7. Sallinkulman asuinalue	3		
Arvoalue: 8. Urheilu- ja Mäntymäenkadun ympäristö		2	

Heinusuon kylä

14. Ali-Eskola		2	
15. Jussila			2
16. Kansakoulun lisä		2	
17. Marjamäki		2	
18. Rauhala		2	
19. Rekola(Oinas)		1	

20. Sarkkilan kansakoulu	2	
21. Yli-Eskola	2	
Arvoalue: 9. Heinälähdän itäpuolen agraarimaisema	1	
Lohnattilan kylä		
22. Yli-Laurila	1	
Arvoalue: 4. Arpiaisen agraarimaisema	2	
Pörölän kylä		
23. Ali-Pörö	2	
Riitiälän kylä		
24. Mutonen	2	
25. Päivärinne (Anttila)	2	
26. Toorikka	1	
Arvoalue: 1. Alkkulalahden-Riitiälänjärven agraarimaisema	2	
Sarkkilan kylä		
27. Heikkilä	1	
28. Kivimäki	3	
29. Mattila	2	
30. Pihlajamäki		3
31. Ryödi		2
Arvoalue: 9. Heinälähdän itäpuolen agraarimaisema	1	
Taipaleen kylä		
32. Hinkka	2	
33. Hyrkäs	2	
Arvoalue: 1. Alkkula-Riitiälänjärven agraarimaisema	2	
Tarpian kylä		
34. Kartanonvainio	1	
Tolvilan kylä		
35. Tolvila (kartano)	1	

Arvoalue: 1. Alkkula-Riitälänjärven agraarimaisema 2

Varrasniemen kylä

36. Nyppy 2
37. Seppälä 1
38. Sipilä 1

Arvoalue: 10. Varrasniemen kyläraitti 1

Viialan kylä

39. Kauppala 74 2
40. Kauppala 147 2
41. Kirkkomaa 1
42. Pappilanpuisto 2
43. Rantalehto 1
44. Siiri 2
45. Tiilimäki 3
46. Tuomarla 2
47. Viiala (kartano) 1
48. Viialan nahkatehdas 1
49. Vuorela (työväentalo) 1

Arvoalue: 11. Keskuskadun asuinalueet 1

Arvoalue: 12. Keskuskadun liike- ja hallintorakennukset 1

Arvoalue: 13. Vakkistenmäen asutus 3

Arvoalue: 14. Viialan kartanomiljö 1

Ei erityisesti minkään kylän alla

Arvoalue: 15. Kolikkoinmäen asuinalue 2

6.0 Viialan kunta 1932-2007, historiallisia ympäristöjä ja rakennuskantaa

Viialan asutushistoria on pitkä, mutta itsenäinen kuntahistoria jäi lyhyeksi. Kuntana Viialan historia alkaa vuodesta 1932 ja päättyy 1.1.2007. Kunnan perustamista pohjustivat alueen teollistuminen ja seurakunnan muodostaminen vuonna 1926. Seurakuntaa edeltänyt rukoushuone rakennettiin 1906.

Nykyisen kunnan ja kulttuuriympäristön kannalta merkittävät rakennuksia olivat rautatieasema ja saha, jotka perustettiin Viialan kartanomiljööön tuntumaan 1870-luvulla. Akaan Höyrysaha (1874 – 2005) ja sitä seuranneet viilatehdas (1900 – 1990-l) ja nahkatehdas (1921-1996) muodostivat ”kolme piippua”, jonka ympärille kehittyi 1900-luvun vaihteelle tyypillinen taajaväkinen yhdyskunta, joita voitiin perustaa maaseutupitäjiin. Teollisuuden historia päättyi Viialassa 1990-luvun lamaan ja rakennemuutokseen. Näillä näkymin Viialan kunnan historia päättyy vuoden 2007 alussa yhdistymiseen Toijalan kanssa. Yhteiseksi nimeksi on kaavailtu perinteistä Akaata, joka näin palaisi kuntana takaisin, joskin alueellisesti erilaisena.

Nykyisen Viialan alue on eri historiallisten osien summa. Ennen seurakunnan ja kunnan perustamista Viialan alueet olivat osa Lempäälää, Vesilahtea ja Akaata. Nykyisistä Kylistä Tolvila, Taipale ja Alkkula kuuluivat Lempäälän kuntaan. Varrasniemi, Haihunkoski, Tarpia ja Viiala olivat Akaan kyliä. Vesilahdelle kuuluneet kylät, Arpiainen, Heinäsuu, Sarkkila ja Riitiälä olivat Heinälahden ympäristössä. Vesilahdelta tuli Viialaan talojen mukana osia Lohnattilan ja Pörölän kylistä. Vaikka Viiala oli näiden vanhojen pitäjien kirkoilta katsottuna syrjässä, takasi sijainti keskeisen vesireitin, Vanajaveden ja siihen laskevan Tarpianjoen varrella hyvät lähtökohdat asutukselle jo varhain. Tästä ovat osoituksena esihistorialliset löydöt ja kaksi 1600-luvun kartanoa. Haihunkoskessa oli tällöin kolme myllyä, Viialan kartanon, Varrasniemen ja Haihunkosken yhteinen sekä Akaan pappilan. Viiala sijaitsee pitäjien lisäksi maakuntien Hämeen ja Satakunnan historiallisella rajalla. Luonnollinen ja selkeä raja kulki Haihunkoskessa, josta raja jatkui ensimmäisestä suuresta mutkasta länteen, jolloin joen pohjoisrannalla oleva Tarpian yksinäistalo/kylä kuului vielä Hämeeseen. Kunta tai seurakuntajako ei ole ollut kuitenkaan pysyvä. Esimerkiksi Viialan kylä kuului aikaisemmin Lempäälään, mutta siirrettiin Akaaseen kuuluvaksi vuonna 1870. Toinen hyvä esimerkki on Tolvila, joka on kuului 1600-luvulla vähän aikaa Akaan pitäjään.

Rakennuskannasta

Rakennusten ja kohteiden ajoituksessa nojaututtiin erityyppisiin lähteisiin. Yksittäisiä tietoja oli kirjallisuudessa ja pääosa perustuu rakenteiden arviointiin sekä muistitietoihin. Tulokset ovat parhaimmillaan vain arvioita. Täsmällisempi ajoittaminen tarvitsisi tarkempia tutkimuksia ja voisi siitä huolimatta jäädä avoimeksi kysymykseksi.

Inventoiduista kohteista vanhimmat säilyneet rakennukset ovat talousrakennuksia, etupäässä aittoja. Vanhimmat, 1700-luvulle ajoittuvat aitat ovat Uotilan ja Kuorttilan (Kartanonvainio) tilakeskuksissa. Asuinrakennuksista vanhimpia ovat Viialan ja Tolvilan kartanon asuinrakennukset, jotka ovat ajoitettavissa 1700- ja 1800-luvun vaihteeseen. Toorikan ja Sipilän asuinrakennukset ovat ilmeisesti 1800-luvun alkupuolelta. Pääosa kantatalojen tilakeskusten asuinrakennuksista on 1800-luvun loppupuolelta ja 1900-luvun alkupuolelta, vanhimpia tässä ryhmässä ovat mm. Kuorttilan, Ylhäisten ja Mustilan asuinrakennukset. Oman ryhmänsä muodostavat 1920/30-luvun tilakeskukset, jotka

syntyivät tilojen jakamisen ja pois kylästä siirtymisen yhteydessä. Hyviä esimerkkejä ovat mm. Päivärinne, Ali-Pörö ja Yli-Eskola. Julkisesta ja yhteisöllisestä rakentamisesta voidaan nostaa esiin koulurakennukset ja työväentalo. Koulurakennukset esiintyvät lisäksi pareittain eli samassa pihapiirissä ovat kahdelta eri aikakaudelta olevat koulurakennukset. Näyttävin pari ovat Rasin koulun jugend- ja klassistyylliset rakennukset. Rakennusten säilyneisyydessä oli eroja. Poikkeuksellisen hyvin säilyneitä asuinrakennuksia oli mm. Yli-Laurilan, Rekolan, Viialan kartanon, Tolvilan kartanon ja Sipilän tilakeskuksissa. Toisaalta laajennukset ja muutokset ovat osa kiinteistön historiaa. Laajentamisesta ovat hyvänä esimerkkinä nahkatehdas ja viilatehdas, joita jatkettiin tarpeen mukaan aina 1970-luvulle saakka.

Inventoinnissa mukana olleiden rakennusten runkomateriaalina on pääsääntöisesti perinteinen hirsirakenne. Tehtaita lukuunottamatta Tiili/betonirakenne tulee rakennuksiin pääosin vasta sotien jälkeen, josta esimerkkinä ovat kolme koulurakennusta ja Viialan kirkko. Talousrakennuksissa yleinen materiaali on puu, tästä poikkeuksia ovat Uutilan ja Päivärinteen betonirakenteiset vilja-aitat. Hinkan tilalla on tiilirakenteinen vilja-aitta. Kiveä on pääasiassa käytetty perustuksiin, 1900-luvun vaihteen kivinavettoja on Rekolan, Heikkilän, Ryödin, Toorikan ja Hyrkkään tiloilla. Lisäksi on muutama kivirakenteinen kellari. Oman lukunsa muodostaa viilatehtaan johtajan Erik Estlanderin itselleen suunnittelema kuivuri- ja viljamakasiinirakennus. Poikkeuksellisen ja harvinaisena voidaan pitää Akaan höyrysahan synnyttämää rakennuskulttuuria, jossa rakennuksia rakennettiin sahalta ylijääneistä lankunpätistä. Näitä työväenasuntoja oli mm. Lallinmäessä. Rakenne on harvinainen. Inventoiduista kiinteistöistä vain yhtiölle kuulunut Rantalehto edusti tätä rakennustapaa. Varrasniemessä tuli vastaan yksi vastaavalla tekniikalla rakennettu ulkorakennus.

Teollisuuden rakennusperinnöstä inventoitiin entinen nahkatehdas, viilatehdas ja pienempi Nirha oy:n viilatehdas. Kahden ensimmäisen rakennusvaihteet ovat samantyyppiset. Rakennusta laajennettiin tarpeiden mukaan useaan kertaan, jolloin syntyi laaja kokonaisuus. Näiden tehtaiden, nykyisessä kokonaisuudessaan, symboliarvo onkin suuri. Käytännössä Viialan kunta syntyi näiden tehtaiden vaikutuksesta. Massiivisten tiilirakennusten lisäksi tehtaiden säilyneet piiput ovat tärkeitä maamerkkejä entiselle teollisuuspitäjälle. Vanhin teollisuudesta säilynyt rakenne on Lallinmäen kanava, joka rakennettiin jo vuonna 1874.

Hyvien kulkuyhteyksien varrella

Viialan kautta kulkeva Hämeenlinna-Tampere rautatie valmistui vuonna 1876. Viialan vanhin tielinjaus on Tampereelle ja Hämeenlinnan suuntaan lähteneet maantiet. Nykyisin tämän maantie, joka on pilkottu Varrasniemenraitti-Rautatienkatu-Keskuskatu-Tampereentie –nimisiksi osuuksiksi, on muuttunut osaksi Viialan taajaman katuverkkoa. Linjaus on taajama-alueella säilynyt hyvin. Edellä mainitusta tiestä erkaneva entinen Narvanmatkantie raivattiin maantiekseksi 1770-luvulla ja se johti Tyrvälle, joka oli vanhaa asutusseutua. Neljäs, Kylmäkosken suuntaan vienyt maantie raivattiin 1800-luvun loppupuolella. Tiet pohjautuvat usein vanhempiin polkuihin esim. Narvanmatkantien paikalla oli polku jo 1600-luvulla. Näiden lisäksi Viialassa oli paikallisteitä, jotka suuntautuivat vanhoilta asuinpaikoilta kohti takamaiden peltoja. Yksi vanhoista on mm. Kirkkotie. Edellä mainitut kolme maantietä säilyivät aina sotien jälkeiseen aikaan saakka pääväylinä. Vasta 1950- ja 1970-luvulla rakennetut uudet valtatie muuttivat tilanteen. Uusien teiden luonne oli varsin erilainen. Vanhat maantiet olivat kehittyneet hitaasti ratsupolusta kärrytieksi, seuraten useasti maiseman muotoja ja vanhaa asutusta. Uudet valtatie suunniteltiin ja rakennettiin ohittamaan asutus.

Linjauksessa ei enää tarvinnut ottaa huomioon maastonmuotoja kuten vanhoissa tielinjoissa. Tie eteni suoraviivaisesti, harjanteet leikattiin ja notkelmat täytettiin.

Hämeenlinnasta Tammerkoscalle

Vanajan-Hämeestä Kalvolan, Saarioisten (Akaan) ja Lempäälään kautta Pirkkalaan ja Tammerkoscalle johtava Hiidentie oli ensimmäisiä maaliikenteen väyliä. Hiidentie oli tunnettu Vanajaveden itä- ja länsipuolella. Itäpuolella se kulki Pälkäneen Hauhon ja Hattulan kautta Hämeenlinnaan. Itäinen haara olikin käyttökelpoisempi. Tämä vanha valtatie seurasi selkeitä harjanteita. Läntinen, Viialan kautta kulkeva linjaus jäi enemmän paikalliseksi. Vielä 1700-luvulla tielinja oli kuvauksen mukaan kivinen ja soinen sekä vaikea kulkea rattailla. Parannusta tiehen tuli vasta 1700-luvun lopulla, jolloin raivattiin ns. Narvanmatkantie, joka erkani Lempäälässä (Viialassa) ja kulki metsien halki Vesilahden kautta Tyrvälle. Huomattavin ylimenopaikka oli Haihunkoskella, jossa jo 1750 kerrotaan olleen 70 kyynärää pitkä silta. Teiden merkitys oli pitkään varsin vähäinen. Huomattavasti paremman reitin tarjosivat Vanajan vesistöjen venereitit ja talvitiet. Vesistöihin liittyi usein kannaksia ja koskia, jotka katkaisivat hetkellisesti vesitien. Viialassa tällainen oli Jumusen ja Heinälahden erottaman harjanteen yli kulkeva vetotaival. Jumusen liittyvät Alkkulanlammi ja Leipälammi tarjosivat yhteyden, josta veneet vedettiin yli Heinäsuon Heinälahdelle, jolloin vältettiin Kuokkalankoski ja päästiin siirtymään Hämeen seliltä Pirkkalan vesistöihin.

VIIALAN MAISEMAHISTORIA

Viialan maisemahistoriaa on tarkasteltu etupäässä historiallisen karttamateriaalin kautta. Vanhin historiallinen kartta on 1650-luvulta ja uusin on vuoden 1957 peruskartta. Vanhoista kartoista saakin melko kattavan kuvan maisemasta 1600-luvun lopulta aina 1860-luvulle. Teollistumisen ja erityisesti asutuksen leviämisen kannalta ei valitettavasti löytynyt tarkkaa karttaa 1800- ja 1900-luvun vaihteesta.

1600-luvun kartta-aineisto

Vanhin käytetty kartta on 1650-luvulta ja se on mittakaavaltaan n. 1:270 000. Kartta kattaa alueen aina Viialasta Ruovedelle. Kartta päättyy etelässä Tarpianjokeen ja Haihunkoskeen. Mittakaavan vuoksi karttaan on merkitty vain kylät ja ratsupolku, jonka voidaan hyvin olettaa kuvaavan nykyistä Keskuskatu-Koskenkylän tietä. Polku raivattiin maantiekseksi 1770-luvulla. Tampereen suuntaan vievää polkua karttaan ei ole merkitty. Kylistä on mainittu Viiala, Tolvila, Taipale, Alkkula, Riitiälä, Sarkkila, Heinäsuu, Arpiainen ja Lohnattila. Kaikki kylät sijaitsevat vesistöjen yhteydessä. Karttaan sisältyy virheitä, joten kylien sijainnista ei ole tehty tulkintoja, joskin silmämääräisesti arvioiden ne ovat jo nykyisillä paikoillaan. Peltoja tai niittyjä karttaan ei ole merkitty. Vesistöistä näkyvät nykyisten lisäksi Alkkulanlahti/järvi sekä Riitiälänjärvi. Seuraava Viialaa käsittelevä kartta on vuoden 1699 maakirjakartta, joka kattaa vain Viialan ja Tolvilan kartanoiden alueet. Pellot, niityt ja asutus on niiden osalta tarkasti merkitty. Kartanoiden rakennukset ovat nykyisillä paikoilla ja maantie noudattaa pääpiirteissään nykyistä Keskuskadun linjausta. Asuinpaikat ovat lähellä vesistöä olevissa metsäharjanteilla ja pellot raivattu asutuksen ympäristöön.

1650-luvun kartta alueesta. Kartta on kansallisarkistosta.

1700-luvun Isojakokartat:

Viialan kunnan osalta keskeisinä lähteinä ovat isojakokartat, jotka ovat Viialan kunnasta vuosilta 1761 – 1784. Ne ovat ensimmäinen koko kunnan kattava tarkka karttalähde. Karttoihin on merkitty tarkasti sen ajan asutus, tiet, polut, pellot ja niityt. Vanhan kartta-aineiston sisältämät tiedot ovat siirretty digitaalisesti omalle tasolle, jonka jälkeen niitä on mahdollista tarkastella nykykartan päällä.

Näin saatua vanhaa karttaa ei voida kuitenkaan pitää mittatarkkana. Vanhoissa kartoissa on pieniä virheitä ja myös maaston muutokset vaikeuttavat karttojen kohdistamista. Yleispiirteinä kartan tarkkuudessa voidaan pitää noin 10 metrin tarkkuutta. Digitoidun kartan antamien tietojen kanssa ei siis kannata lähteä oikeuteen. Tavoitteena on ollut laajan yleiskuvan laatiminen 1700-luvun maisemasta. Lisäksi on muistettava, että kartat ovat tiiviitä kuvauksia asutuksesta ja keskeisistä pelloista ja niityistä. Työssä on pyritty kuvaamaan keskeiset alueet, joten kaikkia takamaiden niittyjä ja peltokappaleita ei ole piirretty. Isojakokarttojen lisäksi on digitoitu vuoden 1863/64 tiluskartta, joka kattaa nykyisen Viialan taajaman. Seuraavalla sivulla on esitelty Viialan maisema 1700-luvun loppupuolella. Digitoidun alueen ulkopuolelle jäävät Tolvilan, Varrasniemen ja Haihunkosken kylät, joiden isojakokartat olivat huonokuntoisia tai eivät olleet käytettävissä. Nykymaisema on taustalla mustavalkoisena ja 1700-luvun maisema värillisenä. Reuna-alueilla digitointi on loppunut vanhan kartan päättymisen vuoksi, ei maiseman päättymisen. Tielinjat ovat jätetty pois kartasta luettavuuden helpottamiseksi.

Kylät olivat vielä isonjaon aikaan tiiviinä ryhminä kyläpeltojensa yhteydessä lähellä vesistöjä. Kylät oli rakennettu peltojen yhteydessä oleville matalille mooreenipohjaisille harjanteille. Yhtenäisiä peltoaloja oli vasta kylien ympäristössä. Avoin maisema jatkui kauempana kylästä usein niittyinä, joiden yhteyteen oli saatettu raivata jo pieniä peltokappaleita. Kylien ulkopuolella oli vähän asutusta. Nykyisen keskustan alueella torppia- tai mökkiasutusta oli vain Viialan kartanolla. Keskuskadun varrelle on merkitty kuusi pientä asuintonttia, jotka sijoittuvat kuten tilatkin moreenisarekkeille, ei

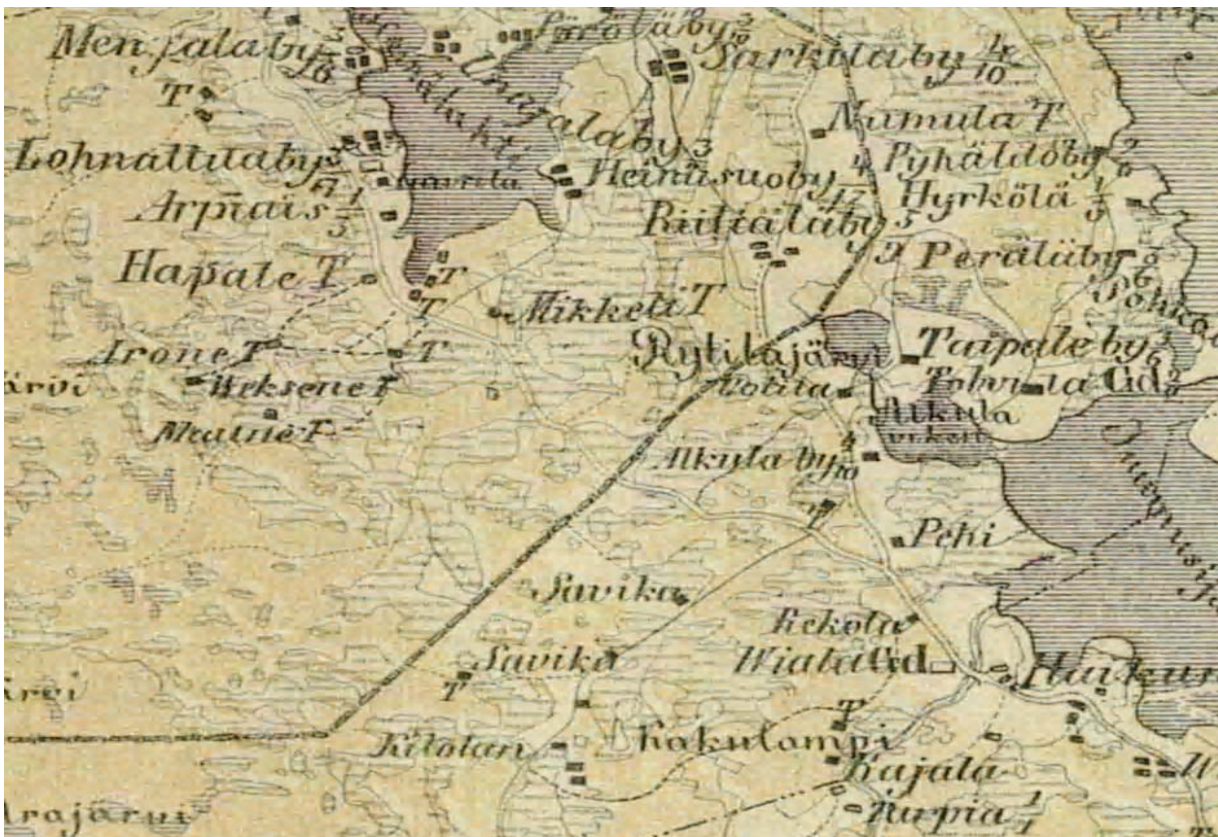

Kuninkaan kartasto 1776-1805

viljelykseen käytettäville pelloille. Liikenteellisesti keskeiset maantiet olivat Tampereelle ja Hämeenlinnaan vievät tiet sekä Tyrvälle vievä Narvanmatkantie. Maanteiden lisäksi oli pienempiä paikallispolkuja, jotka suuntautuivat pääasiassa kylistä kohti takamaiden niittyjä. Hyvän kokonaiskuvan tarjoaa myös Kuninkaan kartasto Suomesta 1776-1805, jonka tekeminen liittyy Ruotsin kruunun sodankäynnin tarpeisiin.

1850- ja 1860-luvun kartat

Kalmbergin kartta on vuodelta 1855. Karttaan on merkitty asutus, tielinjoja, pellot sekä niityt. Mittakaava on 1: 100 000, joten kartan tarkkuus ei ole suuri, mutta se antaa hyvän yleiskuvan Viialan maisemasta. Mielenkiintoisin on kylien ulkopuolelle syntynyt asutus mm. takamaiden torppa-asutus. Torpat ovat merkitty kirjaimella T. Takamaiden asutuksen taustalla oli väkiluvun kasvu ja 1700-luvun lopun isojaon aloittaminen. Tämän jälkeen myös talonpoikaistilat pystyivät perustamaan

Kalmbergin piirtämä kartta vuodelta 1855 .

torppia, jotka jatkoivat pellonraivausta takamaiden niityillä. Pellot on merkitty karttaan vaalealla ja niityt vaakaviivoituksella. Vesilahden, Akaan ja Lempäälän pitäjänrajat on merkitty.

Huomattavasti tarkempi on vuoden 1863/64 tiluskartta, joka kattaa vain Alkkulan jakokunnan eli Alkkulan, Viialan, Tolvilan ja Taipaleen kylien alueet. Seuraavalla sivulla oleva digitoitu kartta antaa hyvän kuvan Viialan maisemasta juuri ennen teollistumisen alkua. Asutusmaisemassa on jo tapahtunut muutoksia. Isojaon pyrkimys ahtaasti rakennettujen kylien purkamiseen ja maankäytön tehostamiseen toteutui Alkkulan jakokunnassa. Jakokunnan takamaille mm. Telkkälammen ympäristöön perustettiin lisää torppia pellonraivaukseen ja Alkkulan vanha kyläkeskusta autioitui talojen muuttaessa peltojensa yhteyteen. Taipaleen kylässä Hyrkäs oli siirtymässä pois kylästä. Tolvilan kartanoiden rakennettu ympäristö on laajentunut ja niiden yhteydessä on puutarha. Luettavuuden vuoksi tielinjat on jätetty pois kartasta.

Taloluvun hidas kehitys

Maatalouden aikakaudella rakennetun kylämaiseman muutokset olivat vähäisiä. Väkiluku kasvoi hitaasti ja kylien taloluku säilyi samoissa luvuissa aina 1500-luvulta 1800-luvun loppupuolelle saakka. 1700-luvun isojako toi muutoksia asutukseen mahdollistamalla torppien perustamisen. Torpat olivat kuitenkin vuokraviljelmiä, ei itsenäisiä taloja. Isojaon jälkeen ensimmäiset talot siirtyvät pois ahtaasta kyläkeskustasta. Tilojen varsinainen jakaminen tulee mahdolliseksi vasta 1800-luvun loppupuolella. Oheinen taulukko antaa viitteitä taloluvun kehityksestä. Suurimpana muutoksena voidaan pitää Viialan ja Tolvilan kylien yhdistämistä kartanoiksi 1600-luvulla.

Taloluvut eri vuosina

Kylä	1540	1560	1571	1585	1600	1610	1631	1650	1680	1700	1755	1805	1815	1860	1875
Arpiainen	1	1	1	1	1							1			
Heinusuo	4	4	5	5	5							5			
Lohnattila	6	5	4	4	4							2			
Riitiälä	6	5	5	5	5							5			
Sarkkila	7	6	6	6	6							3			
Unajala	4	4	3	3	3							3			
Alkkula	1	4	4		5	3	4	4	4	4					
Taipale	4		5		5	4	4	3	3	3					
Tolvila	7		6		7	7	7	1	1	1					
Viiala	9		7		9	1	1	1	1	1					
Haihunkoski	2	5	5	5	4	4	3	3	3	3	3		4	4	4
Tarpia	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		1	1	1
Varrasniemi	5	6	5	5	4	4	4	4	4	4	4		5	5	4

Taulukon lähteet:

Tolvila, Viiala, Alkkula ja Taipale: **Arajärvi, Kirsti:** *Lempäälän historia*. Lempäälän seurakunta ja kunta, Tampere, 1959.

Riitiälä, Sarkkila, Heinusuo, Lohnattila, Unajala, Arpiainen: **Arajärvi, Kirsti:** *Vesilahden historia*. Vesilahden seurakunta ja kunta, Tampere, 1950.

Haihunkoski, Tarpia, Varrasniemi: **Suvanto, Seppo:** *Akaan historia I: Toijala - Kylmäkoski - Viiala*. Toijalan kauppala et al., Vammala, 1954.

Tiedot lähteistä kerännyt Ossi Anttalainen

Vuodet 1873-1939

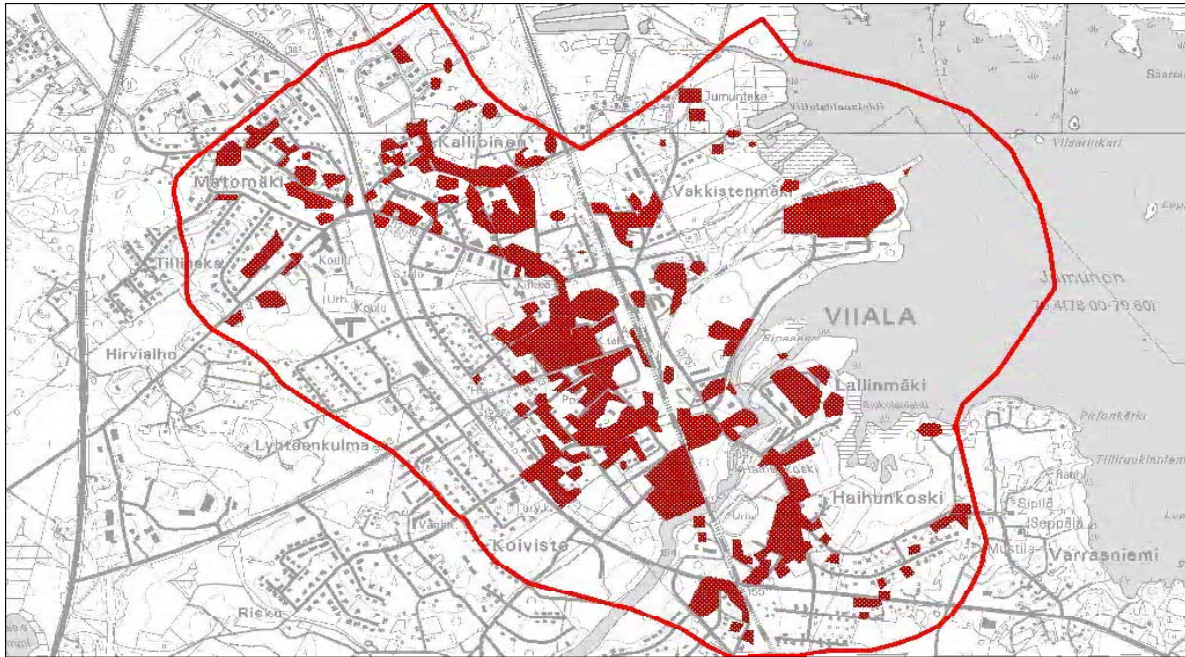
Teollistumisen vaikutuksesta asutukseen ei löytynyt tarkkaa ja kattavaa karttaa. Ensimmäinen tarkka ja kattava kartta oli 1937/38 pohjakartta, jota oli käytetty Viialan ensimmäisen kaavasuunnitelman pohjana. Karttojen puutteesta huolimatta asutuksen voidaan sanoa keskittyneen tiettyihin paikkoihin. Nykyisen Viialan teollistumisen alkupuolella asutus keskittyi teollisuuden ja rautatieaseman yhteyteen sekä vanhojen maanteiden varrella oleviin metsäsaarekkeisiin. Tämä pellolle rakentamisen välttämisen perinne kesti pääasiallisesti aina sotien jälkeiseen aikaan asti. Poikkeuksena tästä voidaan mainita Viialan kartanon keskeiset pellot, joille rakennettiin jo varhain rautatieasema ja nahkatehdas. Teollisuuteen suoranaisesti liittyviä asuinalueita olivat Akaan höyrysaahan Lallinmäki, Nokela ja Möljä. Muita asutuksen keskittymiä oli keskuskadun varsi, Matomäki, Viialatehtaan ympäristö ja Vakkistenmäki. Uusia tehtaita olivat viilatehdas ja nahkatehdas. Keskustaajaman laajeneminen alkoi jo 1920/30-luvulla, jolloin mm. Keskuskadun länsipuolta tontitettiin ja niiden rakentaminen alkoi.

Maatalouden puolella maisema muuttui myös. Pellonraivaus eteni kauemmaksi kylästä. Isonjaon täydennyksiä tehtiin 1800- ja 1900-luvuilla. Maatalouden elinkelpoisuuden kehityksen ansiosta tiloja voitiin jakaa pienemmiksi mm. perinnönjaossa. Viialassa tämä näkyi hyvin 1920/30-luvulla, jolloin tilakeskuksia siirrettiin kauemmaksi kylästä ja takamaille muodostettiin uusia tiloja. Myös tilaa pienempi asutus syntyy pääasiassa 1800-luvulla, jolloin mäkitupa, palstatila ym. mökkejä rakennetaan kylien tai vanhojen maanteiden tuntumaan. Itsenäisiksi tonteiksi nämä vuokratontit voitiin lunastaa pääasiassa 1920-luvulla.

Viialan asutus muuttui vähitellen 1800- luvulla ja 1900-luvun alkupuolella nauhamaiseksi taajamaksi, joka seuraili vanhoja maanteitä. Alla on kartta vuodelta 1922. Viialan yhtenäinen taajama on keskittynyt rautatieaseman ja maantien väliin. Lisäksi Haihunkosken eteläpuolelle on merkitty yhtenäistä asutusta. Pellot ovat pääosin raivattu. Alkkulanlahti ja Riitiälänjärvi ovat muuttuneet vedenpinnan laskun

Kartta: Taloudellinen kartta IV v. 1922

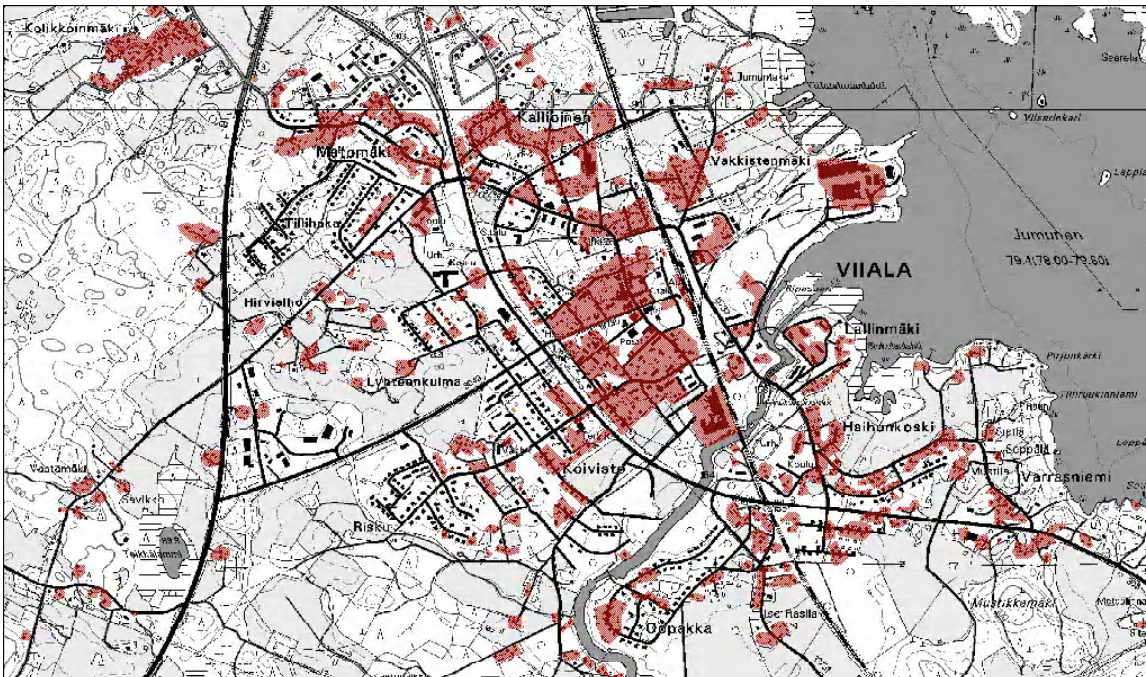

seurauksena kosteiksi niityiksi. Keskeiset tie näkyvät hyvin. Vanhojen maanteiden lisäksi Kylmäkosken kautta Turun suuntaan vievä vanha polku raivattiin maantiekseksi 1800-luvun loppupuolella.

Kartta: Punaisella on merkitty nykykartan päälle Viialan keskustan rakennetut alueet vuonna 1937/38. Punainen viiva osoittaa kartan ja kaavoitetun alueen rajat. Viialan ensimmäisen, vuonna 1954 vahvistetun, kaavan pohjakarttana oli vuonna 1937/38 tehty kartoitus. Poikkeuksena oli Oopakan alue, jonka rakennussuunnitelma saatiin vahvistettua jo 1947. Loppuosa odotti TVH:n tiesuunnitelman etenemistä. Keskuskadun varsi sai hyväksytyt kaavan vuonna 1963. Kartasta näkyy hyvin asutuksen keskittyminen mäki-alueille, tehtaiden ympäristöön ja maanteiden varsille. Hyviä esimerkkejä ovat keskustan lisäksi Matomäki, Lallinmäki, Vakkistenmäki ja Mäntylänmäki. Tehtaista erottuu erityisesti viilatehdas sekä tielinjoista vanha maantie, Tampereentie, Kirkkokatu, Urheilukatu ja Turuntie.

Vuodet 1945-1959

Saha siirtyi uuteen aikakauteen ja uudeksi toimialaksi tuli puunjalostus vaneriksi, lastulevyksi, taloiksi ja oviksi. Omistajaksi tuli kauppaneuvos Kilpinen, joka oli paikkakunnalla asuva ensimmäinen omistaja. Kilpisen aikana rakennettiin kunnan ensimmäiset kerrostalot Lallinmäkeen. Rakentaminen jatkui sotien jälkeen ja sotien jälkeisestä ajasta tulikin Viialalle voimakkaan kasvun aikaa, mikä näkyi myös kulttuurimaisemassa. Väkiluku kasvoi vuosina 1944 – 1955 nopeasti noin 2800 asukkaasta yli 5000 asukkaaseen. Keskustan rakentaminen jatkui. Hyvin näkyviä esimerkkejä olivat mm. yhteistalo ja kirkko, joiden lisäksi rakennettiin runsaasti julkista rakennuskantaa mm. kouluja, palokunta, vanhainkoti ja lääkäritalo. Ajan henkeä oli myös kunnan maatila, jonka rakennukset rakennettiin vuosina 1948-50. Yksityispuolella rakennettiin noin 200 omakotitaloa. Uusia asuinalueita olivat mm. Oopakka, Koivisto, Sallinkulma, Kolikoinmäki ja Vastamäki, joiden rakentaminen liittyi kahteen vahvaan ajankuvaan; teollisuuteen ja siirtolais-/rintamamiehiin. Rakentaminen hiljeni Viialassa 1960-luvulle tultaessa, joskin hyviä esimerkkejä ajan rakentamisesta olivat kunnantalo ja Viiala oy:n rivitalo. Ajan henkeä oli myös Toijalantien (303) rakentaminen taajaman länsipuolelta, jolloin vanha mutkainen maantie jäi paikallistieksi.

Kartta: punaisella merkityt olivat rakennetut alueet vuonna 1957.

Asutuksen leviäminen jatkui keskustan länsipuolella ja maanteiden suunnassa. Uusia alueita olivat mm. Oopakka, Sallinkulma, Vastamäki ja Kolikkoimäki.

Historiasta nykypäivään

Ensimmäinen kaava, jonka vahvistamista sota ja em. tielinjauksen suunnittelu siirsivät, vahvistettiin vuonna 1954. Kaavoittamista jatkettiin 1970- ja 80-luvulla, jolloin uusien asuinalueiden lisäksi keskusta sain nykyisin voimassa olevan kerrostalovaltaisen kaavan. Tämän jälkeen keskustassa on tehty vain pieniä paikallisia muutoksia kaavaan. Pääosa vanhojen rakennettujen alueiden kaavoista ovat 1970/80-luvulta ja ne sallivat yleensä suuretkin muutokset maisemassa. Toinen tältä ajalta voimassa oleva kaava on Alkkulan alue, joka on kaavoitettu vuonna 1980 omakotialueeksi. Alue on jäänyt toistaiseksi rakentamattomaksi. Nykyinen kaava pohjautuu katuineen ja nimineen suoraan ensimmäiseen, vuoden 1954 kaavaan. Toteutuessaan osa se peittäisi osan Alkkulan autoituneista kylätonteista. Lisäksi yksi kaduista on linjattu menemään Ylhäisten talon (rak.1887) kuistin läpi.

Viialan maiseman rakentamiseen ja siihen vaikuttaneet voimat voidaan jakaa karkeasti kolmeen jaksoon. Ensimmäinen vaihe oli maatalouden aika, joka säilyi Viialan alueen pääelinkeinona aina 1870-luvulle. Tänä aikana agraarimaisemassa tapahtui myös näkyviä muutoksia, joiden taustalla oli isojako, väkiluvun kasvu, metsien arvon nousu, maatalouden kehitys ja rakentamisen kehittyminen. Teollistuminen alkoi 1870-luvulla ja sen vaikutukset näkyivät pitkään vain Viialan kartanon lähiympäristössä. Keskustan peltojen katoaminen tapahtui vasta 1900-luvun loppupuolella. Teollisuus ja sen tuoma asutus muokkasi maisemaa aina 1900-luvun loppupuolelle. Varsinainen maiseman suunnittelu ja kaavoitus lähti hitaasti liikkeelle. Maatalouden ja teollisuuden jälkeen kolmas jakso on jälkiteollinen aika. Viialassa teollisuuden vaikutus maisemaan alkaa vähentyä jo 1960/70-luvun jälkeen. Suomi, ja ennenkaikkea maailma muuttui ja elinkeinoelämässä tapahtui muutoksia. Tehtaat lopettivat toimintansa vuosina 1995-2004 ja niiden rakennuttama rakennuskanta siirtyi yksityisomistukseen. Teollisuuden romahtamisen jälkeen Viiala alkoi profiloitua enemmän edullisten omakotitonttien paikaksi, kuten useat muutkin kunnat Tampereen ympäristössä. Elinkeino muutoksen seurauksena Viialan kunta ja Toijala yhdistyvät Akaan kaupungiksi 1.1.2007.

ALKKULAN KYLÄ

Kuvaus, inventointikohteet ja kylähistoria:

Alkkulan kylä sijaitsee Viialan keskustan pohjoispuolella. Naapurikylät ovat Viiala, Tolvila, Taipale ja Riitiälä. Kylän keskeiset alueet, vanha kyläalue ja kotipellot, sijaitsivat nykyisin kuivuneen Alkkulanlahden itäpuolella. Kylä oli laajan metsäharjanteen itäreunalla ja pellot kiersivät harjannetta. Osa pelloista oli lisäksi harjanteen päällä. Kylän maat jatkuvat kapeana kaistaleena lounaaseen, vanhan Turuntien suuntaan.

Alkkulan kylästä ovat inventoitu kantatalot Uotila ja Ylhäinen, jotka edustavat agraarikulttuuriin liittyvää rakentamista. Teollisuuteen liittyvät viilatehdas sekä Jumunranta, joka toimi tehtaan johtajan asuntona. Julkista rakentamista edustavat Lapinkulman kaksi koulurakennusta vuosilta 1903 ja 1948. Arvoalueita Alkkulan kylästä rajattu kaksi, Viilatehtaan ympäristön asuinalue ja Matomäen asuinalue. Näiden lisäksi Alkkulan itäosat ovat osa laajempaa Riitiälä-Alkkulanjärven arvoaluetta, joka kattaa entisten järvien ympäristöön syntyneiden kylien Riitiälän, Alkkulan, Taipaleen ja Tolvilan kylät ja pellot.

Alkkulan Viilatehtaan ja Matomäen arvoalueet sijoittuvat vanhojen maanteiden, Narvanmatkantien ja vanhan Tampereentien varrelle. Alkkulan kylän vanhin kantatalojen ulkopuolelle syntynyt asutus on sijoittunut em. teiden varsille. Vanhempi asutus keskittyi tien varrella oleviin metsäsaarekkeisiin, pois pelloilta. Sotien jälkeen, suuressa määrin 1900-luvun lopulla on asutus siirtynyt myös peltoalueille. Nykyisin asutus muodostaa näiden kahden tien varrelle leveän nauhamaisen taajaman, joka jatkuu yhtenäisenä kylän länsi- ja pohjoisrajalta aina Viialan keskustaan saakka. Vanha, autioitunut kyläpaikka on säilynyt rakentamattomana. Parhaiten vanha agraarimaisema on säilynyt Uotilan tilan ympäristössä, kylän itäosissa. Kylän takamailla, jotka sijoittuvat Turuntien varteen on Sarasteen tilakeskus ja pieni Vastamäen asuinalue, joiden yhteydessä on säilynyt avointa peltomaisemaa.

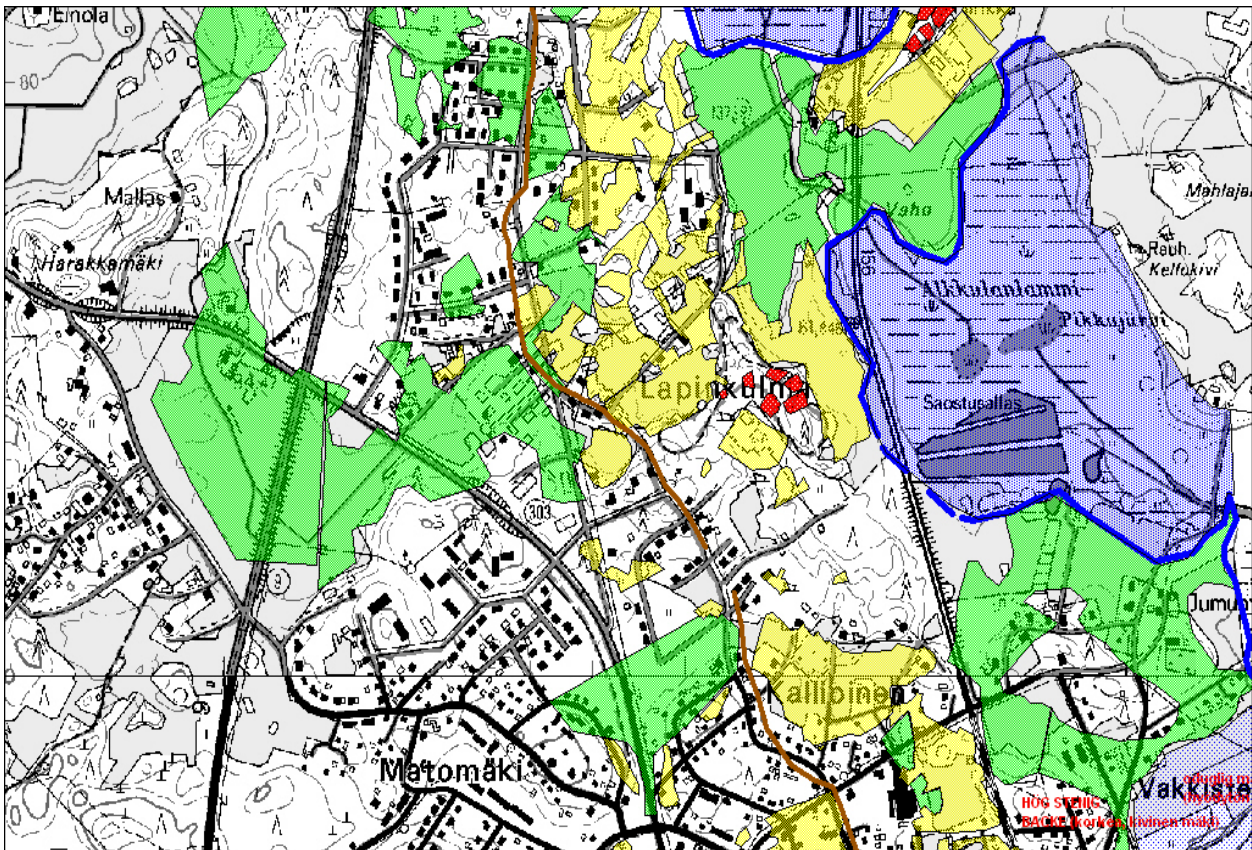
Alkkulan kylän ja talojen historiaa:

Alkkulan kylässä oli 1540-luvulla vain yksi talo, Laurila. Vuonna 1546 maakirjaan merkittiin Uotila ja vuonna 1552 Päre ja Niilo. Kylän taloluku vaihtelee 1600-luvun alkupuolella kolmen ja viiden välillä. Taloluku vakiintui neljään 1620-luvulla, jolloin nykyisistä taloista myös Ylhäinen oli jo mukana. Päre tuli ratsumiestilaksi 1615. Myös Ylhäinen ja Laurila olivat ratsumiestiloja jonkin aikaa 1600-luvulla. Muutaman vuosikymmenen 1600-luvun jälkipuoliskolla Ylhäinen ja Uotila kuuluivat Tolvilan kartanolle. Kylän tarkasta sijainnista 1500- ja 1600-luvulla ei ole tietoa, mutta todennäköisesti se sijaitsi samalla paikalla kuin 1770-luvulla, jolloin tiivis ryhmäkylä seiso i Jumuseen kuuluvan lahdelman itärannalta nousevan rinteen päällä. Kylän pellot olivat kapeana kaistaleina harjanteen reunoilla. Lisäksi harjanteelle oli raivattu peltotilkkuja, joiden välissä oli metsäsaarekkeita. Vanhemmassa kartassa (1699) lahti oli nimetty kylän mukaan (Alkula viken). Asutuksen ja viljelyn kannalta lahden ympäristö oli sopiva paikka, jonka ympäristöön syntyi useita vanhoja kyliä. Alkkulan kylästä katsottuna vastarannalla oli Tolvilan kartano ja lahdenpohjukassa Taipaleen kylä. Eteläpuolella oli lisäksi Viialan kartano. Vesistöjen lisäksi vanhoja yhteyksiä kylän alueella oli vanha Tampereelle Hämeenlinnasta vievä maatie, joka kulki kylän itäpuolelta. Toinen merkittävä vanha kulkutie oli maantiestä erkaneva ns. Narvantie, joka raivattiin maantiekse i 1700-luvun lopulla. Tie erkani Tampereentiestä Alkkulan eteläosassa. Kolmas merkittävä historiallinen tie on Turuntie-Vastamäentie, joka on nähtävissä 1860-luvun kartassa. Polkuna se on merkitty jo 1700-luvun karttaan. Yhteyksiä paransi myös Hämeenlinna – Tampere rata, joka valmistui 1876 ja asema rakennettiin läheisen Viialan kylän puolelle. Rata kulki Alkkulan itäosassa. Kolmas etelästä pohjoiseen kulkeva liikennereitti oli valtatie 9, joka rakennettiin 1970-luvulla korvaten tällöin vanhan Tampereentien.

Kylämaisema alkoi hajota ja autioitua jo isonjaon jälkeen ja 1860-luvulla kylän talot olivat siirtyneet peltojensa tuntumaan. Taloista Päri siirrettiin Tampereentien varteen. Nykyisin paikan vieressä ovat entisen viilatehtaan rakennukset. Erik Estlanderin perusti tilan maille viilatehtaan ja tällöin painopiste siirtyi ensin lähelle Jumusen rantaa, johon rakennettiin ensimmäinen viilatehdas ja tehtaan johtajan asunto. Ylhäinen siirtyi kyläharjanteen eteläreunalle. Laurilan tilakeskus muutti kylän pohjoispuolelle. Laurila oli augmenttina Taipaleen Hinkan ratsutilalle, johon Laurila yhdistettiin 1860-luvulla. Laurilan tilasta erotettiin Lapinkulman koulun tontti 1900-luvun vaihteessa. Uotila siirtyi kylän itäpuolella olevan rikkonaisen peltokappaleen metsäsaarekkeeseen.

Kyläkeskustan hajoamisen lisäksi maisemaan alkoi vaikuttaa naapurikylän Viialan 1870-luvulla alkanut teollistuminen. Alkkulan alueella teollistuminen alkoi 1901, jolloin Pärin tilan mailla, Jumusen rannalla aloitti viilatehdas. Tulipalojen vaivaama tehdas siirrettiin Tampereentien varteen 1920-luvulla. Alkkulassa kasvava asutus keskittyi ensisijaisesti viilatehtaan ja Tampereentien varteen. Sama tapahtui vanhan Narvantien varrella, jossa Matomäkeen alkoi nousta asutusta 1900-luvun vaihteessa. Asutus keskittyi metsäisille mäkiosuuksille, pois pelloilta. Rakentaminen on jatkunut nykypäiviin saakka ja viime vuosikymmeninä asutus on levinnyt yhä kauemmaksi maantiestä sekä pelloille. Nykyisin Alkkulan asutus jatkuu yhtenäisenä aina Viialan keskustaan saakka.

Nykykartan päälle digitoitu isojakokartta vuodelta 1773. Isojakokartan on piirtänyt Petrell.

Inventointivaraus:

Edelweiss, huvilamainen rakennus 1900-luvun alkupuolelta, rakennettu Ylhäisten tilan vanhan asuinrakennuksen hirsistä.

Sarasteen tilakeskus, Uotilan puolisko 1930-luvulta, vanhan Turuntien varressa

Alue: Vastamäki, pieni sotien jälkeen syntynyt asuinalue vanhan Turuntien varressa

Alkkulan kylä

Jumunranta (1)

Jumunrannan tontilla ovat 1. asuinrakennus (1973)
2. maakellari, 3. viljankuivaamo ja siilotorni (piirustukset
1944) 4. hallirakennus (2006) ja 5. uusi hirsiaitta.

Jumunranta on toiminut viilatehtaan johtajan asuntona
lähes koko 1900-luvun. Vanhan puutarhan yhteydessä
oleva asuinrakennus on vuodelta 1973, joskin
kellarikerros, autotalli ja kasvihuone ovat peräisin
vanhemmasta rakennuksesta. Viljankuivuri ja siilotorni
ovat 1940-luvulta ja edustavat tyylillään rakennusaikansa
poikkeuksellista ja harvinaista rakennustapaa.

Jumunranta sijaitsee lähellä Jumusen rantaa.
Koillispuolella on pieni peltoaukea. Rannat ovat entisiä
vesijättömaita ja kasvavat pääasiassa nuorta koivua. Asuinrakennus on pienellä kumpareella ja sitä
ympäröi vanha puutarha. Pohjoispuolella on pääasiassa vanhoja lehtikuusia ja lehmuksia. Eteläpuolella
on vanhoja omenapuita.

Koivikko, Lapin koulu (2)

Koivikon tontilla ovat 1. koulurakennus (1903/1911) ja
siihen kuuluu 2. talousrakennus (1900-l).

Rakennus on valmistunut kouluksi vuonna 1903 ja sitä
jatkettiin vuonna 1911. Rakennuksen ulkoasu on säilynyt,
joskin vanha verhous on korvattu vanhaa jäljittelevällä
peltikuorella. Kokonaisuuteen kuulunut talousrakennus
on myös säilynyt, joskin se on huonokuntoinen. Vieressä
on tiilirunkoinen alakoulu vuodelta 1948.

Koululle vievän lyhyen tien varrella kasvaa koivuja.
Pihapiiri on metsäisen mäen loivassa rinteessä. Etelä- ja
länsipuolella pihaa rajaa kapea pelto / niittyalue,
luoteispuolella kohoaa havupuita ja koivuja kasvava mäki.
Pohjoispuolella on pieni koulun kenttä ja sen takana teollisuushalli.

Pärnämäki, Lapin koulu (3)

Alakouluksi rakennettu rakennus on valmistunut vuonna
1948. Rakennus on säilynyt pääpiirteissään rakennusajan
asussa, mm. rappaus, ikkunat ja kuistien materiaalit ovat
alkuperäisiä. Vieressä on toinen kansakoulurakennus ns.
yläkoulu. Sotien jälkeinen aika oli Viialassa vilkkaan
rakentamisen aikaa, ja koulurakennus on yksi edustava
esimerkki ajan rakentamistyylistä.

Koulu on metsäisessä rinteessä. Itäpuolella on
Lapinkulmantie ja Alkkulan kylän peltoja. Eteläpuolella
on matala omakotitalo, länsipuolella kansakoulu ja sen
kenttä. Luoteispuolella on pieni teollisuushalli,
pohjoispuolelle rakennetaan omakotitaloa.

Uotila (4)

Uotilan tilakeskuksessa ovat: 1. asuinrakennus (1891/1920-l), 2. navetta/talli (1891/1920), 3. aitta (1700-l), 4. aitta (1700-l), 5. viljamakasiini (1926), 6. saunarakennus (n. 1900), 7. konesuuli (1978), 8. kuivuri (1920-/1980), 9. puimalan pahnalato (1920/30-l) ja 10. autotalli (2005) Rakennukset ovat kaikki puuverhoiltuja, lukuun ottamatta viljamakasiinia.

Uotilan edelleen toimiva maatila on kylän kantataloja. Tontti on 1700-luvun lopulta tai 1800-luvun ensimmäiseltä puoliskolta. Perinteistä ja edustavaa rakennuskantaa ovat asuinrakennus, joka on rakennettu 1891 ja jota on uusittu 1920-luvulla, navetta ja kaksi aittaa (1700-luvulta).

Vanhempi ja uudempi rakennuskanta muodostavat näkyvän ja edustavan kokonaisuuden molemmin puolin Lapinkulmantietä. Tilakeskuksen ympäristön pienipiirteiset peltoalueet ovat säilyneet avoimina. Pienissä metsäsaarekkeissa kasvaa mm. katajaa. Uotila on osa Alkkulanlahti-Riitiälänjärven agraarimaisema -arvoaluetta.

Mäensivu (Viilatehdas) (5)

Viilatehtaan tontilla ovat 1. Viilatehdas (1921, laaj. 1930-l, 1950-l ja 1960-l), 2. konttorirakennus (?/1920-l/1950-l), 3. maakellari, 4. kaarihalli ja 5. varastorakennus (1930-luku).

Viialan Viilatehdas perustettiin vuonna 1901 Alkkulan kylään, Jumusen rannalle. Teollisuushistoriallisesti arvokkaan ja erityisesti Viialan historian kannalta merkittävän viilatehtaan vanhimmat, matalat punatiiliset osat ovat 1920- ja 1930-luvuilta. Rakennusta laajennettiin 1960-luvulla laajalla betonirakenteisella osalla. Tehtaaseen kuuluvat savupiippu ja torni muodostavat keskeisen historiallisen kiintopisteen Viialan maiseman historiassa. Tehtaan ympäristössä on 1900-luvun alun asuinrakennuksia ja vieressä konttorirakennus (1920-luvulla rakennettu ja 1950-luvulla laajennettu) Viilatehdas on osa Viilatehtaan ympäristö -arvoaluetta.

Viilatehdas sijaitsee Viialan keskustan pohjoispuolella. Tehtaan itäpuolella on pieni peltoaukea ja junarata. Pohjoispuolella on tien varressa asuinrakennuksia, jotka ovat pääosin 1900-luvun ensimmäiseltä puoliskolta. Länsipuolella on pieni metsikkö ja eteläpuolella pieni, tiiviisti rakennettu asuinrakennusten alue.

Ylhäinen (6)

Ylhäisten tilakeskuksessa ovat 1. asuinrakennus (1887), 2. kellarirakennus (1800-1), 3. aittarakennus (1800-1), 4. lato, 5. leikkimökki ja 6. ulkohuoneet.

Ylhäinen on Alkkulan kantataloja. Nykyinen tontti on asutettu isonjaon jälkeen, ennen 1860-lukua. Pihapiirissä ovat säilyneet 1800-luvulta olevat asuinrakennus, riviaitta ja kellarirakennus. Alkkulan kylän kantatalot ovat osa Alkkula-Riitiälänjärven arvoaluetta ja Ylhäinen osa tätä aluetta.

Ylhäisten tilakeskuksen pihapiiriä rajaa kolmelta puolelta nuorehko sekametsä, jossa kasvaa etupäässä kuusia, koivuja ja paikoin myös lehtikuusia. Pihassa on muutamia kookkaita kuusia ja lehmuksia. Rakennusten väliin jää avoin nurmikenttä, jonka laidoilla on muutamia koriste- ja marjapensaita.

Asuinrakennus pohjoispuolelta

ARVOALUE (1) : ALKKULA-RIITIÄLÄNJÄRVEN KULTTUURIMAISEMA

Alue:

Laaja Viialan taajaman koillispuolelle muodostettu arvoalue kattaa Alkkulan, Riitiälän, Taipaleen ja Tolvilan kylien historialliset kyläpaikat ja vanhimmat pellot. Yhdistävänä tekijänä ovat historialliset Jumusen yhteydessä olleet järvet Alkkulanjärvi/lahti ja Riitiänjärvi, joiden ympärille ja laskuojien varsille perustettiin em. kylät ja raivattiin pellot. Nykyisin alue muodostaa yhtenäisen, loivasti kumpuilevan, lähes avoimen peltomaiseman. Pahimmat näköesteet ovat vanhojen järvien kuivuminen ja pusikoituminen. Alkkulanjärvessä on pieni saostusallas. Taipaleen kylän koillispuolella on metsähallituksen siemenpuumetsikkö.

Kulttuurihistoriallisia rakennettuja kohteita arvoalueella ovat pääasiassa kylien kantatalot, jotka muodostavat peltoaukean reunoilla yhdessä pellon kanssa rajat arvoalueelle. Vanhoissa kyläkeskustassa tai niiden välittömässä tuntumassa ovat säilyneet Riitiälän kylässä Toorikka ja Mutonen, Taipaleen kylässä Hinkka sekä Tolvilassa Tolvilan kartano. Näiden lisäksi alueella ovat kyläkeskustasta siirrettyjä taloja ovat Riitiälän Anttila, Taipaleen Hyrkäs ja Alkkulan Ylhäinen ja Uotila. Peltoalue on yhtenäinen, ainoastaan lounaiskulmalla, Alkkulan kylän osalta se muuttuu rikkonaisemmaksi. Osa Alkkulan pelloista on raivattu metsäharjanteelle, jolloin on muodostunut pienipiirteisempää maisemaa. Länsiosassa myös Viialan taajaman kasvu on muuttanut maisemaa. Pääosin tämä uudempi rakennettu alue on rajattu arvo-alueen ulkopuolelle.

Historiallisista kyläpaikoista asuttuja ovat edelleen Tolvilan, Taipaleen ja Riitiälän kylät. Alkkulan vanha ryhmäkylä autioitui isonjaon jälkeen, jo 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Alkkulan kylä taloista Laurilan uudempi, 1800-luvun kylätontti on autioitunut. Nykyisin sen alue on kaavoitettu omakoti ja teollisuusalueeksi. Riitiälässä vanhat kylätontit jäivät Penttilän talouskeskuksen alle.

Historia:

Viialan historiallinen ja esihistoriallinen asutus keskittyi vesistöjen yhteyteen. Vesistö tarjosi parhaimman liikennereitin aina 1800-luvulle saakka. Asutus myös levisi vesistöjen suuntaisesti. Liikkumisen lisäksi vesistöjen yhteydessä olivat ensimmäiset viljelyyn sopivat maa-alueet.

Jumusen pohjukassa olleet Alkkulanlahti ja lyhyen laskuojan päässä ollut Riitiälänjärvi muodostivat ihanteellisen asuin- ja viljelyalueen. Alavat ranta-alueet olivat etupäässä niittyinä ja ensimmäiset pellot raivattiin loivasti vesistöihin viettäviin rinteisiin. Varhaisin asutus on mahdollisesti ollut hyvin lähellä vesistöä, vasta myöhemmässä vaiheessa kylät keskittyivät peltojensa keskelle, metsän laitaan tiiviiksi ryhmäkyliksi. Asutus pysyi tiiviinä ryhmäkylänä aina isojakoon, 1700-luvun loppupuolelle saakka. Poikkeuksen tekee Tolvila, joka muodostettiin kartanoksi jo 1600-luvun alkupuolella. Taipaleessa Hinkka laajeni ja toimi pitkään ratsutilana. Isonjaon jälkeen Alkkulan vanha kylätontti autioitui talojen muuttaessa lähemmäksi peltojaan. Muissa kylissä Anttila muutti 1930-luvulla ja Hyrkäs 1800-luvulla peltoaukean laidalle. Rautatien linjaus rakennettiin arvoalueen halki 1870-luvulla. Arvoalueen vanhin tielinja on Lapinkulmantie, jonka sanottiin olevan huonossa kunnossa vielä 1930-luvulla. Tolvilan kartanosta lähtivät tiet Lempäälän ja Viialan suuntaan. Nykyisin peltoaukean ylittää Pyhällöntie, joka rakennettiin 2000-luvun vaihteessa. Peltoalueen itäpuolella

kulki vanha maantie Tammerkoscalle, tien vanha linjaus kulki metsän puolella, ei pellolla kuin nykyinen. Alkkulan kylään rakennettiin koulurakennukset 1903 ja 1948.

Arvot:

Asutushistoria, maisemahistoria, kulttuurihistoria

Arvoluokka: 2

Alkkula-Riitiälänjärven arvoalueen neljässä kylässä oli 1540-luvulla yhteensä 18 taloa. Kyliä yhdisti jo varhain avoin yhtenäinen maisema-alue, joka muodostui vesistön ympärille raivatuista kylien pelloista ja niityistä. Avoin maisema-alue on pääasissa säilynyt. Kantatalojen lisäksi alueella on vain yksittäisiä rakennuksia. Kantatalojen ja kylätonttien lisäksi vanhaa agraarikulttuuriin kuuluvaa rakennuskantaa on säilynyt kaikissa taloissa. Huomattavampia ovat Tolvilan, Toorikan, Mutosen, Uotilan päärakennukset, jotka ovat 1800-luvulta. Edustavia ovat myös Hyrkäksen ja Anttilan 1930-luvun päärakennukset. Uotilassa on lisäksi kaksi vanhaa aittaa, joiden rakennustapa viittaa 1700-luvulle. . Kivinavetta rakennettiin Toorikan (1878) ja Hyrkäksen (1910) taloon. Kantatalojen ja koulujen lisäksi alueella on vähän muuta rakennuskantaa.

Toimenpiteet:

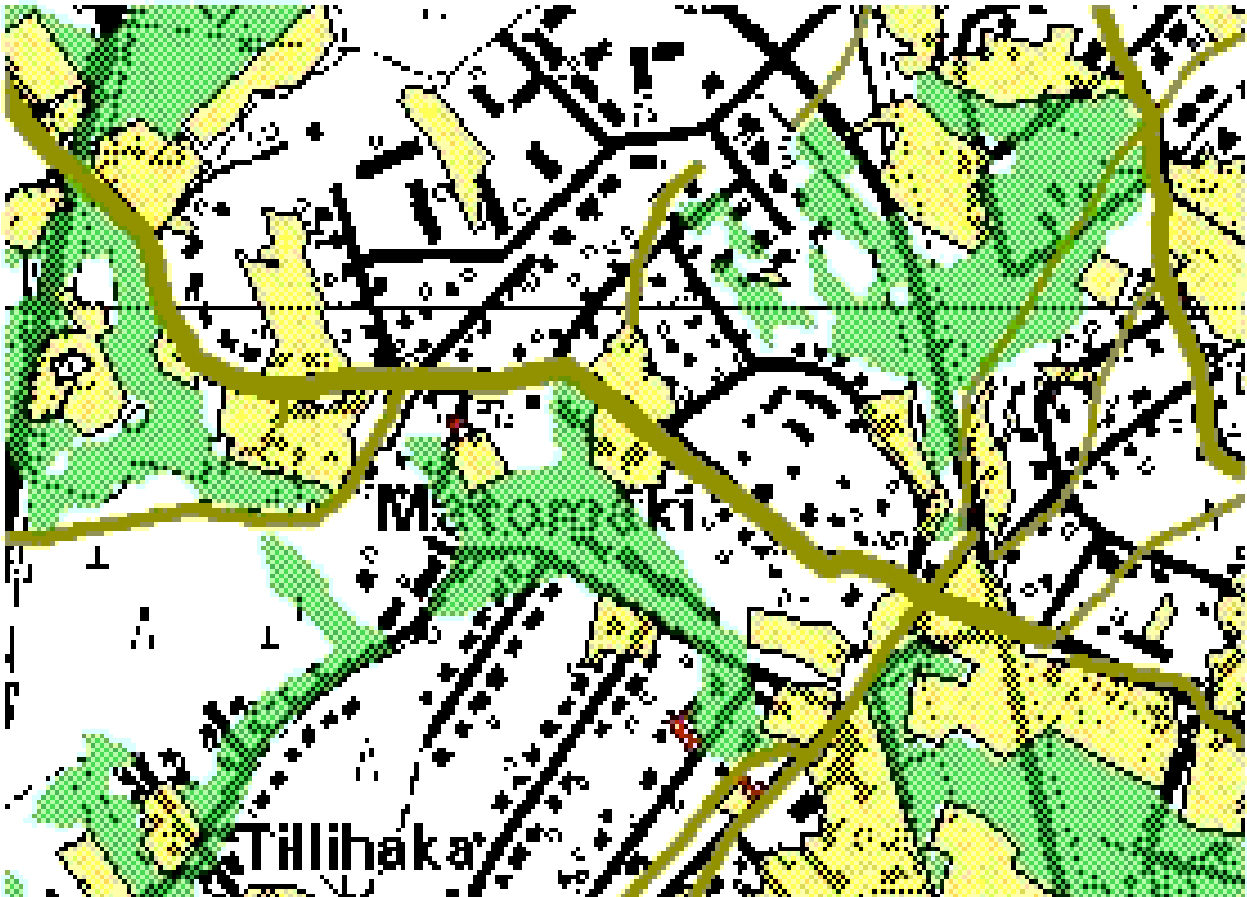
Kylien ja talojen yhteydessä oleva peltoaukea tulisi säilyttää avoimina. Maiseman katkoina olevat vanhat metsittyneet järvenpohjat ja nykyinen siemenpuumetsikkö tulisi raivata. Pelloille rakentamisesta tulisi pidättäytyä, tilojen yhteydessä rakentamisen mittakaavaan, materiaaleihin ja väreihin tulisi kiinnittää erityistä huomioita. Alkkulan kylän autioituneiden kylätonttien ja asutuksen jäänteiden säilyminen tulee turvata. Uotilan ympäristön pienipiirteisen peltomaiseman säilyminen tulee turvata. Viialan taajaman ja arvoa-alueen rajausta tulisi olla selkeä.

Alkkulan kylätontteja ja asutuksen jäänteitä koskee laki historiallisen ajan kiinteistä muinaisjäännöksistä.

ARVOALUE (2) : MATOMÄKI

Matomäen asuinalue sijaitsee noin kilometrin päässä Viialan keskustan luoteispuolella. Varsinainen Matomäki sijaitsee arvoalueen itäpäässä, joskin asutus on levinnyt yhtenäisenä Vesilahdelle vievän tien suunnassa pitkälle länteen. Nämä läntiset alueet ovat eri mäellä kuin itäpäässä oleva pienemmällä mäellä oleva asutus. Tässä Matomäeksi on katsottu kuitenkin koko arvoalue, vaikka kyseessä on kolme eri mäkeä. Ensimmäinen mäki näkyy hyvin maisemassa, kiitos betonirakenteisen vesitornin.

Alue:

Matomäen maisema 1860-luvulla. Punaisella rasterilla on merkitty alueen vanhin tunnettu asuinpaikka, joka sijoittuu Narvanmatkantien varteen, mäenharjanteen etelärinteeseen.

Nykyisin arvoalueen vanhin asutus on keskittynyt ensimmäisen mäen lisäksi pääväylänä toimivan Matomäentien (ent. Narvanmatkantie) ja siitä erkanevan Rajakadun ja Kiertotien varrelle. Arvoalueeseen on luettu vanhimman kerrostuman lisäksi 1950-luvun loppuun mennessä rakennetut alueet, jotka muodostavat yhdessä yhtenäisen kokonaisuuden. On myös huomioitava arvoalueen länsipuolelle jäävä alue, jossa on yhtenäisiä omakoti- ja kerrostaloalueita, joita on rakennettu 1970-luvulta alkaen. Nämä alueet muodostavat selkeitä kerrostumia vanhimman alueen jatkeeksi. Maisemaa leimaa maaston ja tonttien metsäisyys, mutkainen päätie ja sivukatujen hiekkapintaisuus.

Arvoalueen rakennuskanta on moninainen. Pääasiassa rakennuskanta on 1920-luvulta 1950-luvulle, joskin välissä on uudempia asuinrakennuksia. Vanhemmissa rakennuksissa on käytetty paljon peiterimavuorausta ja punaista väriä. Rakennuksen muoto on myös pitkänomainen. 1920-luvulta

alkaen aina 1950-luvulle rakennusten pohjamuoto lähestyi neliötä, johon kului korkea satulakatto, kunnes 1950-luvulla tämä vertikaalinen muoto kääntyy enemmän horisontaaliseksi rakennusten ja kattojen madaltuessa. Tämä viimeinen rakennusaika toi myös rappauksen mukaan vuorausmateriaalina. Tonteissa näkyy maapohjan rakenne. Vanhat tontit ovat usein varsin metsävaltaisia ja epätasaisia. Poikkeuksen tekevät mäkien väliin jäävät, jotka ovat vanhan pellon päälle perustetut. Vanhempien rakennusten sijoittelu tonteille on varsin rikkonaista ja yhdessä maastonmuotojen ja mutkaisen tien kanssa muodostavat varsin vaihtelevan kadunvarsimaiseman. Uudemmassa 1950-luvun rakennuskannassa on jo enemmän yhtäläisyyttä. Tonteilla on myös säilynyt hyvin ajalle tyypillisiä ulkorakennuksia. Toisaalta rakennusten korjauksissa on käytetty epäsopivia ja –tyypillisiä materiaaleja, jotka ovat vaikuttaneet heikentävästi rakennusten alkuperäiseen ulkoasuun.

Historia:

Matomäen asuinalueen rakentumisen taustatekijöinä voidaan nähdä maiseman fyysiset lähtökohdat, liikennehistoria, maanomistus ja Viialan teollistuminen. Pellonraivaus eteni vanhojen rantapeltojen lisäksi kauemmaksi Alkkulan kylästä 1800 ja 1900-luvun aikana. Pelloiksi raivattiin maapohjaltaan kaikki sopivat maa-alueet. Pellonraivauksen ulkopuolelle jäivät korkeammat, usein kuivemmat, metsäiset moreeni harjanteet ja mäet. Nämä harjanteet olivat sopivia alueita lohkoa tilaa pienempiä tontteja niitä tarvitseville. Asutus levisi mäki-alueiden lisäksi myös olemassa olevien maanteiden suunnassa. Matomäellä se tarkoitti Vesilahteen ja Tyrvälle vievää kulkureittiä, joka raivattiin maantiekseksi jo 1790-luvulla. Matomäen juurella oli Narvantien lisäksi risteys, josta lähti maantie Kylmäkoskelle. Matomäen alueen tontit ovat kuuluneet pääosin Ylhäinen (4) –nimiseen tilaan, joka oli yksi Alkkulan kylän kantataloja. Länsiosassa rajana on Rajakatu, jonka varrelle on muodostettu viimeiset Ylhäisten tilasta lohkotut tontit. Sen länsipuolella olevat tontit on lohkottu toisesta kylän kantatalosta, Uotilasta.

Alue syntyi alun perin kaava-alueen ulkopuolelle. Rakennusten sijoittelu tonteille oli vapaata ja etäisyys tienlinjasta vaihtelee. Nykyiset arvoalueen kaavat ovat vuosilta 1971 ja 1980. Samoihin aikoihin kaavoitettiin Matomäen luoteispuolelle rakennetut omakoti- ja kerrostaloalueet. Matomäen arvoalue on kaavoissa pääosin A0 ja e=0,25. Tonttien koko vaihtelee 1300 neliöstä aina yli 2000 neliöön. Nykyiseen rakennuskantaan nähden kaavoitus sallii huomattavasti suuremman rakentamisen. Erityisesti vanhemmalle, pienimittakaavaiselle rakennuskannan säilymiselle kaavoitus muodostaa selkeän uhkakuvan.

Arvot:

Narvantie, vanha asutus 1900-luvun vaihteesta 1950-luvulle.

Arvoluokka: 2

Vanhan maantien varteen, peltojen keskellä olevalle mäkiselle metsäalueelle on syntynyt omaleimainen asuntoalue, rakennuskanta on 1900-luvun vaihteesta aina 1950-luvulle. Vanhan tielinjan luonne, maaston muotoja seuraileva, on säilynyt.

Toimenpiteet:

Nykyinen rakennettu miljöönsä säilyminen tulisi turvata. Arvoalueella uudis- tai tiivistysrakentamista tulisi välttää tai ainakin rakennustapaohjeilla tulisi ohjata rakentamista hyvin tarkkaan.

Arvoalueen rakennuskantaa

ARVOALUE (3) : VIILATEHTAAN YMPÄRISTÖ

Alue:

Arvoalue sijaitsee Viialan keskustan pohjoispuolella, Tampereentien varrella. Viilatehtaan arvoalueen keskustan muodostavat tehdasrakennukset. Arvoalueen rajausta seuraa alueen historiallisia tielinjoja, Tampereen- ja Vakkistentien ympäristöä. Tielinjat ovat mutkaisia ja seuraavat pääosin maastonmuotoja. Arvoalueen asutus on keskittynyt tehdasta ympäröiville metsäisille harjanteille ja mäki-alueille. Tehtaan pohjois- ja itäpuolella olevissa notkelmissa olevat peltoalueet ovat pääosin vielä säilyneet avoimina.

Arvoalueen rakennuskanta on kokonaisuutena hyvin kerrostunutta. Asuinrakennuksia on 1900-luvun vaihteesta aina nykypäivään saakka. Asuinrakennuksia on pienistä mökeistä aina sotien jälkeisiin kuutiomaisiin asuinrakennuksiin. Lisäksi on yksittäisiä 1900-luvun loppupuolen matalia satulakattoisia asuinrakennuksia. Materiaalit vaihtelevat, joskin puu on ollut vallitsevana materiaalina. Runkomateriaalina on vanhemmasta uudempaan hirsi- ja rankorakenteita. Muistitietona kerrotaan, että joukossa olisi yksi Viialan erikoisuus, lankunpätkäntalo. Muita pintamateriaaleja ovat mineriitti, tiili ja rappaus, nykyinen luonne vielä historiallinen uudisrakentamisesta huolimatta. Osassa rakennuksista on nähtävissä myöhempiä laajennuksia ja materiaali- ja ikkunamuutoksia. Arvoalueen ulkopuolella asutus jatkuu osana Viialan taajamaa. Viilatehdasta on rakennettu 1920-luvulta alkaen. Vanhimmat rakennusosat 1- ja 2-kerroksisia. Runkomateriaalina on puhtaaksi muurattu tiili. Selkeinä kiintopisteinä ovat korkea savupiippu ja tornirakennus. Viimeiset, sangen huomattavat laajennukset on tehty betonielementeistä. Länsipuolen julkisivu on kuitenkin hyvin säilynyt vanhassa asussa. Tehtaaseen kuuluu 1920-luvulla rakennettu ja 1950-luvulla laajennettu konttorirakennus.

Arvoalueella parhaiten säilyneitä vanhoja tiiviitä rakennuskokonaisuuksia on nähtävissä Viilatehtaan pohjoispuolella ja sen lounaiskulmalla. Viimeksi mainittu on asutuksena myös tehdasta vanhempi ja liittyy enemmän päätien varrelle keskittyneen asutuksen ryhmään. Alueen tiiviys ja sokkeloisuus on myös muistuma ajalta, jolloin Viiala teollistui ja tehtaiden ympäristöön ja pääteiden varsille nousivat sokkeloiset mökkikylät.

Historia:

Erik Estlander perusti vuonna 1900 viilatehtaan Alkkulan kylään Pärin tilan maille. Ensimmäinen tehtaanpaikka oli Jumusen rannalla. Tehtaan eteläpuolella oli johtajan asunto (nyk. Jumunranta). Tulipalojen vaivaama tehdas siirrettiin nykyiselle paikalle 1920-luvulla. Tampereentien ja Vakkistentien risteyksessä oli 1800-luvun loppupuolella Pärin tilakeskus, joka oli arvoalueen vanhin tunnettu asuinpaikka. Viialan teollistuminen ja viilatehtaan siirtäminen nykyiselle paikalle veti puoleensa asutusta. Tonttien lohkominen Pärin tilasta alkoi 1900-luvun alkupuolella. Vakkistentien synty liittyy viilatehtaan toimintaan. Ensin tie vei Jumusen rantaan tehtaalle ja sen siirron jälkeen se yhdisti viilatehtaan ja johtajan asunnot. Viilatehtaan ympäristön asutus liittyy tehtaaseen, joskin tehtaalla ei ollut samanlaista selkeää rakennus- ja asutuspolitiikkaa kuin Akaan höyrystämöillä.

Arvoalueella erityisesti Tampereentie on säilyttänyt vanhan linjauksensa, joka perustuu maaston ja vanhojen peltojen muotoihin. Vanhin rakennuskanta keskittyy Tampereentien varrelle, joka toimii Tampereen suuntaan pääväylänä aina 1950-luvulle saakka. Maantienä tie oli jo 1700-luvulla, joskin se on kulkureittinä vieläkin vanhempi. Uusi 1950-luvulla valmistunut tie ohittaa Viialan keskustan länsipuolelta ja jättää vanhan mutkaisen maantien paikallistieksi. Arvoalueen keskivaiheilla edelleen oleva mutka selittyy mm. Alkkulan kylän pellolla, jonka reunaa tie seurasi.

Arvoalueelle on viime vuosina tullut uutta rakennuskantaa, joka on muuttanut maisemaa ja vanhaa asutuksen ja avoimen maiseman suhdetta. Arvoalueen kaavat ovat vuodelta 1980 ja 2002. Niissä viilatehtaan tontti on teollisuusalueetta ja ympäristö on kaavoitettu peltoja myöten omakotiasutukseen. Kaava sallii nykyisen rakennetun miljöön muuttumisen. Hyvänä esimerkkinä on tehtaan lounaiskulman mökkiasutus, jonka reunalle on rakennettu uusi omakotitalo, joka poikkeaa voimakkaasti vanhasta mittakaavasta ja värityksestä.

Arvot:

Tampereentie, Viilatehdas, vanha asutus ja pellot

Arvoluokka: 2

Viialan Alkkulan kylässä sijaitseva pääosin tiilirakenteinen viilatehdas on keskeinen osa paikkakunnan teollista historiaa. Tehdas sijoittui vanhan maantien tuntumaan ja ympäristöön syntyi asutusta. Asutus on paikoin varsin kerrostunutta, joskin pääosa on 1900-luvun alkupuolelta. Vaikka arvoalue on osa Viialan taajamaa on sillä edelleen selkeät rajat, jotka rajoittuvat pääosin vanhaan maantiehen sekä peltojen ja metsien luonnonmaisemiin.

Toimenpiteet:

Arvoalueen historialliset asutukset keskittyivät harjanteelle ja pellot olivat avoimia, nämä piirteet tulisi säilyttää. Kaavanmukainen uudis- ja täydennysrakentaminen tulee muuttamaan rakennetun miljöön. Uudisrakentaminen ei ole suositeltavaa ja rakennusten korjaus ja muutostöistä tulisi olla ohjeet.

KYLÄKORTTI: ARPIAISTEN KYLÄ

Kuvaus, inventointikohteet ja kylähistoria:

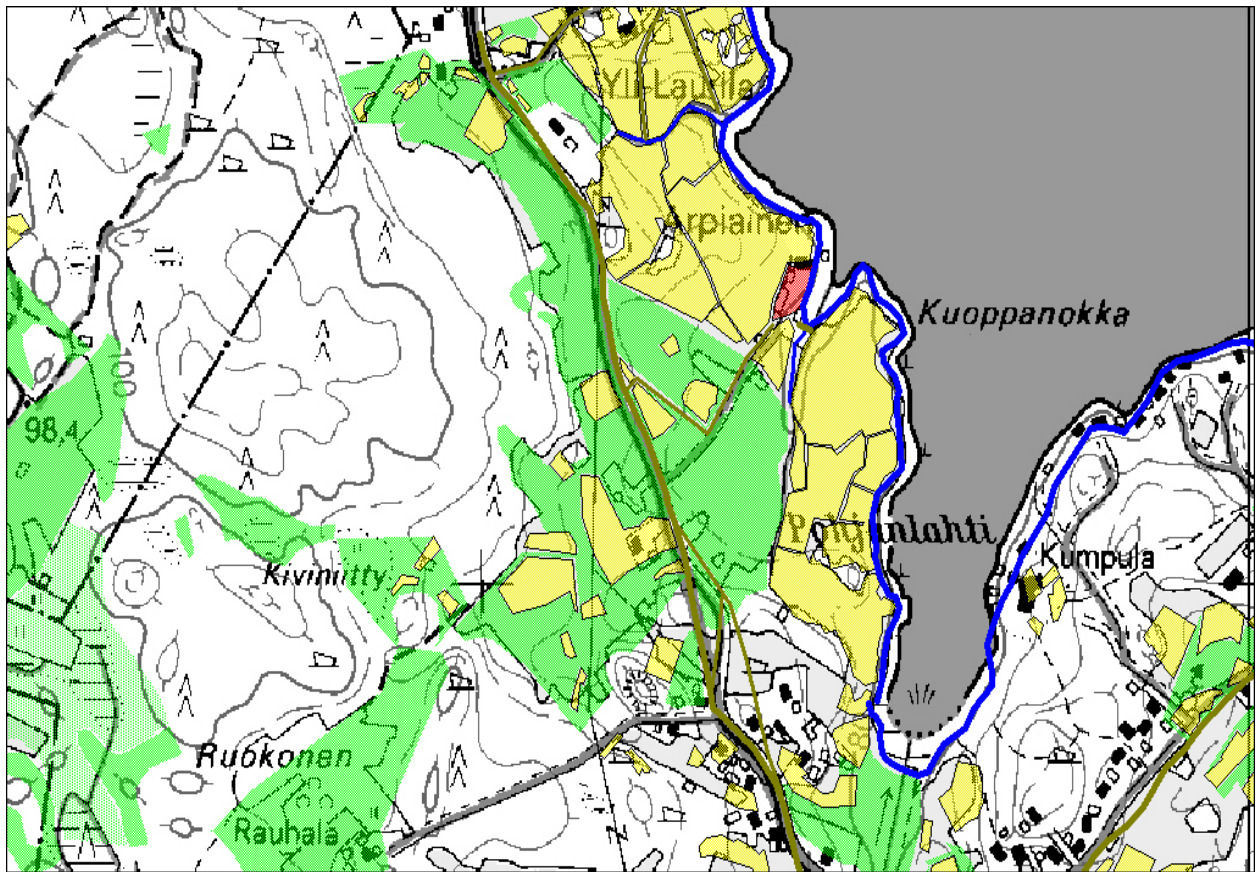
Kylässä on inventoitu Arpiaisen kantatalo ja tilan mailla oleva mökkirakennus. Lisäksi Arpiaisen tilakeskuksesta, pelloista ja maantien varressa olevasta asutuksesta on muodostettu oma arvoalueensa.

Arpiaisten kylän samanniminen yksinäistalo sijaitsee Heinälahden länsirannalla. Kyläalueen naapurina on pohjoispuolella Vesilahden Lohnattilan kylä ja eteläpuolella Heinäsuon kylän maita. Tilakeskus on rantatöyräällä, eteläpuolella laskee pieni laskuoja järveen. Talon pellot sijaitsevat tilakeskuksen ympärillä, rajoittuen metsäisiin mäkiin. Peltojen ja vesistön väliin jäävällä ja kapealla ranta-alueella kasvaa puustoa, mm. kuusia ja lehtipuita. Pellot ovat pääosin loivia rinnepeltoja, jotka viettävät kohti vesistöä, Heinälahtea ja pientä laskuojaa. Tila ja sitä ympäröivä peltoalue muodostavat yhtenäisen n. 500 x 500 metriä olevan alueen Heinälahden rannalla. Peltoalue jatkuu laskuojan varrella kohti sisämaata. Peltoalueen lisäksi kylän alueella on yhtenäinen metsäalue. Kyläalueen lisäksi Arpiaiseen kuuluvia pieniä lohkoja on mm. Kolikoinmäen pohjoispuolella.

Kylän muu asutus on keskittynyt Koskenkyläntien (ent. Narvanmatkantie) varteen, tilakeskuksen eteläpuolella olevalle metsäharjanteelle. Asutus on pääasiassa pieniä asuintontteja, joiden rakennuskanta on pääosin 1900-luvun vaihteesta ja alkupuolelta. Osa maiseman tonteista kuuluu Lohnattilan kylään.

Historia:

Ensimmäinen maininta Arpiaisesta on vuoden 1540 maakirjassa. Kylän muodostanut tila on mahdollisesti muita Vesilahden kyliä nuorempi, vasta 1500-luvulta. Arpiainen oli ratsumiestilana vuodesta 1564. Tila jaettiin vuonna 1763 Yliseen ja Aliseen Arpiaiseen. Talot yhdistettiin 1870-luvulla. Kylätontti on ilmeisesti sijainnut nykyisellä paikalla hyvin pitkään. Isojaon aikainen kylätontti on tulkittu nykyiselle paikalle. Peltojen poikki kulkeva maantie on vanha. Se raivattiin maantiekseksi jo 1700-luvun lopulla, mutta sen linjaus on nähtävissä jo 1600-luvun kartoissa.

Arpiaisen maisema 1784. P. Bergiuksen 1784 piirtämä kartta on digitoitu nykykartan päälle.

Arpiaisen kylä

Arpiainen (7)

Arpiaisen tilakeskuksessa ovat: 1. asuinrakennus, 2. riviaitta, 3. talousrakennus, 4. talousrakennus, 5. vilja-aitta, 6. puimala ja 7. talousrakennus. Kaikki rakennukset puimalaa lukuunottamatta on rakennettu 1800- ja 1900-luvun vaihteessa.

Tilakeskuksen lisäksi on huomioitu Koskenkyläntien varressa oleva pieni 8. asuinrakennus, joka sijaitsee tilan mailla.

Arpiainen on vanha yksinäis / kantatalo. Tiiviisti rakennettu tilakeskus sijaitsee Heinälahden rannalla, pellot on raivattu tilakeskuksen ympärille ja ne ovat säilyneet avoimina. Monipuolinen rakennuskanta on 1900-luvun vaihteesta. Vanhan maantien varrella on tilaan kuulunut hyvin säilynyt mökkirakennus 1900-luvun vaihteesta. Arpiainen on osa Arpiaisen agraarimaisema - arvoaluetta.

Tilakeskuksen itäpuolella on pieni lahdelma ja siihen laskeva pieni laskuoja. Järven lisäksi ympärillä aukeaa tilan loivasti rantaa kohti viettävä peltoaukea. Tilakeskuksen länsipuolella peltojen halki kulkee maantie 2985 (Koskenkyläntie).

Asuinrakennus eteläpuolelta

Nurkkakuisti

Arpiainen, pieni asuinrakennus Koskenkyläntien varressa

ARVOALUE (4) : ARPIAINEN

Alue:

Arpiaisten arvoalue sijaitsee Koskenkyläntien varrella, Heinälahden länsipuolella. Arvoalueen itärajan muodostaa Heinälahti, etelässä rajana on Arpiaisten ja Heinusuoan kylien välisessä laskuojassa. Länsirajana on Koskenkyläntien varrelle syntynyt asutus. Pohjoisessa rajana on metsäinen mäki ja kunnanraja.

Arpiaisen arvoalue käsittää kaksi merkittävää maisemaelementtiä. Keskeisenä elementtinä on Heinälahden rannalla olevan Arpiasen tilakeskus ja sitä ympäröivä yhtenäinen peltoalueeseen, joka rajautuu metsäisiin mäki-alueisiin. Pellot ovat pääasiassa rinnepeltoja, jotka viettävät Heinälahteen ja Arpiaisten kohdalla olevaan laskuojaan. Toinen maisemallinen piirre on em. peltoalueen laidalle ja Koskenkyläntien varteen syntynyt mökkiasutus, sekä pohjoisessa Lohnattilan kylän Yli-Laurilan ja Mäki-Laurilan muodostama pihapiiri.

Historia:

Arvoalueen keskustan muodostava Arpiaisten kylän yksinäistalo on sijainnut nykyisellä paikalla todennäköisesti jo 1500-luvulla. Mainittu yksinäistalona jo 1540-luvulla. Tilakeskus on Heinälahden rannalla ja sen monipuolinen ja tiivis pihapiirin rakennuskanta on 1900-luvun vaihteesta. Talon rannassa olevat peltoalueet on raivattu pelloiksi jo 1700-luvulla. Koskenkyläntien paikalla oli tällöin Narvanmatkantie, joka raivattiin maantiekseksi jo 1700-luvun lopulla. Tien korkeudella oli niittyä 1700-luvun lopulla. Arvoalueen pohjoisrajalla on maisemallisesti hallitsevalla paikalla Lohnattilan kylän Yli-Laurilan talo, joka on rakennettu 1800-luvun loppupuolella ja säilynyt erittäin hyvin vanhassa asussa. Koskenkyläntien varressa, peltoalueen etelä- ja pohjoisreunalla on mäkitupatyypistä asutusta 1900-luvun vaihteesta. Sotien jälkeen rakennettua rakennuskantaa on vain yksittäisiä rakennuksia.

Arvot ja toimenpidesuosituks

Arvoluokka: 2

Arpiaisen talon paikka edustaa sijainniltaan vanhinta historiallista asutusta, joka keskittyi vahvasti vesistöjen yhteyteen. Vesistön lisäksi asuinpaikka sijaitsee keskeisellä paikalla suhteessa peltoihin. Vanhimmat pellot raivattiin vesistöjen yhteyteen, usein vielä laskuojan varrelle. Arpiaisen tilan pellot ovat säilyneet avoimina, rakentamattomina. Asutus on Arpiaisten lisäksi keskittynyt peltojen reunoille. Vanhimmat pellot ovat tien ja rannan välissä, tien länsipuoliset alueet on raivattu pelloiksi 1800-luvun aikana. Maantien varressa Arpiaiseen kuuluvan mökin ympäristö on myös hyvin säilynyt. Ympäristössä on mm. muita samalta ajalta olevia asuinrakennuksia. Lisäksi talon ja maantien välissä on pieni peltokappale, jossa on säilynyt avo-ojat ja pellon keskellä oleva maakivi.

Arpiaisten arvoalueella Arpiaisen yksinäistalo edustaa hyvin vanhinta agraarimaisemaa, jossa asutus sijoittui vesistön yhteyteen ja rinnepellot raivattiin talon ympärille. Alueen asutus ja Arpiaisten rakennuskanta edustavat hyvin 1900-luvun vaihteen rakentamista ja asutusta, joka keskittyi tilakeskusten läheisyyteen, vanhojen teiden varrelle ja peltojen reunoille.

Nykyinen pelto- ja tienvarsimaisema tulisi säilyttää. Uudisasutusta ei saisi sijoittaa avoimille pelloille. Vanha rakennuskanta tulisi säilyttää ja mahdollinen uudisrakentaminen tulisi sijoittaa metsäsaarekkeisiin, erilleen vanhemmasta asutuskerrostumasta. Uudisrakentaminen vanhoilla asutuspaikoilla ei ole suositeltavaa. Mahdollisessa uudisrakentamisessa on otettava huomioon vanha kulttuuriympäristö materiaalien, värien, mittasuhteiden ja sijoittelun suhteen.

KYLÄKORTTI: HAIHUNKOSKI

Alue:

Kylästä on inventoitu kantatalot Siukola, Iso-Rasila ja Harkki (Eliittiharkki). Kouluista on inventoitu kaksi koulurakennusta: yläkansakoulu, Vähä-Rasi (1912) ja alakansakoulu: Ruokola, (1929). Arvoalueeksi on muodostettu Lallinmäen ja Oopakan asuinalueet, jotka olivat Akaan höyrösaahan ja sen seuraajien työväen asuinalueita. Kolmas arvoalue on Sallinkulman asuinalue, joka rakennettiin Haihunkosken kylään kuuluvalla takamaalla sotien jälkeen. Tontteja annettiin lähinnä rintamamiehille. Arvoalueiden rakennuskanta on pääosin sotien jälkeisen ajan rakennuskantaa. Neljäs alue on kyläkeskustan eteläpuolelle vanhan paikallistien, nyk. Urheilukatu-Mäntymäenkatu, varrelle syntynyt asutus. Oopakka ja Sallinkulma ovat omakotialueita, Lallinmäki edustaa sotien jälkeistä rakennustapaa ja tyyliä. Haihunkoskella vanhempaa, 1900-luvun alkupuolen rakentamista edustavat ja Urheilukadun ja Mäntymäen alueelle sijoittuva asuinrakentaminen. Haihunkosken rakennettu kulttuuri on myös vahvasti omakotirakentamiseen liittyvää, ainoat kerrostalot ovat Lallinmäen lisäksi vanhassa kyläkeskustassa olevat kaksi 2-kerroksista liike- ja asuinrakennusta, jotka rakennettiin 1950-luvulla.

Haihunkosken kylän keskeiset kylä- ja peltoalueet muodostavat kapean Jumusesta alkavan kaistaleen Tarpianjoen etelärannalla. Joen pohjoispuolelle on Viialan yksinäistalon maat, joka muodostaa nykyisen Viialan kunnan keskustan. Haihunkosken kylän eteläpuolella on Varrasniemen kylä. Joen ja järven rannalle sijoittuvan alueen lisäksi kylällä on muutamia metsäalueita takamailla.

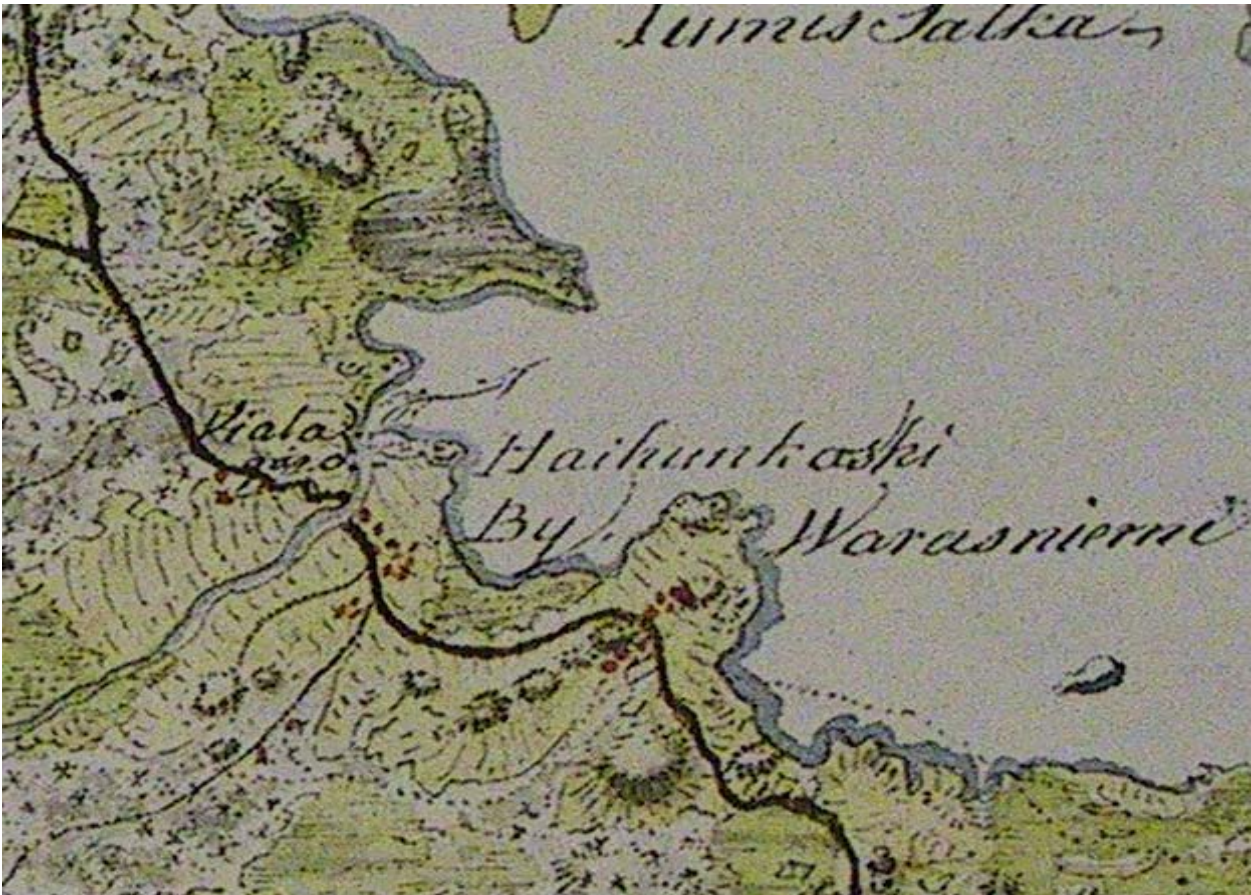
Haihunkosken asutus on sijoittunut pääosin vanhan Hämeenlinna- Tampere –maantien varteen. Asutusta on myös vanhojen päätiestä erkanevien paikallisteiden varrella. Vanha kyläkeskusta sijaitsee Tarpianjoen Haihunkosken eteläpuolella, jossa on säilynyt Siukolan kantatalo, kaksi koulurakennusta ja kaksi kivitaloa 1950-luvulta. Vanhaa asutusta on säilynyt etelään johtavan paikallistien (nyk. Urheilukatu-Ratakatu-Mäntymäenkatu) varrella. Aikaisemmin 1700-luvulla polku jatkui aina Kylmäkosken Vuolteen kylään saakka. Kyläkeskusta on lähellä vesistöä. Nauhamaisen asutuksen lisäksi kylämaisemaa hallitsee rantapellot ja länsipuolella Hämeenlinna- Tampere –rata (1876) ja Hämeenlinna- Tampere –maantien oikaisu 1950-luvulta, jotka jakavat kylän asutuksen kahteen osaan. Länsipuolelle jäävät mm. Oopakan asuinalue. Asutus jatkuu tielinjojen suunnassa yhtenäisenä eteläpuolella olevan Varrasniemen kylän puolelle.

Historia:

Haihunkosken kylässä oli 1560-luvulla kolme taloa; Siukola (1507), Harkki (1539) ja Rasila (1543). Kylä sijaitsi todennäköisesti nykyisen Siukolan kohdalla, lähellä Haihunkoskea. Kylän pellot raivattiin Jumusen ja Tarpianjoen varrelle. Kylällä oli Varrasniemen kylän kanssa yhteinen mylly Haihunkoskessa. Kylän talot näkyvät nykyisen Siukolan ympäristössä jo vuosien 1699 ja 1768 kartoissa. Rasilan tila jaettiin Iso-Rasilaan ja Vähä-Rasilaan vuonna 1783. Vähä-Rasilan tontti sijaitsi Rautatienkadun ja Urheilukadun risteyksessä. Akaan kunta osti tilan ja rakennutti tontin laidalle kansakoulun.

Vanhaan Haihunkosken kylään sopii hyvin kuvaus tiivistä ryhmäkylästä, joka sijaitsee lähellä vesistöä, peltojen keskellä ja kylän läpi kulkee maantie. Muutos käynnistyi 1870-luvulla. Ensin Harkin tila myydään vuonna 1874 vastaperustetulle Akaan höyrösaahalle. Harkin tilan pellot sijaitsivat suurelta osin Tarpianjoen varrella. Viialan varhaisessa kehityksessä Haihunkoski näytteli tärkeää osaa. Paikkakunnan ensimmäisen kaupan perusti höyrösaaha vuonna 1875 Harkin taloon. Höyrösaahan perustamisen jälkeen asutusta tuli ensin Lallinmäen korkeimmalle kohdalle. Kylää ympäröivät vesistöihin rajautuvat rantapellot. Haihunkosken asutus levisi hyvin maantien suuntaisesti, hyödyntäen muutamia peltojen yhteydessä olevia kuivempia harjanteita mm. Mäntylänmäkeä. Yleisen maantien

lisäksi asutusta syntyi etelään vievän paikallistien, nyk. Urheilukatu-Mäntymäenkadun varrelle. Rasin ja Harkin talot siirrettiin pois kyläkeskustasta 1920/30-luvulla. Harkin talo toimi höyrystin ja sen seuraajien maatilana aina 1960/70-luvulle saakka. Sotien jälkeen asutusta syntyi kyläalueen eteläpuolelle mm. Oopakan alueelle.

Ote kuninkaan kartastosta

Haihunkosken kylä

Eliittiharkki (8)

Eliittiharkin tontilla (1-99) on kaksi asuinrakennusta 1. ja 2. (1920/-30-l), sekä maakellari (1920-l). Viime vuosina pihalle on rakennettu pieniä ulkorakennuksia. Rakennusryhmään kuulunut navetta (1940-luvun loppupuoli) on erotettu omaksi tontikseen (1-97) Rakennukset, kaksi asuinrakennusta ja navetta, on rakennettu Akaan Höyrysaha Oy:n maatilan rakennuksiksi. Rakennukset liittyvät paikkakunnan suurteollisuuteen ja edustavat hyvin aikakautensa rakentamista ja tyyliä. Rakennukset ovat näkyvällä paikalla Suorakadun varrella. Eliittiharkki ja navettatontti ovat osa Urheilu- ja Mäntymäenkadun ympäristö -arvoaluetta.

Rakennukset ovat Tarpianjoen rannasta nousevan rinteiden päällä. Pihapiiri on metsäinen ja kivinen. Lisäksi pihassa on jonkun verran nurmikkoa ja nykyaikaisia koristepensaita. Kaakkoispuolella on pieni peltokappale, eteläpuolella ovat Suorakatu ja Oopakan asuinalue. Luoteispuolella on rinteessä suurikokoinen navetta, joka on kuulunut aikaisemmin kokonaisuuteen. Navetan ja joen välissä on metsitettyä rantapelttoa.

Haihunkosken kivilta (9)

Neljäaukkoisen kivilta ylittää Tarpianjoen Haihunkosken kohdalla. Pituutta sillalla on noin 50-55 metriä ja leveyttä noin 5-6 metriä. Työn jäljessä on pieniä eroja, sillä holvikaari on loivempi ja karkeammin tehty kuin kolme muuta. Pohjoisosan rakenteet on tehty hiukan karkeammin lohkotuista kivistä kuin eteläosan. Pääosin silta on kylmämuurattu, joskin pohjoisinta kaartta on korjailtu myöhemmin karkeasti betonivalulla. Sillan kaiteet ovat galvanointua metalliputkea, pystytolpat ovat kiveä, joiden pinta on viimeistelty. Kaiderakennelma on ehkä siltaa nuorempi. Pylväissä näkyy myös sisäpinnalla vanhemman kaiteen jälkiä, nykyinen kaide on tolppien välissä.

Pitkä, 4-aukkoisen kivilta on vuodelta 1887 ja sijaitsee kulttuurihistoriallisesti arvokkaalla alueella vanhan Haihunkosken kylän tuntumassa. Perusrakenteiltaan silta on hyvin säilynyt. Historiallinen kahden maakunnan rajakivi on sillan kupeessa.

Sillan kohdalla joki jakautuu neljään uomaan, jolloin väliin jää maakannaksia. Sillan ja joen ympäristö on rehevää, lehtipuuvaltaista metsää. Vanhan sillan itäpuolella on välittömästi uusi betonirakenteinen ajoneuvosilta. Itäpuolelle jäävät myös vuosisatoja kestäneen mylly- ja sahaustoiminnan vähäiset jäänteet, jotka muodostuvat muutamista kivrakenteista.

Iso-Rasila (10)

Iso-Rasilan tilakeskuksessa on 1. asuinrakennus (1924/25), 2. asuin- ja talousrakennus (1956), 3. navetta (1925), 4. puimala (1926) ja 5. maakellari (1920/30-luku). Pihapiirin luoteiskulmalla on tilasta erotettu tontti, jolla on 1950-luvun lopulla rakennettu 6. omakotitalo.

Iso-Rasila on Haihunkosken kylän vanhan kantatalon osa. Nykyisellä paikalla tilakeskus on ollut 1920-luvulta, miltä ajalta olevat päärakennus, navetta ja puimala muodostavat aikakaudelle tyypillisen ja kohtalaisen hyvin säilyneen kokonaisuuden.

Iso-Rasin tilakeskus sijaitsee näkyvästi Haihunkosken kylän eteläpuolisilla peltoalueella. Rakennukset ovat peltojen ympäröivän metsäisellä mäkipumpareella. Tilan pohjoispuolella on asutus levinnyt tien suunnassa lähes kiinni tilakeskukseen. Tie Sallinkulmalle kulkee tilakeskuksen läpi.

Ruokola, kivikansakoulu (11)

Ruokolan tontilla on vuonna 1929 valmistunut koulurakennus. Lisäksi tontilla on koulun leikkipihaan kuuluva uusi varistorakennus ja läheisen urheilukentän varasto- ja huoltorakennus.

Koulurakennus on rakennettu vuonna 1929 ja se edustaa hyvin aikansa klassisistista arkkitehtonista tyyliä. Koulurakennus on maisemallisesti keskeisellä paikalla vanhan maantien varressa Haihunkosken kyläkeskustassa. Rakennuksen julkisivun puolella on sorapintainen piha, johon on rajattu parkkipaikkoja. Kadun varressa on ruusupensasaitaa. Takapihalla on aidattu leikkialue. Lounaispuolelle jää maavallin taakse urheilukenttä. Eteläpuolella on vuonna 1912 valmistunut koulurakennus.

Siukola (12)

Siukolan tilakeskuksessa ovat 1. asuinrakennus (1918), 2. aittarakennus, 3. kuivuri, varistorakennus 4. kalustosuoja ja 5. rehusäiliö.

Siukola on Haihunkosken kantatalo. Rakennukset ovat vanhalla kylätontilla. Merkittäviä rakennuksia ovat asuinrakennus (1918) ja vanha aittarakennus, muilla talousrakennuksilla on merkitystä pihapiirin rajaajina ja maiseman osana.

Siukolan tilakeskus sijaitsee Haihunkosken kyläkeskustassa, Rautatienkadun varrella. Pihaa rajaavat pohjois- ja itäpuolelta loivasti vesistöön laskevat peltoaukeat. 2000-luvulla pihan itäpuolelle on rakennettu uusia omakotitaloja, jotka kaventavat merkittävästi avautuvaa peltomaisemaa. Pihaa ympäröivä peltomaisema on kaavoitettu vuoden 2004 kaavassa omakotitonteiksi. Siukolan eteläpuolella on tien varressa kaksi 1950-luvulla rakennettua 2- ja 3-kerroksista kerrostaloa. Toisella puolella tietä

on Haihunkosken kaksi kansakoulua (1912 ja 1929) ja urheilukenttä. Länsipuolelle on rakennettu 2000-luvulla omakotitalo. Toistaiseksi maisema on säilynyt suhteellisen avoimena.

Vähä-Rasila, puukansakoulu (13)

Vähä-Rasila nimisellä tontilla ovat 1. Haihunkosken kansakoulu (1912), 3. liikuntatalo, paini- ja voimailutalo (1980-l), 4. lämpövoimala (1975) ja 7. urheilukenttä (1926, laajennettu ja korjattu useasti).

Koulurakennukset Vähä-Rasi ja Ruokola muodostavat näyttävän kokonaisuuden Haihunkosken vanhassa kyläkeskustassa. Rakennukset ovat säilyneet hyvin rakentamisajan asussaan, puukansakoulu edustaa lähinnä 1900-luvun alun jugend-vaikutteista arkkitehtuuria ja kivikoulu 1920-luvun klassismia.

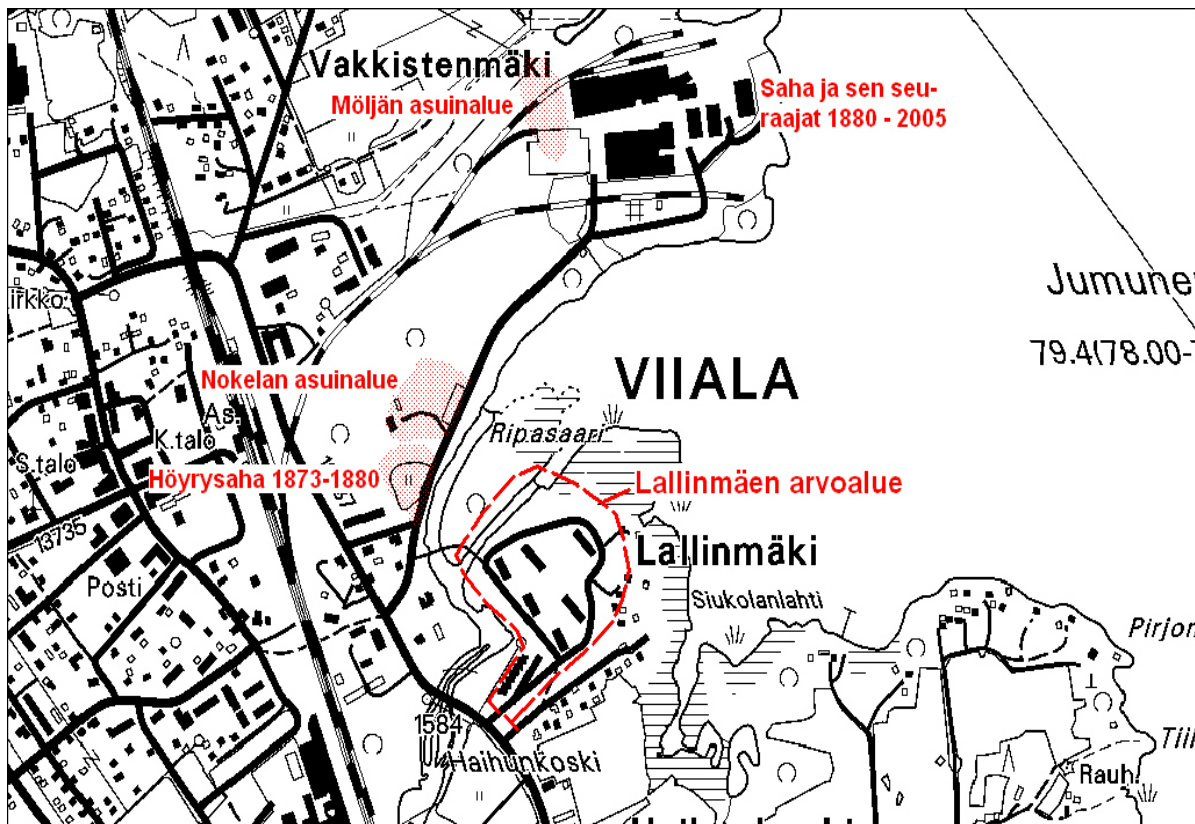
Ympäristö on varsin avoin, pohjoisessa mm. urheilukenttä ja Tarpianjoki.

ARVOALUE (5) : LALLINMÄKI

Akaan höyrysahan ja sen seuraajien työväen asuinalue 1873 -1990-l

Arvoalue kattaa Lallinmäen sotien jälkeen rakennetun modernin rakennuskannan ja vuonna 1874 rakennetun kanavan. Rakennuskanta käsittää kuusi kerrostaloa 1940- ja 1970-luvulta sekä 1960-luvun rivitalon. Lallinmäki toimi Akaan höyrysahan ja sen seuraajien työntekijöiden asuinalueena 1870-luvulta alkaen. Karttaan on lisäksi merkitty arvoalueen lisäksi Akaan höyrysahan vanha sijoituspaikka ja sen vanhimmat työväenalueet, joita olivat Lallinmäki, Nokela ja Möljä. Vanhaa rakennuskantaa ei arvoalueella ja historiallisilla paikoilla pääsääntöisesti ole säilynyt. Vanhimmat rakenteet ovat kanava (1874) ja ns. Nokelan alueella oleva lasitehtaan isännöitsijän asuinrakennus (1907), nykyisin nimellä Rantalehto.

Arvoalue

Alue:

Lallinmäen alue rajautuu selkeästi Tarpianjokeen ja Jumusselkään, jotka muodostavat Lallinmäen niemekkeen, jota vesistö rajaa kolmelta suunnalta. Leveän niemekkeen kärjessä on lisäksi vuonna 1874 kaivettu kanava, joka erottaa niemekkeen pään omaksi Ripasaari –nimiseksi saareksi. Joenvarret ja järvenpuolen rannat ovat reheviä ja alavia ns. vesijättömaita. Maastollisesti niemekkeen korkein kohta on sen itälaidalla lähellä järvenrantaa. Kalliopohjainen mäki nousee noin 10 metriä Jumusselkää korkeammalle. Ripasaari on huomattavan alavaa ja suurelta osin luonnontilaista lehtimetsää. Alava maa-alue jatkuu Tarpianjoen pohjoispuolella, jonne höyrysaha perustettiin alun

perin. Nykyisin paikalla on uusi omakotitalo ja runsaasti koivuvaltaista lehtimetsää. Lallinmäen eteläpuolella on kapea vyöhyke omakotiasutusta, jonka jälkeen ovat Haihunkosken kylän rantapellot.

Alue on puistomainen ja rakennukset on sijoitettu alueelle väljästi ja ne muodostavat omat selkeät ryhmänsä. Alue on pääsääntöisesti nurmikenttää, jolle on istutettu useita pihapuita mm. lehmuksia, pihlajaa, jaloja havupuita ja terijoen salava. Istutettu puusto on nuorta, mahdollisesti 1960-luvun puutarhasuunnitelman peruja. Alueen reunamilla, jotka rajautuvat vesistöön on enemmän luonnontilaista koivikkoa ym. Kanavan varrella on muutamia todella kookkaita ja vanhoja metsälehmuksia, jotka ovat ehkä istutettuja.

1940-luvun kerrostalot

Viialan ensimmäisissä monikerroksissa kerrostalossa on kellari, kolme asuinkerrosta ja vintti. Rakennuksessa on liuske kivellä vuorattu betonisokkeli. Tiilirunko on vuorattu vaalealla roiskerappauksella. Satulakatto on katettu tiilikuvioidulla profiilipellillä. Ikkunat ovat alumiinipintaiset ja harmaaksi maalatut, tuuletusikkuna oikeassa laidassa. Rakennuksen päädyissä on kookas, maahan ulottuva erkkeri, jonka kulmassa on joka kerroksessa pieni parveke. Kerrostalot valmistuivat vuonna 1945. Rakennuksia on kunnostettu 1990-luvulla. Suurimmat ulkonäköön vaikuttavat muutokset ovat tapahtuneet sisäänkäyntien kohdalla, jossa aikakauden yksinkertaiset ovien suojakatokset ja ulko-ovet on korvattu harjakattoisilla, omakotimaisilla, koristeellisilla ja puurakenteisilla avokuisteilla. Parvekkeiden verhoukseen on käytetty kyllästettyä puuta.

uusittu katos

rivistö luoteesta

Rivitalo 1960-luvulta

koillisesta

Arvo-alueen eteläosaan, Tarpianjoen rannalle, rakennettiin ketjumainen rivitalo vuosina 1961-62. Rivitalon on suunnitellut arkkitehti Veikko Raitinen. Rivitalossa on viisi asuntoa. Jokainen asunto on osittain 2-kerroksinen. Rakennuksessa on betonisokkeli, asuntojen väliseinät ja päädyt ovat puhtaaksi muurattua tiiltä. Julkisivuissa on käytetty pysty- ja vaakapanelointia. Aiemmin julkisivussa oli mineriittiä joka kuitenkin poistettiin vuonna 1999 tehdyn remontin yhteydessä. 1-kerroksisessa osassa on loiva satulakatto ja 2-kerroksisessa osassa on käytetty pulpettikattoa. Katemateriaalina on punaiseksi maalattu saumattu pelti. Alkuperäinen kate oli galvanoitu pelti ja katon rännit olivat kuparipeltiä. Huoneistoihin kuuluu lisäksi takka. Vuonna 1999 asuntojen yhteydessä oleviin autotalleihin haettiin lupaa, että autotallin saisi muuttua saunaksi, pesuhuoneeksi ja kodinhoituhuoneeksi. Samalla haettiin lupaa julkisivumuutokseen. Rivitalo oli valmistuessaan ajanmukainen ja moderni kokonaisuus. Käytetyt materiaalit, tiili, mineriitti ja kuparipelti olivat tyypillisiä aikakaudelle. Rakennuksen ketjumainen muoto oli myös ajalle tyypillinen tehokeino. Rakennus on edustava näyte ajan rakentamisesta. Rakennuksen alkuperäisen ulkoasun säilyttäminen olisi ollut suotavaa.

1970-luvun kerrostalot

Toisen ryhmän kerrostaloista muodostavat kolme elementtirakenteista kerrostaloa, joissa on maanpäällinen pohjakerros ja kolme asuinkerrosta. Kerrostalot rakennettiin vuosina 1971-1975. Talot olivat puolikunnallista aravatuotantoa, jossa olivat mukana Schauman Oy ja Viialan kunta. Kunnan osaksi tuli 50 % osakkeista. Vuonna 1971 valmistuneissa kerrostaloissa on säilynyt

toistaiseksi alkuperäinen harjattu betonielementti, joka pohjakerroksessa on väriltään tummanharmaa. Niiden pohjakerroksessa ovat lisäksi autotallit. Kerrostaloista viimeinen, vuonna 1975 valmistunut rakennus poikkeaa kahdesta edellisestä. Omaksi yhtiöksi erottamisen jälkeen rakennuksessa on tehty laaja julkisivukorjaus 2000-luvun alkupuolella. Julkisivuksi tuli puhtaaksimuurattu kellertävä kahitiili, jolloin ulkoasu muuttui suurena määrin. Kaksi muuta korjataan lähivuosina.

Viimeinen kerrostalo poikkesi kahdesta edellisestä myös siinä, että aravasääntöjen muuttumisen vuoksi rakennukseen ei ollut enää mahdollista rakentaa autotalleja. Tällöin syntyi poikkeuksellinen ratkaisu sijoittaa pohjakerrokseen lastentarha. Suunnitelman hyväksyivät asuntohallitus ja sosiaalhallitus. Nykyisin kerrostalot on muutettu omiksi osakeyhtiöiksi.

Muistokivi

Lallinmäen korkeimmalle paikalle on pystytetty muistokivi talvisotaan lähdön muistoksi. Kivessä lukee "Tältä paikalta Viialan miehet lähtivät 14.10.1939 puolustamaan isänmaataan."

Historia:

Lallinmäen vanhimman asutuksen merkit löytyvät Tarpianjoen ja siihen liittyvän kanavan leikkauskohdasta, josta on löydetty merkkejä kivistä asuinpaikasta. Lähiympäristössä on tehty myös muita samalle ajalle liittyviä löytöjä mm. Haihunkoskelta ja Lallinmäen eteläpuolella olevalta Siukolan tilan pellolta.

Historiallisen ajan ja nykypäivän rakenteiden alkuna voidaan pitää vuotta 1874, jolloin Akaan höyrysaha (oik. Akkas Ångsågs Ab) osti Haihunkosken kylän Harkin tilan, johon kuului maita Tarpianjoen eteläpuolelta mm. nykyinen Lallinmäen alue. Tilan osto oli tehtaan toiminnalle tärkeä, koska edellisenä vuonna perustettu saha sijaitsi vuokramaalla vastapäätä Lallinmäkeä. Sahan ensimmäinen sijoituspaikka oli sinänsä huono, koska Tarpianjoen virtaus häiritsi tukkien saantia sahalle. Ongelma pyrittiin ratkaisemaan kaivamalla kanava niemen poikki, jolloin virtaus heikkenisi sahan kohdalla. Harkin tilan osto toi myös sahalle lähellä olevaa maata, jota voitaisiin käyttää sahan työntekijöiden asuttamiseen. Sahan ja koko Viialan ensimmäiset teollisuustyöväenasuinalueet olivat sahan vieressä oleva Nokela ja Tarpianjoen eteläpuolella oleva Lallinmäki. Kolmas asuinalue oli Möljän alue, joka ilmeisesti sijaitsi sahan uuden paikan yhteydessä. Paikalle rakennettiin lastulevytehdas 1960-luvulla. Paikasta käytettiin myös termiä Möljänmäki, joka on kuitenkin kadonnut maisemasta 1900-luvun aikana. Sanana Möljä viittaa laivoihin ja satamakulttuuriin ja on tunnettu sisävesien lisäksi Pohjanlahden rannikolla. Sana möljä viittaa laiturin.

Ensimmäiset työväen asunnot nousivat Lallinmäelle jo vuonna 1874. Harkin maiden lisäksi hyödynnettiin kylässä olevaa Harkin tilakeskuksen asuinrakennusta, jossa tehdas avasi kaupan vuonna 1875. Sahan synnyttämä Lallinmäen vanha asutus keskittyi tiiviisti alueen korkeimman kohdan tuntumaan. Tällöin suurin osa länsirinteestä oli peltoviljelyssä ja puustoa oli lähinnä kanavan varrella, jossa kasvoi jo suuria lehmuksia. Osa vanhoista rakennuksista oli suuria vuokratasarmoja. Rakenteissa hyödynnettiin mm. sahan laudanpätkiä, joista mm. Rantalehto on rakennettu. Korkeimmalla paikalla oli 1900-luvun vaihteesta alkaen aina 1960-luvulle saakka palokunnan talo, joka purettiin viimeisten kerrostalojen tieltä. Paikalla on nykyisin talvisotaan viittaava muistokivi. Miesten kokoontumispaikaksi oli ilmeisesti ilmoitettu juuri palokunnan talo, jota ei kivessä ole huomattu mainita. Nykyinen maisema alkoi muodostua vasta sotien jälkeen, jolloin uusi omistaja kauppaneuvos Kilpinen rakennutti pellolle nykyiset kerrostalot. Ne olivat Viialan ensimmäinen kerrostaloryhmä. Toinen huomattava Kilpisen aikana tullut asuinalue oli Oopakan alue, joka myös sijoittuu yhtiön omistaman Harkin tilan maille. Sen kaava saatiin vahvistettua vuonna 1947.

Yhtiö piti rakentamisen lisäksi hyvää huolta alueesta ja sen viihtyvyydestä. Schaumannin aikana, 1960-luvun alkupuolella, Lallinmäelle laadittiin puutarhasuunnitelma, jonka pohjalta nykyistä maisemaa on osittain rakennettu. Tällöin työvoimaa riitti Lallinmäen istutusten ja pihojen hoitamiseen. Toisaalta yhtiössä oli tiukka hierarkia, joka heijastui Lallinmäen asuntoihin ja niiden jakoperusteisiin. Rivitalo oli tarkoitettu johtohenkilöille ja sisäinen hierarkia määräsi myös asunnon koon kerrostaloissa. Ilmapiiri ympäristön suhteen alkoi muuttua 1970-luvulla. Monessa mielessä näkyvänä ja aikaa hyvin kuvastavana esimerkkinä olivat kolme viimeistä elementtirakenteista kerrostaloa. Kerrostalot rakennettiin vuosina 1970 ja 1975 ja ne olivat arava –tuotantoa. Kahteen ensimmäiseen oli mahdollista tehdä pohjakerrokseen autotallit. Samaan aikaan arava –säännöt muuttuivat ja viimeisen kerrostalon kohdalla autotallit oli jätettävä pois. Niiden tilalle ideoitiin kunnassa päiväkotit, jonka rakennushallitus ja sosiaalivirasto hyväksyivät. Uusi vaihe alkoi 1990-luvulla, jolloin kerrostaloista muodostettiin itsenäisiä asunto-osakeyhtiöitä ja niille erotettiin omat tontit.

Ympäristö:

Lallinmäen arvoalue on avara ja väljästi rakennettu. Talojen välit ovat pääasiassa nurmikenttiä, jossa on eri-ikäistä puustoa ja pensaskasvillisuutta. Vanhempien kerrostalojen ympäristöä on koristeltu nykyajan kasvillisuudella. Kanavan varrella kasvaa huomattavan kookkaita vanhoja lehmuksia. Alueesta laadittuihin puutarhasuunnitelmiin ei ole tutustuttu. Alueen kehittämisessä ne olisi hyvä huomioida.

Arvot:

Arvoluokka: I

Aluerajaus kattaa Lallinmäen sotien jälkeisen modernin rakentamisen. Alueen rakennukset, 1940-luvun ja 1970-luvun kerrostalot sekä 1960-luvun rivitalo, ja niitä yhdistävät puistomaiset osat muodostavat yhtenäisen ja selkeän kokonaisuuden. Alue on edustava ja hyvä esimerkki sotien jälkeisestä modernista rakentamisesta, jossa siirryttiin vanhasta käsityövaltaisesta tiilimuuriarkkitehtuurista nykyaikaiseen ja tehokkaaseen elementtirakentamiseen. Vanhinta rakennetta edustaa Lallinmäen kanava (1874).

Toimenpidesuosituks:

Lallinmäen alueen nykytila, rakennukset ja väljä maisematila, tulisi ehdottomasti turvata. Viime vuosien julkisivukorjaukset ovat muuttaneet kaikkien rakennusten ulkoasua. Jatkossa rakennusten muutoksissa tulisi käyttää enemmän harkintaan ja niiden pitäisi olla enemmän palauttavia kuin ulkoasua muuttavia. Materiaaleihin ja rakenteisiin tulisi kiinnittää enemmän huomioita.

ARVOALUE (6) : OOPAKAN ASUINALUE

Asemakaavat 1947, laajennus rantatien alkupäähän 1980 ja laajennus eteläpuolen pelloille 2002.

Oopakka-alue sijaitsee noin 1,5 kilometriä Viialan keskustan eteläpuolella. Alueella ovat selkeät rajat. Pohjoispuolella ja länsipuolella rajoina ovat Tarpianjoki ja sen rantametsät. Eteläpuolen rajan muodostaa laaja peltoaukea. Idässä alue rajautuu Rasin tilaan, joka oli tehtaan perustama maatila 1920-luvulta. Sen ympäristössä, ns. Mäntymäessä, on lisäksi radan ja paikallisten risteykseen syntyneitä asutusta, joka on 1900-luvun alkupuolelta. Alueen läpi kiertää Rantatie, osittain nimellä Kaarinantie, joiden varrelle asutus pääosin on keskittynyt. Näiden lisäksi on kaksi poikkikatua, Kumputie ja Metsolantie. Pääteiden väliin jää kapea metsäkaistale, jossa on vanhalla pellolla raivattu palloilukenttä. Maastollisesti Oopakka on rakennettu Tarpianjoen mutkan varrella olevalle metsäharjanteelle. Metsäharjanne rajautui alun perin suurelta osin eteläpuolen laajaan peltomaisemaan ja pohjoispuolen kapeisiin rantapeltoihin. Arvoalueeksi on rajattu alueen vanhimmat tontit, jotka rakennettiin 1940-luvun loppupuolella ja 1950-luvun alkupuolella.

Oopakka vuonna 1957. Kartta näyttää hyvin Oopakka-alueen vanhimman asutuksen ja sen keskittymisen pääasiassa matalalle metsäharjanteelle. Tonttimerkinnät perustuvat vuoden 1938 kaavoitukseen, joka vahvistettiin vuonna 1947. Pohjoispuolen rantapeltot kaavoitettiin vuonna 1980 ja eteläpuolen pellot vuonna 2002. Asutus ja tiestö noudattelevat hyvin maaston muotoja. Nykyisen rantatien alku- ja loppupää on vielä rakentamatta ja palvelee vielä peltona. Yläreunassa näkyy Harkinin tila ja juuri valmistunut ohitustie. Peruskartta vuodelta 1959, kartoitus 1957, kuvaus 1956, Maanmittauslaitos.

Oopakan alueen asutus varsin kerrostunutta. Ensimmäiset omakotitalot rakennettiin matalalle metsäharjanteelle 1940-luvun lopulla. Rakentaminen on tämän jälkeen jatkunut aina nykypäiviin saakka, leviten vähitellen myös ympäröivien peltojen puolelle. Suurelta osin nämä rakennusvaiheet muodostavat omia kokonaisuuksia, jossa samantyyppiset rakennukset sijoittuvat omiksi ryhmikseen.

Vanhin Oopakan asutus on keskittynyt Rantatien eteläpäässä olevan mutkan ympäristöön. Tielinja seurailee maaston muotoja, joka tarkoittaa metsäharjannetta ja Tarpianjokea. Vanhin rakennustyyppi oli betonisokkelilla varustettu, kuutionmuotoinen, jyrkkäkattoinen ja 1,5 kerroksinen asuinrakennus. Rankorakenteiset rakennukset on vuorattu viistopintaisella vaakalaudoituksella, joka nousee yhtenäisenä kenttänä yläkertaan saakka. Nurkkalistoja ei ilmeisesti kuulunut alkuperäiseen asuun. Yhtenäinen vuoraus ja listattomuus tekee hyvin ehjän ja funktionaalisen ilmeen. Ikkunat olivat leveitä 1-ruutuaisia, joiden päissä oli kapea pystyikkuna. Ikkunoiden vuorilaudat olivat hyvin yksinkertaiset ja kapeat, julkisivuna vain laudan syrjä. Yläkertaan vievien portaiden ikkuna oli pieni neliöikkuna. Tämän jälleenrakennuskaudelle tyypillisiä rakennuksia rakennettiin vuosina 1947 - 1957 yhteensä 24 kappaletta. Rakennuksiin kuuluu loivakattoinen sauna- ja talousrakennus. Rakennuksissa on vaakavuoraus ja vilpolaa/kuistia kannattavat ajalle tyypilliset yksinkertaiset pylvää. Rakennuksiin joka on Nykypäiviin kaikki rakennukset ovat säilyneet. Vuorauksessa suuria muutoksia on tullut kahteen rakennukseen, pystyvuori ja mineriitti. Pienempiä muutoksia huomattavasti enemmän. Useimmat rakennukset ovat saaneet ikkuna ym. korjauksen yhteydessä nurkkalistoituksen, leveämmät ikkunoiden vuorilaudat tai vintin pystyvuorauksen. Ikkunamuutokset eivät useinkaan noudata vanhaa jakoa tai materiaaleja. Asuinrakennusten alkuperäinen pastellisävyinen väritys ei ole säilynyt vaan korvautunut myöhemmin vahvemmillä väreillä.

Oopakan vanhin rakennettu alue sijoittuu maastollisesti metsäiselle mäki-alueelle, joka näkyy hyvin edelleen. Vaikka pihat ovat vuosien työn jälkeen muuttuneet osin puutarhapihoiksi, on alueen pohjana ollut metsäisyys ja maapinnan epätasaisuus säilynyt hyvin. Useimmilla pihoilla kasvaa kookkaita havupuita ja osin tontit ovat säilyneet varsin metsäisinä. Tontit ovat verraten suuria ja niillä on asuin- ja talousrakennuksen lisäksi usein nurmikkoja ja pensasaitaa. Myös omenapuita ja marjapensaita on jossain määrin. Rakennukset on sijoitettu tonteilla samaan paikkaan, noin kolme metriä tiestä, jolloin syntyy suhteellisen tiivis katunäkymä, jossa rakennukset ovat hyvin esillä.

Arvoalueeseen liittyvä muu rakennettu ympäristö:

Toisen alueen muodostavat matalat 1-kerroksiset asuinrakennukset, joita on kahta erilaista tyyppiä. Ensimmäisen muodostavat 1950-luvulta alkaen yleistyneet asuinrakennukset, joissa oli loiva satulakatto, rappauspinta, jota on jäsenetty puhtaaksi muuratulla tiilellä, yksinkertaisten pylväiden kannattama pieni avokuisti ja metalliputkesta tehdyt parvekkeiden kaiteet. Oopakassa tämän tyyppisiä rakennettiin metsäiseen rinteeseen viisi kappaletta, pääasiassa Rantatien varrella. Tontilla ei ole erillistä talousrakennusta. Toisen ryhmän muodostavat Kaarinantien varrella olevat neljä asuinrakennusta, lisäksi Metsolantien varrella on yksi. Asuinrakennuksissa on matala satulakatto. Pohjakaava, runko on kaksiosainen. Asuinosa on vuorattu viistopintaisella vaakalaudoituksella, talousosassa on pystypanelointi. Ensimmäisen ryhmän tontit sijoittuvat Rantatien varrella metsäiseen rinteeseen ja ovat näin ollen paremmin esillä. Tonteilla kasvaa suuria havupuita. Pihassa on nurmikkoja, tienvarressa usein pensasaita. Yleisesti aikaisempaa matalammat asuinrakennukset ovat siirtyneet hiukan kauemmaksi tiestä, jolloin katunäkymää hallitsee enemmän kasvillisuus kuin rakennukset.

Oopakan muu asutus on pääasiassa 1960-luvun jälkeen rakennettua. Nämä alueet eivät ole yhtä yhtenäisiä, materiaaliksi vaihtui myös pääasiassa tiili. Viimeisin, 2000-luvun rakentaminen on puuverhoilua 1,5 kerroksista historioivaa ns. perinnetalo –tyyppistä rakentamista.

Kolmannen selkeän kokonaisuuden muodostavat 1980-luvun alkupuolella Rantatien alkupään kaavoitus, jossa vanhoille pelloille kaavoitettiin omakotiasutusta. Tällöin rakennettiin Rantatien alkuun paritalojen rivi, tällöin Oopakan mäkialueet oli käytetty loppuun ja rakentaminen siirtyi entisille peltoalueille. Rakennuksissa on loiva satulakatto, ulkoverhoilu on tiiltä ja pystypanelointia. Katunäkymää hallitsee asuinrakennusten ja tien väliin istutetut Terijoen salavat. Rakennukset ovat kauempana tiestä.

Oopakan rakentaminen on jatkunut 1980-luvun jälkeen lähipeltoilla. Tällä hetkellä rakennetaan Rantatien alku- ja loppupäässä. Tulevaisuudessa rakentaminen jatkuu Oopakan eteläpuolella olevilla pelloilla, jotka on kaavoitettu omakotialueeksi vuonna 2002.

Historia:

Oopakan alue kuuluu Haihunkosken kylän Harkin taloon. Akaan Höyrysaha osti tilan 1874. Harkin tilan maita, mm. Lallinmäki, käytettiin yhtiön työntekijöiden asuinalueina. Oopakan kulttuurihistoria alkaa vuodesta 1947, jolloin vahvistettiin alueen asemakaava. Viialan keskustan kattava Kaavoitussuunnitelma oli tehty jo vuonna 1938. Ensin vahvistusta hidasti sota-aika ja sen jälkeen TVH:n tiesuunnitelmat, jotka siirsivät kaavan vahvistamisen aina 1950-luvulle. Poikkeuksellisesti Oopakan alue saatiin vahvistettua erillisenä jo 1947. Ennen 1930-lukua Oopakka oli joen varrella oleva metsäinen mäkialue, jota ympäröivät joen lisäksi Harkin pellot. Nimi Oopakka on ilmeisesti Akaan höyrysaahan ajalta. Tällöin virallinen kieli oli ruotsi ja Oopakka on ilmeisesti väännös sanoista Å ja backe (joki ja mäki, kukkula, töyräs) Lähin asutus oli Oopakan koillispuolella ollut Mäntymäki, johon asutus oli levinnyt jo 1900-luvun alkupuolella. 1920-luvulla mäelle perustettiin lisäksi yhtiön omistama Harkin maatila.

Sodan jälkeen useilla paikkakunnilla vallitsi vaikea asuntopula. Perinteisillä teollisuuspaikkakunnilla olivat teollisuuslaitokset perinteisesti pyrkineet helpottamaan työväestönsä asunto ja muuta pulaa. Sodan jälkeen Viiala oy:n uusi johto kiinnitti huomiota asiaan ja suunnitteli Oopakan aluetta omakotialueeksi. Kun kaavoituskysymys oli saatu kuntoon, tontit myytiin halvalla tehtaan työntekijöille. Yhtiö antoi myös rakentajille luottoa ja edullisia maksuehtoja.

Tehtaan ja kauppaneuvos Kilpisen vaikutus näkyi alkuvaiheen rakentamisessa hyvin selkeästi. Sähköt, eristepurut, tyyppipiirustukset (insinööritoimisto K.G.& M. Stigzelius) ns. vuorilaudoitukset tulivat tehtaalta. Malli oli sama mitä samaan aikaan vietiin Neuvostoliittoon ja työntekijät puhuivatkin ns. venäjän vuorista. Tehtaalta tulivat myös talojen kattotuolit, jotka kauppaneuvos Kilpinen sahautti uittopuomeista, jotta niitä ei olisi tarvinnut tehdä jatketusta tavarasta.

Saunoja ei alkuperäisiin suunnitelmiin sisällynyt. Aravataloista puuttui kellari ja Kauppaneuvos Kilpinen suhtautui varauksellisesti tonteille tehtäviin saunoihin. Tehtaalaiset kävivät yleensä Lallinmäessä tehtaan saunassa, joka sijaitsi kivitalon kellarissa. Kilpinen myös tarjoutui ensin rakentamaan rantaan entisten vankiparakkien paikalle yhteissaunan, joka ei kuitenkaan saanut kannatusta. Lopulta Kilpinen teetätti piirustukset ulkorakennuksista, joissa oli saunan lisäksi vilpola ja tilat kotieläimille ja polttopuille. Näiden rakentaminen alkoi tonteille vuonna 1953.

Oopakan asutuksen suuntaviivat piirsi Viiala oy, mutta rakentamisesta vastasivat ihmiset, joskin yhtiön monipuolisella avustuksella. Oopakassa rakennettiin omaa, toisin kuin vastarannalla, jossa oli nahkatehtaan asuinalue. Joen pohjoispuolella olevaan mäensyrjään rakennutti Nahkatehdas vuokra-asuntoja työntekijöilleen. Tehtaiden alueet saivat myös omat lempinimensä, jotka pohjautuivat tähän eroon. Oopakkaa kutsuttiin velkakyläksi ja Koivistoa orjakyläksi.

Arvot:

Oopakan vanhin rakennettu historia liittyy sotien jälkeiseen jälleenrakennuskauteen. Asuinalue perustettiin Viiala Oy:n omistamalle metsäiselle mäelle ja se oli tarkoitettu yhtiön työntekijöille. Yhtiö myös tuki eri tavoin rakentamista mm. piirustukset, materiaalit ja halpa tontinhinta. Tiestö noudatteli maastonmuotoja ja Rakennukset edustavat hyvin aikaansa ja muodostavat yhtenäisen ja näyttävän katukokonaisuuden.

Oopakan rakentaminen on jatkunut nykypäiviin. Vanhin, sotien jälkeen rakennettu ympäristö on kuitenkin säilynyt yhtenäisenä kokonaisuutena. Tontit rajautuvat suurelta osin tielinjoihin ja alueen metsiin. Kokonaisuutena Oopakan alueella onkin hyvin nähtävissä omakotirakentamisen tyylin muuttuminen 1940-luvulta aina nykypäiviin saakka.

Rakennukset, niiden sijoittelu ja tyyli ja niiden synty kuvaavat hyvin ajan ja millainen oli Viialan teollisuuslaitosten osuus Viialan rakentamisessa. Yhtiö vaikutti vahvasti asutuksen sijoittumisessa ja rakentamisen kaikissa vaiheissa.

Arvoluokka: I

Toimenpidesuosituksset:

Yksittäistä täydennysrakentamista ei tulisi harrastaa alueella. Alueen selkeät rajat, tielinjat ja metsäalueet tulisi säilyttää ennallaan. Mahdollisia ulkoasua muuttavia laajennuksia ei suositella. Muutokset tulee myös sovittaa korostetun tarkkaan rakennettuun ympäristöön mittakaavan, värien ja materiaalien suhteen. Rakennuksien korjauksissa tulisi käyttää perinteisiä materiaaleja, työtapoja ja teknisiä ratkaisuja. Asuin- ja talousrakennusten alkuperäiset ja vanhat rakennusosat tulisi pyrkiä säilyttämään. Mahdollisten muutoksien tulisi olla entistäviä ja vanhaan asuun palauttavia. Alueelle tulisi laatia rakennustapaohjeet.

Arvoalueen rakennuskantaa

ARVOALUE (7) : SALLINKULMA

Alue:

Sallinkulman pieni asuinalue sijaitsee Viialan kunnan eteläosassa, Haihunkosken kylän mailla. Sallinkulman seutu on vanhojen kylien metsäistä takamaata, jossa vielä 1800-luvulla oli eri kylille kuuluvia niittyalueita. Etupäässä Sallinkulmalla on Haihunkosken ja Varrasniemen kylien alueita. Pienempiä kappaleita kuuluu myös Pätsiniemen ja Nahkialan kylälle. Asuinalue on metsäalueen länsipäässä olevassa niemekkeessä, ympärillä on peltoaukea, joka ulottuu luoteessa aina Tarpianjoelle ja Viialan keskustaan saakka. Viialan keskustaan on noin 2,5 kilometriä.

Sallinkulmalla on n. 23 asuintonttia, jotka ovat pääosin Sallinkulmantien varressa. Muutama rakennus on lyhyen Aroseudunkaaren ja –kujan varrella. Tontit ovat verrattain suuria, n. 1700 – 2500 neliötä. Tonttien alkuperäinen lähtökohta, mäkinen ja metsäinen, on edelleen nähtävissä. Kasvillisuus on pääasiassa koivuja, mäntyjä, puutarhamaisuutta tuovat nurmikot ja pensaat. Rakennuskanta on myös varsin kirjava. Perusmuoto, kuutiomainen piipun ympärille rakennettu harjakattoinen rakennus sopii useimpiin Sallinkulman taloihin. Yksityiskohdissa, ikkunoissa, vuorauksessa ja mitoissa on suuri kirjavuus. Enemmistönä on puuvuoraus, jota esiintyy pysty- ja vaakavuorauksena. Lisäksi on yksittäisiä mineriitti- ja rappausvuorauksia. Ulkoasua ovat muuttaneet ulkovuoren uusimiset ja erilaiset laajennukset.

Historia:

Ennen sotaa Sallinkulmalla oli kolme pientilaa Salli, Tanni ja Lumpiola (tiedot Timo Mustila) Sallinkulman omakotitontit on lohkottu Varrasniemen Mustilan tilan maille. Maa-alueen omisti Viialan kunta. Tontit myytiin edullisesti etupäässä rintamamiehille. Lisäksi Sallin viereen perustettiin Nykäsen siirtolaistila. Tontit jäivät kaavoitetun alueen ulkopuolelle, jolloin niiden rakentaminen ja sijoittelu tontille oli vapaata.

Arvot:

Rintamamiehet, 1940/50-luvun rakennuskanta, syrjäinen sijainti ja avoin peltomaisema, ei kaava-alue - rakennuskannan sijoittelun ja rakentamisen monimuotoisuus.

Arvoluokka: 3

Toimenpiteet:

Rakennettu maisema on säilynyt muuttumattomana 1950-luvulta. Ympäröivä peltoalue tulisi säilyttää avoimena. Lisärakentamisesta ja korjaamisesta olisi hyvä olla rakennustapaohjeet. Uudisrakentamisessa tulisi huomioida nykyinen rakennuskanta mittasuhteiden ja materiaalien suhteen.

Sallinkulman rakennuksia

ARVOALUE (8) : URHEILU- JA MÄNTYMÄENKADUN ASUTUS

Alue:

Arvoalue sijoittuu Haihunkosken kylän etelälaidalle. Asutus on sijoittunut Urheilu- ja Mäntymäenkatujen lisäksi niiden pistokatujen RatakatuMäntykuja ja Urheilukuja varsille. Arvoalueen eteläpäässä alueen jakaa kahtia junarata ja 1950-luvulla rakennettu Toijalantie (mt.303). Erityisesti tie, joka ylittää rautatien ja Tarpianjoen, on pengerrytetty varsin korkeaksi. Pohjois- länsisivulla asutuksen luonnollisena rajana ovat Tarpianjoen varrella olevat entiset rantapellot, urheilukenttä ja Haihunkosken koulut. Etelä- itäisivulla on pienehköjä peltoalueita, jotka erottavat asutuksen alueen muusta asutuksesta. Ympäristössä on runsaasti sotien jälkeen rakennettuja alueita mm. Oopakan asuinalue.

Rakennuskanta on 1900-luvun vaihteesta. Osa rakennuksista on perinteisiä maaseudun mökkirakennuksia, kapeita ja pitkänomaisia. Vuoraus on usein punaiseksi maalattua peiterimaa. Osa rakennuksista on uudempia, mittasuhteiltaan korkeampia ja kuutiomaisempia. Värit ovat myös vaaleampia. Näiden rakentaminen on alkanut 1910- 20-luvulla, jatkuen aina 1950-luvulle saakka. Alue on säilynyt 1950-luvun jälkeiseltä rakentamiselta lähes tyystin. Alueella on vain yksittäisiä uusia asuinrakennuksia. Urheilukadun risteyksessä on lisäksi Vähä-Rasin autioitunut kylätontti 1700-luvun loppupuolelta.

Historia:

Urheilu-Mäntymäenkadun asutus keskittyy pienille mäenharjanteille, joita oli peltojen yhteydessä. Suurin näistä oli arvoalueen eteläpäässä ollut Mäntymäki. Katujen paikalla oli jo 1700-luvulla polku, joka johti kohti etelää, kylän takamaille ja Kylmäkosken Vuolteen kylään. Pääosa kadun varren maista kuului Vähä-Rasin tilalle, jonka tilakeskus oli Urheilu ja Rautatienkadun risteyksessä 1780-luvulla tapahtuneen Rasin tilan jaon jälkeen. Akaan kunta osti Vähä-Rasin tilan kansakoulun tarpeita varten. Tilakeskukseen rakennettiin kaksi koulurakennusta (1912 ja 1929). Kunnalla ei kuitenkaan ollut kiinnostusta maanviljelyyn, joten Vähä-Rasin maita myytiin pois. Vähitellen Vähä-Rasin rakennuskanta purettiin pois. Tässä yhteydessä lohkottiin tontteja mm. Urheilu- ja Mäntymäenkadun varrelle. Osa Mäntymäestä kuului Haihunkosken Harkin taloon. Tämän tilan oli Akaan höyrysaha ostanut vuonna 1873. Harkin tila toimi yhtiön maatilana. 1920-luvulla tilakeskus siirrettiin kylästä Mäntymäen kupeeseen, johon rakennettiin kaksi kookasta työväen asuinrakennusta ja myöhemmin suuri betonitiilinen navetta. Tielinjaa ja metsäsaarekkeitä ympäröi peltomaisema.

Arvot:

Asutushistoria, sosiaalishistoria, asutus 1900-luvun vaihteessa, vanha paikallistie, Akaan höyrysaahan maatila 1920/30-luvulta.

Arvoluokka: 2

Vaikka rautatie ja Toijalantie katkaisevat arvoalueen kahteen osaan, on sille osoitettavissa selkeä, historiallinen tausta. Perinteinen asutus levisi vanhojen kulkuväylien suunnassa, keskittyen peltojen välissä oleville metsäalueille. Myös polkujen linjaus noudatti näitä metsäsaarekkeitä. Haihunkosken keskusta oli peltojen ympäröimä, jolloin sopivia tontteja oli varsin vähän. Arvoalueen rakennuskanta on pääosin 1900-luvun alkupuolelta ja 1950-luvulta. Lisäksi Akaan höyrysaahan entinen maatila muodostaa näyttävän kokonaisuuden arvoalueen eteläpäässä. Urheilu- ja Rautatienkadun risteyksessä on Vähä-Rasin autioitunut kylätontti 1780-luvulta.

Toimenpiteet:

Arvoalueen rajat tulisi säilyttää selkeinä ja rakennuskannan säilyminen tulisi turvata. Tämä tarkoittaa rakentamisen rajoittamista arvoaluetta rajaavilla pelloilla. Uudisrakentaminen ei ole suositeltavaa, raittimaiseman yhteydessä rakentamisen mittakaavaan, materiaaleihin ja väreihin tulisi kiinnittää erityistä huomioita. Korjaamisesta ja muutoksista tulisi laatia rakennustapaohjeet. Vähä-Rasin autoitunut kylätontin säilyminen tulisi turvata.

**Mäntymäkeä radan takaa
kuvattuna**

Ratakujan varrelta

Akaan höyrysahan maatila

KYLÄKORTTI: HEINUSUO

Inventoidut kiinteistöt ja arvoalueet:

Nykyisen Viialan kunnan luoteiskulmalla sijaiseva Heinusuon kylä kuului ennen Viialan perustamista Vesilahden kuntaan. Heinusuon kylästä on inventoitu tilakeskukset Oinas (rek. Rekola), Jussila, Yli-Eskola ja Ali-Eskola. Pienimuotoisemman asutuksen esimerkkeinä on otettu Marjamäki ja Rauhala. Lisäksi on inventoitu kylän koulurakennukset Sarkkilan kansakoulu ja Kansakoulunlisä. Heinusuon kylä, raittiasutus ja vanhat pellot ovat osa Heinälahden itäpuolen agraarimaisema -arvoaluetta.

Alue:

Kiinteistöt ovat pääasiallisesti Heinusuon itärantaa seuraavan kylätien, Heinäsuonraitin varrella tai kylän rintapeltojen eteläosassa kulkevan vanhan maantien, Koskenkyläntien varressa. Kylän tiloista Rekola, Ali-Eskola ja Jussila ovat kylätien pohjoispäässä. Tilojen lisäksi ryhmään kuuluu Koskelan palstatila, joka erotettiin Jussilasta vuonna 1910. Raitin keskivaiheilla ovat kylän kaksi entistä koulurakennusta. Kylätien eteläpään on keskittynyt pääasiassa tilaa pienempää asutusta. Asutus on keskittynyt em. teiden varsille. Maisemallisesti asutus on keskittynyt Heinälahden ja peltoalueen väliin jäävälle kapealle metsävyöhykkeelle. Osa asutuksesta on peltoaukean metsäsaarekkeissa.

Vanhoista kylistä pohjoisessa Heinusuon naapurina on Sarkkila, itäpuolella Riitiälä ja Heinälahden eteläosassa on Arpiaisen kylän alueet. Heinäsuon eteläpuolella ei ole vanhaa kyläaluetta, vaan siellä on useiden eri kylien omistuksia. Historiallisesti kylän keskeinen asutus ja rintapelot keskittyvät Heinälahden itärannalle. Asutus on keskittynyt vesistön rannassa olevalle metsäharjanteelle, jonka itäpuolen loivassa rinteessä ovat kylän pellot. Vanhimmat pellot ovat rinteessä, alavampi osa on ollut pitkään niittyä. Osa tästä kuuluu läheisten Riitiälän ja Sarkkilan kylän taloille. Heinäsuon ja Sarkkilan pellot muodostavat yhtenäisen alueen, joka Sarkkilan puolella kapenee voimakkaasti. Heinäsuonraitin ja Koskenkyläntien lisäksi kyläpellon itäreunalla kulkee vuonna 1970 valmistunut Lempääläntie (vt 9).

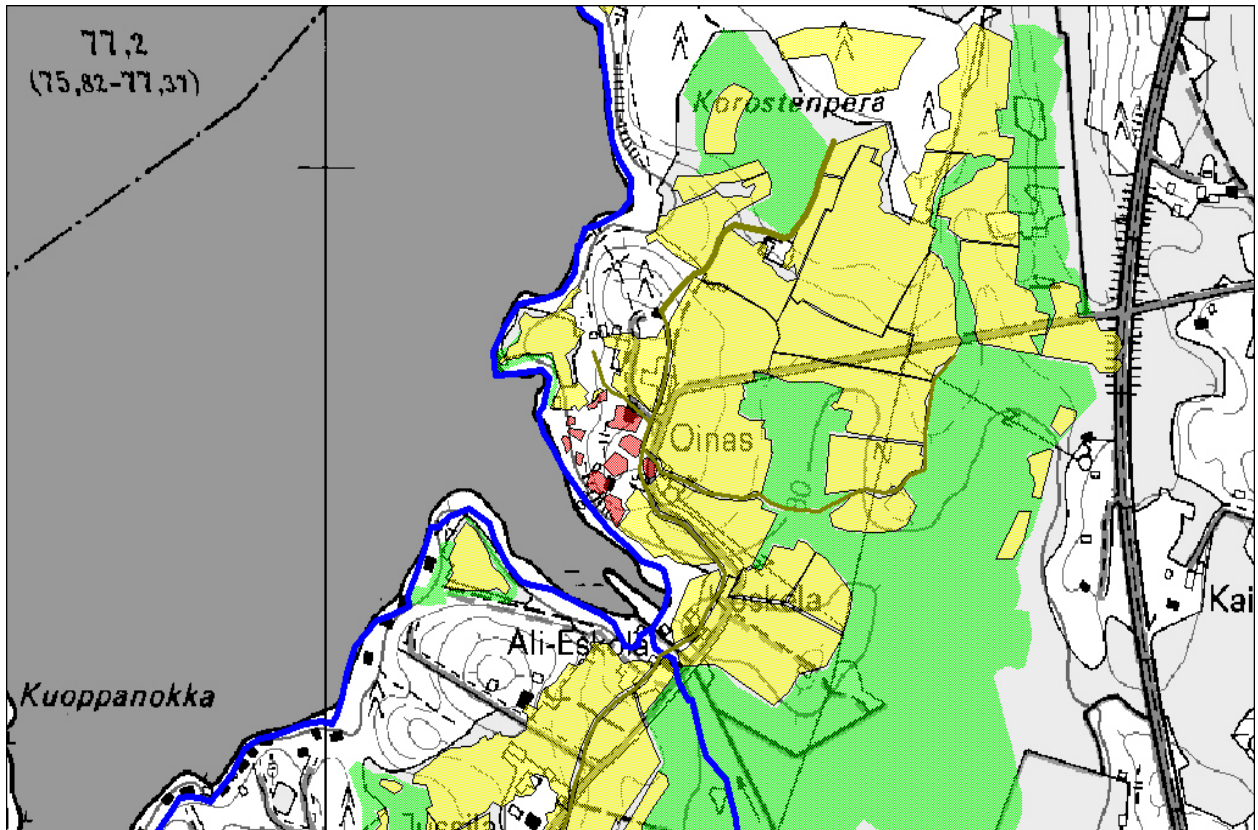
Historia:

Heinäsuon kylässä oli 1540-luvulla neljä taloa: Hasso eli Marttila, Oinas, Eskola ja Jussila. Jussila jaettiin 1564, mutta toinen puolisko katosi pian. Jussila toimi ratsutilana vuodesta 1614. Oinaasta erosi Rekola –niminen tila vuonna 1771. Rekola liitettiin takaisin Oinaaseen 1890-luvulla. Eskolasta erosi Ali-Eskola vuonna 1910. Kantataloista Hasso katosi vuonna 1911, jolloin se liitettiin Oinaan ja Yli-Eskolan tilaan. Yli-Eskola jaettiin vielä 1930-luvulla pienemmiksi tiloiksi. Jussilasta erotettiin tontti kansakoululle vuonna 1903.

Kylän sijainnista on tarkkoja tietoja vasta isojaon ajalta, joskin voidaan olettaa kylän sijainneen samalla paikalla jo aikaisemmin. Heinäsuon kylän isojakoa käsittelevä kartta on L.A. Runebergin laatima vuodelta 1775. Vanha Heinäsuon kylä sijaitsi Heinälahden itärannalla, jota hallitsee metsäinen ja mäkinen ranta-alue. Kylä sijaitsi lähellä rantaa Heinäjärveen kuuluvan pienen lahdelman pohjoisrannalla. Heinäsuolta tuleva pitkä laskuoja laskee lahdelman pohjukkaan. Nykyisin paikka on Rekolan tilakeskuksen eteläpuolella. Kylän pellot olivat järven ja sen metsäisen rantakaistaleen itäpuolella olevassa loivassa rinteessä. Pellot päättyivät suopohjaiseen niittyyn, josta alue on saanut nimensä. Alava niitty oli myös yhteistä aluetta, joka jaettiin eri kylien, mm. Heinäsuon, Riitiälän ja Sarkkilan kesken.

Kylämaisema avartui 1800-luvulla, kun ensin Jussila ja sitten Eskola muuttivat nykyisille paikoilleen.

Uusia tilakeskuksia syntyi 1930-luvulla Eskolan jaon yhteydessä. Tällöin perustettiin Koskenkyläntien varrelle mm. Paavola, Einola, Mäntylä ja Hakala.

Nykykartan päälle digitoitu isojakokartta. Isojakokartan tehnyt L.A Runeberg 1775.

Inventoitivaraus:

Koskenkyläntien ja Heinäsuonraitin risteuksen pohjoispuolella oleva asutus.

Muusta rakennuskannasta voidaan mainita koulujen länsipuolella olevalla metsäisellä rantavyöhykkeellä sijaitseva Kumpula, joka toimi huvilana 1900-luvun alkupuolella. Rakennusta käytti sellotaiteilija Selin, joka saapui aina kesäisin Viialaan. Huvila tuhoutui tulipalossa 1900-luvun puolivälissä ja sen kivijalalle on rakennettu myöhemmin seurakunnan leirikeskuksen päärakennus. Rannassa on säilynyt kolme kivijalalle rakennettua, huvilaan kuulunutta vanhaa talousrakennusta. Kumpulan kaakkoispuolella on raitin varressa asutusta 1900-luvun vaihteesta. Samoilla paikkeilla, lahdenpohjukka / raitinvarsi / Kumpula, on 1700-luvun lopun ns. kuninkaan kartassa torppa; ja 1850-luvun Kalmbergin kartassa jo 2 tai 3 torppaa / asutusta. Mittakaavasta johtuen tarkkaa paikkaa ei voi määrittää. Tämän asutuksen säilyneisyyttä ei voitu tutkia tässä raportissa. Ko. alue tulisi inventoida.

Heinusuon kylä

Ali-Eskola (14)

Ali-Eskolan tilakeskuksessa on 1. asuinrakennus (1900), 2. talousrakennus ja 3. rantasauna.

Ali-Eskola on kylän vanhoista kantataloista syntyneitä osataloja. Rakennukset sijaitsevat maisemallisesti keskeisellä paikalla kylätien varrella. Pihapiiri on osa nauhamaista kylämaisemaa. Asuinrakennus on rakennettu vuonna 1900 ja se on säilynyt ulkopuolisilta osiltaan vanhassa asussaan.

Tilakeskus sijaitsee Heinälahden itärannalla olevan pienen lahdenpoukaman pohjukassa. Asuinrakennuksen pohjoispuolella laskee vesistöön Heinäsuolta tuleva laskuoja. Ojan pohjoispuolella on Koskelan palstatilan pihapiiri. Kylätie kulkee pihapiirin itäreunalla. Asuinrakennuksen ympäristö on puutarhamainen, johon kuuluu pensaita ja puita mm. tuijaa, orapihlajaa, koivuja ym. Joen varrella on kookkaita metsälehmäksiä. Ali-Eskola on osa Heinälahden itäpuolen agraarimaisema -arvoaluetta.

Jussila (15)

Tilakeskuksessa on 1. asuinrakennus (1890), 2. navetta, 3. kuivuri ja 4. talousrakennuksia.

Jussila on kylän kantatalo ja nykyinen tontti on asutettu 1850-luvulla. Asuinrakennus on rakennettu vuonna 1890. Tilakeskus on näkyvällä paikalla peltoaukean laidalla kumpareella ja kylätien varrella. Jussila on osa Heinälahden itäpuolen agraarimaisema -arvoaluetta. Rakennuskanta on pääosin sotien jälkeen rakennettua, mutta päärakennus on vuodelta 1890. Rakennus on säilyttänyt rakennusperinteisiä piirteitään 1970-luvun perusteellisesta remontista huolimatta.

Ympäriällä aukeavat loivasti itään viettävät rinnepellot. Länsipuolella tilakeskus rajoittuu metsäiseen ja mäkiseen ranta-alueeseen.

Kansakoulunliä (16)

Kansakoulunliä -nimisellä tontilla ovat: 1. koulurakennus (1939), 2. sauna/ ent. koulun keittiö (1900-luvun alkupuoli), 3. autotalli (2003) ja 4. pieni varistorakennus. Koulurakennus on maisemallisesti keskeisellä paikalla kylän nauhamaisten raitin varrella. Itäpuolella on laaja peltoaukea. Koulurakennuksen ulkoasu on säilynyt erittäin hyvin, lukuun ottamatta ulko-oven ja kuistin muutoksia. Rakennukset ovat osa laajaa Heinälahden itäpuolen agraarimaisema -arvoaluetta.

Päärakennuksen ympärillä on vanha kuusi, koivuja, syreeniä sekä omena- ja luumupuu. Länsipuolella on pallokenttä ja kuusimetsää. Etelä- ja pohjoispuolella on peltoaukea. Itäpuolella on 1950-luvulla rakennetun koulun piha.

Marjamäki (17)

Marjamäen tontilla ovat: 1. vanha asuinrakennus, 2. uudempi vapaa-ajan asunto, 3. ulkorakennus ja 4. ulkorakennus.

Marjamäen asuinrakennus edustaa mäkitupatyypistä asutusta, jota syntyi kylien lähistölle 1800- ja 1900-luvun alkupuolella. Tontti on peltoaukean yhteydessä olevassa metsäsaarekkeessa. Erityisesti vanha asuinrakennus on säilynyt varsin hyvin. Eteläpuolella on rinteessä entinen Narvanmatkantie, joka raivattiin maantiekseksi jo 1700-luvun lopulla. Marjamäki liittyy myös maantien varteen syntyneeseen asutukseen.

Pihapiirissä on muutamia kookkaita kuusia ja koivuja.

Nurmipintaisella tontilla on runsaasti koristepensaita, marjapensaita ja omenapuita. Eteläpuolella on rinteessä marjapensaita ym. Koillispuolella on Paavolan tilakeskus 1930-luvulta. Luoteispuolella on omakotitalo 1900-luvun loppupuolelta.

Rauhala (18)

Rauhalan tontilla ovat 1. asuinrakennus, 2. talousrakennus ja 3. kellarirakennus.

Pieni asuinrakennus edustaa hyvin maaseudun palstatilaa, joita voitiin erottaa 1800-luvun lopulta alkaen suuremmista tiloista. Pihapiirissä ovat 1900-luvun alun asuinrakennus ja pieni talousrakennus. Tontti rajoittuu vanhaan maantiehen, Koskenkyläntiehen. Hyvin säilyneet rakennukset ja pihapiiri ovat maisemallisesti keskeisellä paikalla metsäsaarekkeen eteläreunalla. Rauhala on osa Heinälahden itäpuolen agraarimaisema-arvoaluetta.

Rekola (19)

Asuinrakennus kaakosta

Rekolan tilakeskuksessa ovat: 1. asuinrakennus (1924), 2. navetta, talli, sikala (1913, 1928, 1969), 3. pieni asuinrakennus (n. 1900-luvun alkupuoli), 4. vilja-aitta (1800-l loppup.), 5. kanala (1956), 6. konehalli (1988), 7. kuivuri (1963), 8. maakellari (1920/30-l.) 9. sauna (1800-l loppup. /1960-l), 10. paja 1900-l alkup.) ja 11. kaivo.

Rekola (Oinas) on kylän kantataloja. Tilakeskus on vanhalla kylätontilla ja rakennuskanta on monipuolista. Näyttävä asuinrakennus on rakennettu vuonna 1924 ja se on säilynyt hyvin kyseisen aikakauden asussa, mm. materiaaliensa osalta. Kivinavetta on vuodelta 1913.

Tilakeskus on vuoden 1931 maatilakirjan mukaan

“viljelysten reunassa, kylätien varrella, Heinälahden rannalla”. Määritelmä on edelleen oikea. Pihapiirillä on maisemallisesti keskeinen asema peltoaukean laidalla ja se on osa Heinälahden arvoaluetta. Tilakeskuksen itäpuolella aukeaa kylän laaja peltoaukea, länsipuolella rinne viettää Heinälahdelle.

Asuinrakennus kaakkoispuolelta

Pohjoispuolella on metsäinen mäki ja eteläpuolella metsäinen kallio. Tilakeskuksen eteläpuolella on asuinrakennus ja toinen on rakenteilla. Asuinrakennuksen ympärillä on vanhoja pihapuita mm. lehtikuusi, pihta- ja douglaskuusia. Pihan etelä- ja länsipuolella olevat männiköt ovat istutettu vuonna 1965.

Sarkkilan kansakoulu (20)

Sarkkilan kansakoulu -nimisellä tontilla on vuonna 1957 valmistunut koulurakennus.

Sarkkilan koulu on säilynyt ulkoisesti 1950-luvun asussaan. Rakennus on maisemallisesti keskeisellä paikalla kylätien varrella ja laajan peltoaukean laidalla. Rakennus muodostaa vanhemman koulurakennuksen kanssa rakennus- sivistys- ja maisemahistoriallisesti edustavan kokonaisuuden.

Tontti rajoittuu pohjois-, etelä- ja itäpuolelta peltoihin. Tieltä tulevan pihatien varrella on lyhyt koivukuja. Portinpylväät ovat kiveä.

Yli-Eskola (21)

Yli-Eskolan tilakeskuksessa ovat: 1. asuinrakennus (1934/1996), 2. navetta (1933/1992), 3. vilja-aitta (1935), 4. sauna (1932), 5. kuivuri (1940-1), 6. varasto (1950-1), 7. puimala (1930-1), 8. heinälato (1960-1), 9. konehalli (1991) ja 10. kuivuri (1999).

Yli-Eskola on 1930-luvulla jaetun kantatalon osa. Asuintontti on 1930-luvulta. Tilakeskus on maisemallisesti erittäin keskeisellä paikalla vanhan maantien (Koskenkyläntie) varrella. Rakennuskanta on eri-ikäistä, pihapiirin keskeinen rakennuskanta on 1930-luvulta, mutta laajennettu ja korjattu 1990-luvulla. Tilan lähipellot ovat raivattuja pelloiksi 1700-luvun lopulla ja omaavat siten maisemahistoriallista merkitystä.

Rakennukset ovat peltoharjanteen päässä olevalla matalalla mäellä, jolla kasvaa kookkaita koivuja, kuusia ja mäntyjä. Mäen metsäisyys ja rakennukset tekevät pihapiiristä tiiviin ja suojaisan. Tilakeskusta ympäröivät laajat, loivat rinnepellot.

ARVOALUE (9) : HEINÄLAHDEN ITÄPUOLEN AGRAARIMAISEMA

Alue:

Arvoalue kattaa Heinäsuon ja Sarkkilan kylien keskeisen asutuksen ja vanhimmat kyläpellot, sekä niihin liittyvät entiset niittyalueet. Arvoalueen maisemallisesti keskeinen elementti on laaja peltoaukea, joka rajoittuu lännessä Heinäsuonraittiin, etelässä Koskenkyläntiehen ja idässä osittain rajana on valtatie 9 (Lempäälän tie) Pohjoisessa peltoalue jatkuu aina Sarkkilanjokeen, jonka tuntumassa on Sarkkilan kylä. Molemmissa kylissä asutus on keskittynyt perinteiseen tapaan em. peltoalueen reunoille. Maisemallisesti arvoalueen etelä- ja pohjoisosa poikkeavat toisistaan. Etelässä peltomaisema on laaja, loivasti viettävä avoin peltoaukea, jossa asutus seuraa nauhamaisesti peltoalueen laidalla kulkevia teitä. Pohjoisessa maisema on pienipiirteisempi. Lukuun ottamatta ranta-aluetta, pellot ovat kapeina kaistaleina harjanteiden välissä ja kylä tiiviinä ryhmänä harjanteen reunassa.

Rakennettu ympäristö:

Peltoaukea on säästynyt rakentamiselta. Asutus on keskittynyt peltoa rajaavien metsäalueiden ja saarekkeiden reunoille. Heinäsuolla vanhojen kylätonttien tuntumassa on Rekolan kantatalon tilakeskus, jossa on säilynyt edustava kokonaisuus 1900-luvun alkupuolen rakennuskantaa. Kyläraitin varrelle ovat siirtyneet Jussilassa ja Ali-Eskolassa ovat asuinrakennukset 1900-luvun vaihteesta. Kylätien varrelle jää lisäksi kaksi entistä koulurakennusta ja pienempiä asuintontteja 1900-luvun alkupuolelta. Peltoalueen eteläosassa, Koskenkyläntien varrella ovat Einola ja Paavola ja Riitiälän kylän Mallas, jotka edustavat hyvin 1930-luvun tilakeskuksia. Niiden sijainti liittyy hyvin asutuksen ja pellonraivauksen leviämiseen kauemmaksi vanhasta kylästä. Pohjoisessa pelto kapenee voimakkaasti ja päättyy Sarkkilanjoen rantaan. Pohjoisosan maisema kuuluu Sarkkilan kylään, jossa vanha ryhmäkylän maisema on poikkeuksellisen hyvin säilynyt vanhoilla kylätonteilla. Parhaiten tilakeskuksista ovat säilyneet Heikkilä, Ryödi ja Mattila, joissa keskeinen rakennuskanta, asuinrakennukset ja navetta, ovat 1800-luvun loppupuolelta ja 1900-luvun alkupuolelta. Neljännen kantatalon rakennuskanta on uudistunut, mutta säilynyt vanhalla tontilla. Lisäksi kylässä on raitin varressa kaksi pienempää asuinrakennusta.

Historia:

Heinäsuon ja Sarkkilan kylät ovat vanhoja maakirjakyliä. Kylissä mainitaan olleen useita taloja jo ensimmäisessä maakirjassa 1540-luvulla. Kylät sijaitsivat tiiviinä ryhminä vesistön yhteydessä. Molempien kylien vieressä on pieni laskuoja. Kylän pellot ovat raivattu kylän ympärille. Heinäsuolla pellot olivat loivassa rinteessä, nykyisen aukean alavat itäosat olivat pitkään niittyinä. Heinäsuolla asutushistorian kehitys näkyy hyvin. Taloista Rekola on vanhojen kylätonttien yhteydessä, Jussila ja Ali-Eskola ovat isonjaon jälkeisillä, 1800-luvun tonteilla. Kolmas ryhmä ovat 1900-luvun tilakeskukset, Paavola, Einola ja Mallas, jotka syntyivät usein isonjaon täydennyksen tai perinnönjaon yhteydessä.

Arvot:

Vanhat asutut ja autiot kylätontit, kotipellot, rakennuskanta, nauhamainen asutus, kansakoulurakennukset, avoin maisema-alue.

Arvoluokka: 1

Heinälahden itäpuolen agraarimaisema –arvoalueelle vanha agraarimaisema ja siihen liittynyt asutus on hyvin säilynyt. Arvoalue käsittää Sarkkilan ja Heinusuon maakirjakylien vanhat kylätontit, kotipellot ja asutuksen, joka levisi vanhojen maanteiden suunnassa. Vanhimmat pellot ovat Heinälahden itäpuolen metsäharjanteiden loivissa rinteissä. Asutus on edelleen keskittynyt em. harjanteisiin, pois avoimilta pelloilta. Erityisesti Sarkkilan kylässä vanha tiivis kylämaisema on säilynyt parhaiten Viialan kunnan alueella. Heinusuon asutus on levinnyt pitkäksi nauhaksi. Rakennuskannasta Rekolan, Ryödin, Mattilan ja Heikkilän kantatalot ovat säilyneet vanhoilla kylätonteilla ja niiden keskeinen rakennuskanta on 1900-luvun alkupuolelta. Pienempää, samanikäistä asutusta edustavat perinteisillä asuinpaikoilla Pihlajamäki, Kivimäki, Rauhala ja Marjamäki. Näistä viimeksimainittu on kivimies Kallioisen mökki, jota voidaan pitää useiden kivijalkojen ja Rekolan, Heikkilän ja Ryödin kivinavettojen tekijänä. Isonjaon jälkeisiä asuinpaikkoja edustavat Ali- Eskola, Yli-Eskola ja Jussila, jotka muuttivat vanhojen peltojen yhteyteen 1800-luvulla, Yli-Eskola 1930-luvulla.

Toimenpiteet:

Kylien ja talojen yhteydessä oleva peltoaukea tulisi säilyttää avoimena. Pelloille rakentamisesta tulisi pidättäytyä, tilojen ja vanhan raittimaiseman yhteydessä rakentamisen mittakaavaan, materiaaleihin ja väreihin tulisi kiinnittää erityistä huomioita. Heinusuon ja Sarkkilan kylän autoituneiden kylätonttien ja asutuksen jäänteiden säilyminen tulee turvata.

KYLÄKORTTI: LOHNATTILA

Inventoidut kohteet ja arvoalueet:

Lohnattilan kylästä on inventoitu vuonna 1883 perustettu *Yli-Laurila*. Lisäksi Yli-Laurila on osa *Arpiaisen agraarimaisema –arvoalueetta*. Lohnattilan kylään kuuluvia maita on myös Kolikoinmäessä, josta on tehty oma *Kolikoinmäen -arvoalue*.

Alue:

Vesilahden kunnan Lohnattilan kylä sijaitsee Viialan kunnan luoteiskulmalla. Viialan kuntaan liitetty Yli-Laurilan tilakeskus sijaitsee Heinälähden länsirannalta nousevassa rinteessä. Pihapiirin pohjoispuolella on Vesilahteen kuuluva Mäki-Laurila. Eteläpuolella on Lohnattilan ja Arpiaisten kylien raja. Tilan itäpuolella on Koskenkyläntie. Tilaan kuuluvat pellot ovat kapeana vyöhykkeenä rinteessä. Lisäksi tilaan kuuluu kapea metsäsarka Koskenkyläntien itäpuolella.

Kun Viialan kunta vuonna 1932 perustettiin, liitettiin siihen kylä Vesilahden kunnasta. Lohnattilan kylä jäi pääasiassa Vesilahden puolelle. Ainoastaan kylän etelälaidalta liitettiin pieni kaistale Viialan kuntaan. Tällöin uusi kunnanraja erotti Mäki- ja Yli-Laurilan vierekkäiset pihapiirit ja jälkimmäisestä tuli osa Viialan kuntaa. Toinen Viialan alueella oleva Lohnattilan kylän talo on Ali-Roseli.

Historia:

Lohnattilan kylässä oli 1540-luvulla Kenno, Roseli, Laurila, Antin tila, Jussin tila ja Olavi. Näistä kolme viimeistä katosi tai liitettiin muihin taloihin viimeistään 1600-luvun alkupuolella. Roseli ja Ilonen olivat ratsumiestilana vuodesta 1647. Kestiekivari toimi Lohnattilan kylässä vuoteen 1865 saakka. Laurilasta erotettiin 1740 Yli-Laurila. Jälkimmäinen jaettiin vielä 1883, jolloin vanhempi osa sai nimen Mäki-Laurila ja uudesta osasta tuli Yli-Laurila. Roseli jakautui 1779 Ala- ja Ylä-Roseliin. 1900-luvulla kylässä olivat Kennon, Ala-Roselin, Yli-Roselin, Ala-Laurilan, Mäki-Laurilan ja Yli-Laurilan talot. Lohnattilan kyläkeskus sijaitsi Heinälähden länsirannalla nousevan mäki-alueen pohjoispuolella. Mäki-Laurila siirtyi nykyiselle paikalle isonjaon jälkeen, ilmeisesti 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Yli-Laurila on ilmeisesti sijainnut nykyisellä paikalla erottamisesta saakka.

Lohnattilan kylä

Yli-Laurila (22)

Yli-Laurilan tontilla ovat 1. asuinrakennus (1800-l), 2. vanha talousrakennus, 3 uudehko saunamökki ja 4. vanha maakellari.

Yli-Laurila muodostaa Mäki-Laurilan kanssa yhtenäisen ja tiiviin kokonaisuuden. Yli-Laurilan 1800-luvulla rakennettu asuinrakennus on säilynyt ulko- ja sisätiloiltaan poikkeuksellisen hyvin vanhassa asussaan. Pieni pihapiiri rakennuksineen ja kasveineen sekä ympäröivä maisema ovat myös säilyttäneet vanhat piirteensä erittäin hyvin.

Yli-Laurilan kapea, pellon laidalla oleva pihapiiri on näkyvällä paikalla Heinälähden rannasta nousevassa rinteessä. Itä- länsi- ja eteläpuolella on rinnepeltoja. Etelässä maisema jatkuu Heinälähden rannan peltomaisemana, jossa on mm. Arpiaisen tilakeskus. Pihassa on kivijalan jäännökset. Neljäs rakennus on ollut talousrakennuksen itäpuolella, siitä on jäljellä vain perustusten jäännöksiä.

Asuinrakennus pohjoispuolelta

Kuistin ovi

Talousrakennus, aitta-osa

Pörölän kylä

Ali-Pörö (23)

Ali-Pörön tilakeskuksessa ovat 1. asuinrakennus (1932), 2. vilja-aitta (?/1930-1), 3. navetta (1932), 4. puoti, ratashuone, liiteri (1932), 5. saunarakennus (1965), 6. kuivuri (1970-1), 7. konesuuli (1985) ja 8. maakellari. Muutama vuosi sitten purettuja rakennuksia ovat (9) ns. hätäpirtti (1932) ja (10) vanha sauna (1932). Tilakeskuksen länsi- ja eteläpuolella on pellolla säilynyt kaksi rankorakenteista heinälatoa.

Ali-Pörön tilakeskus on siirretty nykyiselle paikalle 1930-luvulla. Pihan rakennuskannasta asuinrakennus, vilja-aitta, navetta ja puotirakennus ovat tältä ajalta. Rakennukset ovat säilyneet hyvin vanhassa asussaan ja muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden. Erityisesti asuinrakennus on säilyttänyt vanhat piirteensä varsin hyvin alkuperäisessä asussa, vain vuoraus on tehty sotien jälkeen ja katto uusittu 1990-luvulla.

Ali-Pörön keskeiset rakennukset muodostavat väljän, puustoisien neliöpihan. Pihapiiri onkin osin luonnontilainen, pihassa kasvaa mm. runsaasti kuusia, mäntyjä ja koivuja. Itäpuolella on omenapuita ja marjapensaita. Uudempi talouspiha, kuivuri ja konesuuli jäävät selvästi erottuvaksi kokonaisuudeksi pihan ja Arostentien länsipuolelle.

Asuinrakennus koilisesta

Asuinrakennus eteläpuolelta

Puoti, ratashuone ja liiteri länsipuolelta

KYLÄKORTTI: RIITIÄLÄ

Inventoidut kohteet ja arvoalue:

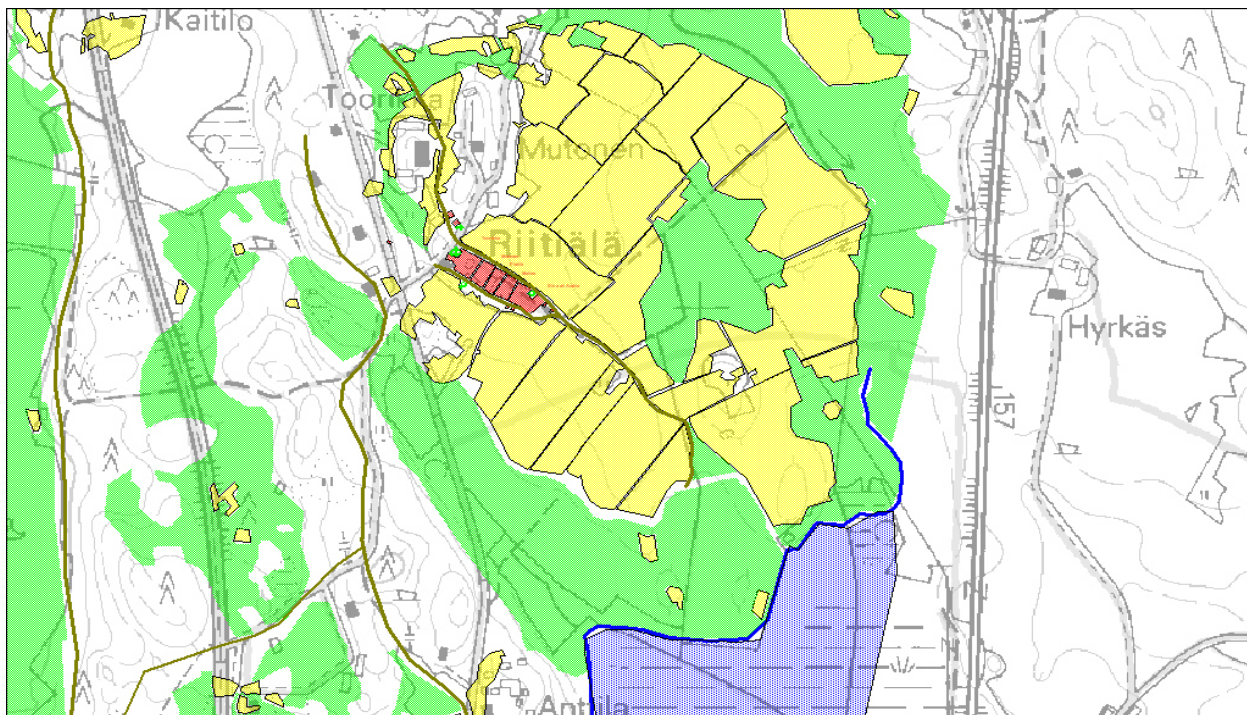
Riitiälän kylässä on inventoitu Toorikan, Mutosen ja Anttilan kantatalot. Lisäksi kylä ja sen vanhat rintapellot ovat osa laajaa Alkkulanlahti-Riitiälänjärven agraarimaisema –arvoaluetta.

Alue:

Riitiälän kylä sijaitsee Viialan kunnan pohjoisosassa. Kylän talot, kantatalot Mutonen ja Toorikka sekä nuoremmat Penttilä ja Pietilä sijaitsevat väljänä ryhmänä Tampereentien ja siitä erkanevan Mutosentien varrella. Kylän länsipuolella on Heinusuon kylä, pohjoispuolella Sarkkila, länsi- ja eteläpuolella on saman peltoaukean laidalla Taipaleen, Tolvilan ja Alkkulan kylät. Perinteinen agraarimaisema on säilynyt, lukuun ottamatta aivan Riitiälän kylän eteläosaa, joka on muuttunut osaksi Viialan taajamaa. Vanhat kylätontit ja taajama-asutus ovat kuitenkin erillään. Kylän keskeiset alueet ovat Leipälammien (Riitiälänjärvi) pohjoispuolella, jossa tilakeskukset ovat peltoaukean reunassa olevalla metsäharjanteella. Kylän maat jatkuvat lounaaseen, jossa on laaja metsäalue ja sen takana on peltoja. Tilakeskuksista Anttila ja Mallas ovat siirtyneet pois kyläkeskustasta. Vanhan tiiviin ryhmäkylän paikalla on nykyisin Penttilän tilakeskus. Toorikan ja Mutosen kantatalot ovat siirtyneet vanhan kylän pohjoispuolelle. Näiden pohjoispuolella on kolme pienempää tilaa, Kaitilo, Pietilä ja Kytömaa. Entisten maatilojen lisäksi muuta asutusta on vähän. Riitiäläntien (vanha Tampereentie) varrella on muutamia 1900-luvun lopun omakotitaloja. Kylän keskeinen peltoaukea on säilynyt rakentamattomana. Pellon poikki on rakennettu Pyhällöntie 2000-luvun vaihteessa, sen varrella on metsäsaarekkeessa uudehko omakotitalo. Viialan taajaman yhtenäinen asutus päättyy Riitiälän kylän eteläosaan, jossa on mm. entinen Anttilan tilakeskus. Nämä eteläosat on nimetty Riitiälän kylänraitiksi kyltissä, joka on Anttilan kohdalla.

Historia:

Vesilahden pitäjään kuuluneessa Riitiälän kylässä oli vuonna 1540 kuusi taloa; Anttila eli Siira, Mutonen, Pietilä, Toorikka, Mikko Alkulan tila ja Niilon tila. Näistä kaksi viimeistä katoavat tiloina varsin pian. Alkulan tila liitetään ilmeisesti Heinusuon Eskolaan. Mallas ilmestyy tilaluetteloon vuonna 1544. Pietilä yhdistetään Mutoseen 1800-luvulla, nykyinen Pietilä on erottu Mutosesta sotien jälkeen. Kylän vanhoista tiloista 1900-luvulle säilyvät Anttila, Mutonen, Toorikka ja Mallas. Niistä Anttila ja Mallas muuttavat pois kylästä 1930-luvulla. Mutonen ja Toorikka siirtyvät nykyisille paikoille isonjaon jälkeen. Isonjaon aikaan, 1770-80-luvulla kylä sijaitsi Penttilän tilakeskuksen paikalla. Tontit olivat yhtenä nauhana pellolle pistävällä matalalla niemekkeellä. Nykyinen Penttilän tila ja asuinrakennus on alkujaan, 1900-luvun puolivälissä, ollut Toorikan isännän eläkepirtti. Uudet maatarakennukset ovat rakennettu vanhoille kylätonteille. Vanhat rintapellot on raivattu kylän ympärille loivaan rinteeseen, joka laskee Riitiälänjärveen (nyk. Leipälampi). Kylän taloista Mutonen on sukutila.

Nykykartan päälle digitoitu isojakokartta vuodelta 1779. Isojakokartan on tehnyt silloin L.A. Runeberg.

Riitiälän kylä

Mutonen (24)

Mutosen tilakeskuksessa ovat 1. asuinrakennus (1890-l/1900-l), 2. asuinrakennus (2000-l), 3. aittarakennus (1880-l?), 4. navetta (1950-l), 5. aitta (1700/1800-l) ja 6. kuivuri, suuli (1950/60-l).

Mutonen on kylän kantataloja ja nykyinen asuintontti isojaon kartan teon (1779) jälkeen syntynyt. Pihapiirin keskeiset rakennukset; asuinrakennus ja pitkä hirsinen talousrakennus ovat 1800-luvun loppupuolelta ja säilyttäneet muutoksista huolimatta vanhaa ulkoasuun kohtalaisen hyvin. Rakennukset ovat peltoaukean laidalla, lähellä vanhaa kylätonttia.

Mutosen pihapiiri sijaitsee metsäsaarekkeessa, lähellä vanhaa Tampereentietä. Etelä- ja länsipuolella aukeaa Riitiälän kylän keskeinen peltoaukea, joka alkujaan ulottui etelässä Riitiäläjärveen. Nykyisin järvi on kuivunut ja pusikoitunut.

Asuinrakennus

Päivärinne (Anttila) (25)

Kysymyksessä on Päivärinne -niminen, n. 3 hehtaarin tontti, jolla sijaitsevat entisen Anttilan kantatilan rakennukset. Tilasta käytetään raportissa nimeä Anttila. Anttilan kantatalon tilakeskuksen rakennukset ovat 1930-luvulta, jolloin tilakeskus siirrettiin nykyiselle paikalle. Rakennukset ovat näkyvällä paikalla entisen maantien, nykyisen Riitiäläntien varrella. Erityisesti asuinrakennus on ulkoisesti säilynyt lähes alkuperäistä vastaavassa asussa.

Pohjoispuolella on peltoaukea, jonka takana on Riitiälän vanha kyläkeskus. Itäpuolella on vahvasti puskaa kasvava notkelma, jossa aikaisemmin oli järvi/lampi. Eteläpuolella asuinalue, jota on rakennettu 1970-luvulta aina nykypäiviin. Pihapiiri on varsin metsäinen suurine kuusineen ja mäntyineen. Vehreä puutarha, omenapuita ja marjapensaita keskittyy asuinrakennuksen ympärille.

Toorikka (26)

Toorikan tilakeskuksessa ovat 1. asuinrakennus (1780-1/1920/30-1), 2. luhtiaitta (1800-1), 3. navetta (1878), 4. kuivurirakennus 5. autotalli (2006) ja maakellari (n. 1995) Toorikka on Riitiälän kylän kantataloja. Nykyinen tilakeskuksen paikka on isonjaon kartan tekemisen (1779) jälkeen syntynyt. Tilakeskuksessa länteen aukevan pihapiirin muodostavat kookkaat ja rakennushistoriallisesti arvokkaat, mahdollisesti jo 1700- luvulla rakennettu asuinrakennus ja 1800-luvulta olevat navetta ja luhtiaitta. Luhtiaitan alla on kivistä holvattu maakellari.

Toorikan tilakeskus on peltokaitaleiden rajaamalla kapealla harjanteella, rakennukset ovat kolmella sivulla, pihapiiri aukeaa itäpuolelle. Läheiseltä Riitiäläntieltä tulee koivukuja pihaan. Tilakeskuksen länsipuolella oleva kapea peltokaistale kasvaa nuorta koivua.

Asuinrakennus länsipuolelta

KYLÄKORTTI: SARKKILA

Inventoidut kiinteistöt ja arvoalueet:

Sarkkilassa on inventoitu kantatalojen Heikkilän, Ryödin ja Mattilan tilakeskukset, joiden tonteilla on säilynyt vanhaa rakennuskantaa, mm. asuin- ja talousrakennuksia. Kyläraitin varrelta on huomioitu myös Pihlajamäen ja Kivimäen pienemmät asuintontit. Inventoinnin ulkopuolelle jää vanhalla kylätontillaan oleva Kallion tilakeskus, jonka rakennuskanta on uudistunut. Ulkopuolelle jäi myös Koivusten mäki –niminen kiinteistö, joka on näkyvällä paikalla Lempääläntien varrella. Sarkkilan kylä ja pellot ovat osa Heinälahden itäpuolen agraarimaisema –arvoaluetta, joka kattaa Sarkkilan lisäksi Heinäsuon kylän. Sarkkilan kylän maisemaa, tiivistä kyläasutusta, kantataloja ja peltoja voidaan pitää parhaiten säilyneenä tämän tyyppisenä kulttuurimaisemana Viialan kunnassa.

Alue:

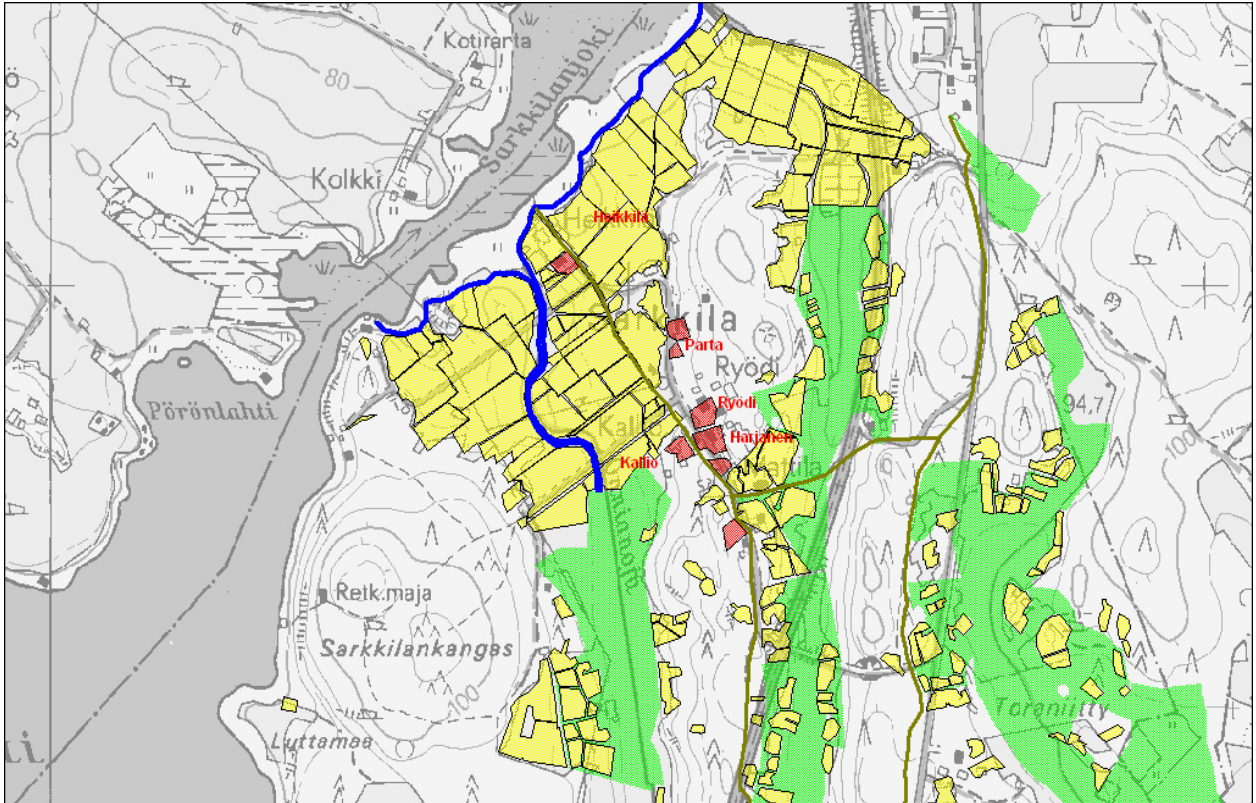
Vesilahden pitäjään alunperin kuulunut Sarkkilan kylä sijaitsee Viialan kunnan pohjoiskärjessä. Kyläkeskusta on Sarkkilanjoen rannalla olevan etelä- pohjoissuuntaisen harjanteen reunassa. Kylä rajoittuu pääasiassa Vesilahden ja Lempäälän kunnan rajoihin. Kylän eteläpuolella ovat Heinäsuon ja Riitiälän kylät. Kylän keskeiset kotipellot on raivattu Sarkkilanjoen rannalle. Niiden lisäksi peltoja on raivattu kylän metsäharjanteen molemmin puolin oleviin kapeisiin notkelmiin. Kylän rakennukset ovat edelleen tiiviinä ryhmänä harjanteen reunalla, kylätien varrella. Tilojen lisäksi asutusta on varsin vähän. Kylän pellot ovat säästyneet rakentamiselta, pieniä osia on metsitetty. Nykyisiin tienäkymiin nähden kylä jää pääosin katseilta piiloon. Lempääläntielle parhaiten näkyvät Heikkilä ja Pihlajamäki. Kylän itäpuolella olevassa notkelmassa on vuonna 1970 valmistunut Lempääläntie (vt 9) Sen itäpuolella on lisäksi vanhempi Tampereen suuntaan vienyt tie, nyk. Riitiäläntie. Sen linjaus on kuitenkin vasta 1900-luvun puolelta. Tätä vanhempi linjaus näkyy kartassa paikoitellen polkuna.

Kylän historia:

Sarkkilan tiiviissä kyläkeskustassa ovat Kallion, Ryödin ja Mattilan tilakeskukset. Heikkilän tilakeskus on kylän luoteispuolella, Sarkkilanjoen varrella. Taloista Heikkilä (1540), Kallio (1505) ja Ryödi (1566) ovat kantataloja.

Vesilahden pitäjään kuuluneessa Sarkkilan kylässä oli 1540-luvulla seitsemän taloa. Taloluvun perusteella se oli nykyisen Viialan kylistä yksi suurimmista. Näistä ensimmäisen maakirjan mainitsemista taloista 1900-luvulle säilyivät Kallio, Parta ja Heikkilä. Lista voidaan lisäksi lisätä Ryödi, joka erotettiin Heikkilästä jo vuonna 1566. Vanhoja osataloja ovat Heikkilästä erotetut Harjanen ja Mattila. Ensimmäiset tarkat kartat Sarkkilasta ovat 1761 ja 1784. Ensin mainitussa on merkitty vain kylän kotipellot, jotka sijoittuvat Sarkkilanjoen itärannalle, Heikkilän talon ympärille. Myöhempi kartta on huomattavasti laajempi, kattaen asuintontit, pellot, niityt ja metsät. Kylän tontit olivat pitkänä nauhana kylätien varrella. Yhtenä ryhmänä olivat Kallio, Ryödi ja Harjanen. Parran kaksiosainen tontti oli kylän pohjoispuolella ja Heikkilän luoteispuolella, Sarkkilanjoen rannalla. Näiden kuuden tontin lisäksi kylän eteläpuolella oli kaksi nimetöntä tonttia, jotka olivat Ryödin ja Parran tilojen mailla. Talot ovat kylätien varrella. Kylästä lähtee kaksi tielinjaa kohti yleistä maantietä. Toinen kyläteistä seuraa kylän harjannetta kohti etelää, toinen itää. Kylätie jatkui kylän läpi Heikkilän vierestä rantaan, josta se jatkui talvitienä. Nykyisin nämä 1700-luvun kyläteiden linjaukset kylää lukuunottamatta ovat suurelta osin autioituneet. Nykyinen tiejärjestely on vuodelta 1970, jolloin valmistui uusi Lempääläntie. Nykyisin kylässä ovat Kallion, Ryödin ja Mattilan (Harjanen) sekä Heikkilän tilakeskukset, jotka ovat edelleen vanhoilla tonteilla.

Edellä mainittu Koivusten mäki –niminen kiinteistö (3-5) on nykyisen Lempääläntien varrella. Aikaisemmin se sijaitsi vanhan kylätien varrella, joka kulki välittömästi kiinteistön eteläpuolelta. Paikallisesti se tunnetaan myös Viitasen talona ja siellä on toiminut kylä seppä. Vanhan kylätien merkitys loppui 1970-luvulla, jolloin valmistui nykyinen Lempääläntie. Kylätien linjaus näkyy jo 1700-luvun kartoissa. Kiinteistöä ei ole inventoitu. Jatkossa sen inventointi ja huomioiminen olisi toivottavaa.

Vesilahti, nykykartan päälle digitoitu vuosien 1761 ja 1784 isojakokartta. Sarkkilan isojakokartta, kotipellot on tehnyt M. Roering 1761 ja Sarkkilan isojakokartta, takamaan pellot ja niityt on tehnyt P. Bergius 1784.

Sarkkilan kylä

Heikkilä (27)

Heikkilän tilakeskuksessa on 1. asuinrakennus (1904), 2. navetta (n. 1907), 3. vilja-aitta, 4. maakellari, 5. saunarakennus, 6. talousrakennus (1900-luvun alkupuoli), 7. uudehko autotalli, 8. kuivuri ja 9. puimalarakennus

Heikkilän on Sarkkilan kylän kantataloja. Nykyisellä paikallaan tila on ollut jo 1780-luvulla. Perinteistä rakennuskantaa edustavat asuinrakennus, navetta ja vilja-aitta, jotka ovat 1900-luvun vaihteesta. Monipuolinen rakennuskanta on rakennettu ennen sotia, lukuun ottamatta autotallia. Ympäröivä peltomaisema on säilynyt avoimena. Tilakeskus on maisemallisesti erityisen näkyvällä ja keskeisellä paikalla Sarkkilanjoen rannalla rakennukset näkyvät hyvin Lempäälääntieltä ja Heinäsuonraitilta. Mattila on osa laajaa Heinälahden itäpuolen agraarimaisema -arvoaluetta. Sarkkilan kylä on noin 200 metrin päässä metsäharjanteen reunassa. Heikkilä on kylätien päässä. Pihapiirin länsipuolella laskee vesistöön Onnianoja. Pihapiiri on rakennusten ja vanhan kasvillisuuden suojaama ja mm. asuinrakennusta suojaa pitkä pensasaita ja puurivistö.

Asuinrakennus pohjoispuolelta

Kivimäki (28)

Kivimäen tontilla ovat 1. vanha asuinrakennus (1800-l ?) sekä uudehkot vapaa-ajan asunto ja varastorakennus.

Kivimäki edustaa kooltaan ja sijainniltaan perinteistä mökkiasutusta, jota syntyi kylien liepeille, usein kyläraitin varrelle. Vanhalla asuinrakennuksella on maisemallista arvoa osana ympäröivää vanhaa kylämaisemaa. Rakennus on säilynyt pääpiirteissään vanhassa asussaan. Tonttia rajaa osittain kiviäita.

Asuinrakennus on Sarkkilantien varrella, lähellä kylän keskustaa. Aikaisemmin mökin ja kylän välissä oli pieni peltokappale, mutta se on hävinnyt rakentamisen ja metsittämisen seurauksena. Tontti rajoittuu etelässä ja lännessä kiviseen metsämaastoon, pohjoisessa on istutettu kuusikko ja omakotitalo 1990-luvulta. Itäpuolen rajana on kyläraitti.

Asuinrakennus länsipuolelta

Mattila (29)

Mattilan tilakeskuksessa ovat 1. asuinrakennus (1890), 2. asuinrakennus (1970), 3. navetta (1930-1), 4. talousrakennus (1800-1), 5. talousrakennus (1800-1), 6. talousrakennus (1900-1), 7. maakellari (1930-1), 8 tallirakennus (1963), 9. kuivuri (1965) ja 10. puutavaran kuivuri (2000-1)

Mattilan tilakeskuksessa on säilynyt vanhaa rakennuskantaa, mm. 1890 rakennettu päärakennus sekä kolme talousrakennusta. Vanha päärakennus on perinteiseen tapaan lähes kiinni kyläraitissa. Rakennukset ovat vanhalla kylätontilla ja pihapiiri osa Sarkkilan tiivistä kylämaisemaa.

Mattilan pihapiiri on suhteellisen laaja. Pääosa rakennuksista on tontin pohjoisreunalla ja ne ovat aikoinaan kuuluneet Harjasen tilaan. Asuinrakennusten lähellä on muutamia koristepensaita ja marjapensaita, muuten pihapiirissä on vain muutamia puita, kuten kookkaita kuusia. Uudemman asuinrakennuksen itäpuolella on kuusiaitaa. Tontti rajoittuu Sarkkilantiehen, peltoon ja kuusimetsään. Mattila on osa laajaa Heinälahden itäpuolen agraarimaisema -arvoaluetta.

Pihlajamäki (30)

Pihlajamäen tontilla on kolme vanhaa rakennusta. 1. asuinrakennus, 2. sauna ja 3. ulkorakennus.

Sarkkilan kylänraitin varrella oleva Pihlajamäen asuinrakennus ja pihapiiri ovat hyvin säilyttäneet vanhan ulkoasunsa. Rakentamisaika sijoittuu 1890-1900 luvulle. Rakennukset ovat maisemallisesti keskeisellä paikalla Lempääläntien varrella. Etelä- ja länsipuolella on vanha kivinen peltorinne. Pihlajamäki on osa laajaa Heinälahden itäpuolen agraarimaisema -arvoaluetta.

Ryödi (31)

Ryödin tilakeskuksessa on 1. asuinrakennus (n. 1930), 2. muonamiehen mökki (1870), 3. navetta (1910), 4. saunarakennus (1900-1), 5. maakellarirakennus (1930-1), 6. kanalarakennus (1940-1), 7 liiterirakennus (2005) ja 8 autotalli (2000)

Ryödi on kylän kantataloja. Rakennukset ovat vanhalla isonjaon aikaisella tontilla. Monipuolinen rakennusryhmä on näkyvällä paikalla raitin varrella. Tilalla ovat mm. asuinrakennus (1930) muonamiehen mökki (1870) ja kivinavetta (1910). Lisäksi pihassa on vanhoja omenapuita, syreenejä ja kuusia. Näyttävä puutarha on nykyisen omistajan ajalta.

Rakennukset ovat loivassa etelärinteessä. Kaksi asuinrakennusta, navetta ja liiteri muodostavat nurkista auki olevan neliöpihan. Eteläpuolella on Mattilan tilan vanha pihapiiri ja raitin toisella puolella Kallion tilan rakennuksia. Itäpuolella aukeaa pelto- ja järvimaisema. Pohjois- ja länsipuolella on kivistä kuusimetsää. Ryödi on osa laajaa Heinälahden itäpuolen agraarimaisema -arvoaluetta.

KYLÄKORTTI: TAIPALE

Inventoidut kiinteistöt ja kyläalue:

Taipaleen kylässä on inventoitu kantatalot Hinkka ja Hyrkäs. Kylä ja pellot ovat lisäksi osa laajaa Alkkulanlahti- Riitiälänjärven arvoaluetta.

Alue:

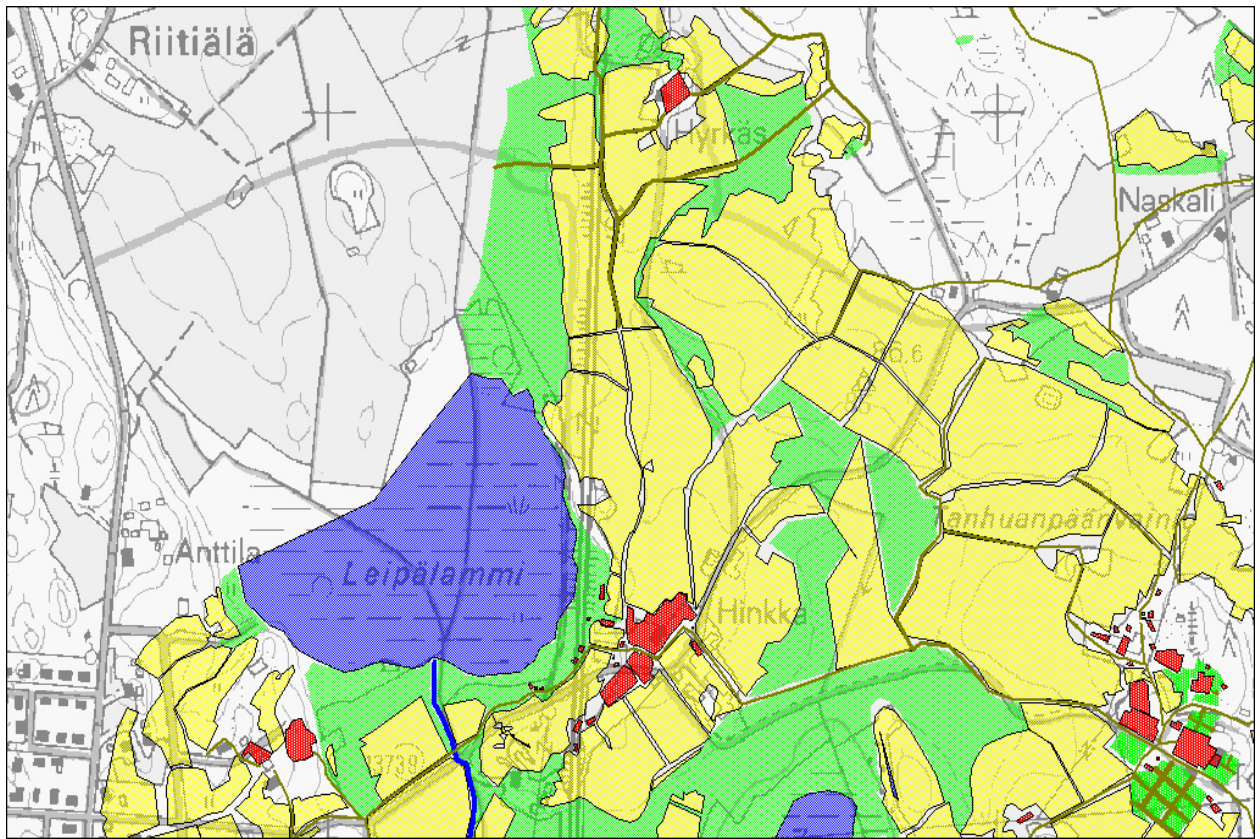
Taipaleen kylä sijaitsee Viialan koilliskulmalla, Lempäälän rajan tuntumassa. Kylä on laajan peltoaukean keskellä. Peltoaukean itälaidalla on Tolvilan kylä / kartano, länsipuolella ovat samalla peltoaukealla Alkkulan ja Riitiälän kylät. Vanhassa kyläkeskustassa, joka sijaitsee kahden kuivuneen ja metsittyneen vesistön välisellä kannaksella, on säilynyt Hinkan tilan rakennuskantaa. Muut kylän tonteista ovat autioituneet ja ne on metsitetty. Toinen säilynyt talo, Hyrkäs, sijaitsee nykyisin peltoaukean pohjoislaidalla. Hinkan pelloille on istutettu siemenpuumetsiköitä, jotka kasvaessaan tulevat muuttamaan maisemaa. Rautatie ohittaa vanhan kyläkeskustan länsipuolelta. Kylän pohjoispuolella on 2000-luvun vaihteessa rakennettu Pyhällöntie. Kylästä lähtevät tiet Alkkulan ja Tolvilan kylään sekä Lempäälän suuntaan. Kyläalueen lisäksi Taipaleen kylään kuuluu takamaita Viialan lounaiskulmalla.

Kylän historia:

Lempäälän pitäjän Taipaleen kylässä oli vuonna 1540 neljä taloa; Hinkka, Hyrkäs ja kaksi Taikina –nimistä tilaa. Näiden lisäksi vuonna 1553 tulivat Niilon tila ja toinen Hyrkäs. Niistä jälkimmäinen esiintyy maakirjassa vain kolmen vuoden ajan, vuoteen 1556. Hyrkäs jaettiin uudelleen 1607. Hyrkäksen toinen puolisko autioitui ja liitettiin Hinkan tilaan. Toinen Taikinan tiloista autioitui suurten kuolonvuosien (1696-1697) aikana, mutta asutettiin uudelleen Isonvihan jälkeen. 1600-luvun lopulla Hinkassa oli Fackt-suvun ratsumiestila.

Isonjaon aikaan, vuonna 1773, kylässä olivat Hyrkäs, Hinkka, Taikina ja neljäs tunnistamaton tontti. Hinkka oli jaettuna kahteen eri tilaan vuosina 1749-1835, jolloin tämä neljäs tontti saattaisi olla Hinkan toinen tontti. Hyrkäs siirtyy nykyiselle paikalle isonjaon jälkeen, kuitenkin ennen 1860-lukua. Myös Taikinan talo häviää kartalta 1800-luvun loppupuolella. Hinkkaan liitetään lisäksi naapurikylän Alkkulan Laurila. Aikaisemmin kylän kohdalla oli rautatiessä Hinkan pysäkki, josta vietiin mm. maitoa Tampereelle. Kylään jäi lopulta vain tilakeskus. siihen kuului lisäksi harjanteen lounaispäässä ollut pienempi asuinrakennus Hinkan vanhat asuinrakennukset tuhoutuivat 1990-luvun vaihteessa. Samoihin aikoihin Hinkan pelloille perustettiin siemenpuumetsikkö. Tila myytiin 2000-luvun vaihteessa. Tilakeskus erotettiin sen jälkeen omaksi tontiksi ja myytiin läheiselle Tolvilan kartanolle.

Vanhat kylätontit sijaitsivat alunperin Alkkulanlahden ja Riitiälänjärven välisellä matalalla harjanteella. Tällöin vedenpinta oli nykyistä korkeammalla ja Alkkulanlahti kuului osana Jumuseen. Vedenpinta alkoi 1800-luvun viimeisellä puoliskolla laskea vesistöjen ruoppaamisen ja Lempäälän kanavan rakentamisen seurauksena. Viime vuosisadalla lahti muuttui ensin järveksi, nykyisin Alkkulanlahti ja Riitiälänjärvi ovat pääosin metsittyneet.

Taipaleen maisema 1860-luvulla, piirtänyt A Öhman 1863 / 64. Digoitu nykykartan päälle.

Taipaleen kylä

Hinkka (32)

Hinkan tilakeskuksessa ovat 1. asuinrakennus (1990-l), 2. maakellari (n. 1900), 3. viljamakasiini (1800-l loppupuoli), 4. navetta (1926), 5. konehalli (1990-l), 6. kuivuri, 7. vanha lato, 8. kuusiaita ja 9. maahan upotettu rehusiilo (1920/30-l)

Hinkan rakennukset sijaisevat vanhalla kylätontilla. Sen lounaispuolella olevassa metsikössä on lisäksi Hyrkkään ja Taikinan autioituneet talonpaikat. Hinkan vanhoista rakennuksista ovat säilyneet tiili- ja kivrakenteiset maakellari, vilja-aitta ja navetta. Lisäksi tontilla on lato ja rehusiilo 1900-luvun alkupuolelta. Rakennuksilla on maisemallista merkitystä ja ne ovat hyviä esimerkkejä 1900-luvun vaihteen tiili / betoni / kivrakentamisesta.

Pohjoispuolella on korkea kuusiaita. Tien eteläpuolella on talouspiha, jossa ovat viljamakasiini, kuivuri, konehalli ja navetta. Länsipuolella on nuorta mäntyä kasvava alue ja rautatie. Pohjoispuolen pellot ovat siemenpuuallueta ja kasvavat n. metrin mittaista männyntainta. Etelä- ja itäpuolella on säilynyt avoin peltomaisema. Tilan etelä- ja pohjoispuolella olleet järvet ovat kuivuneet ja tiukasti pensoittuneet. Hinkka on osa Alkkulanlahti-Riitiälänjärven agraarimaisema -arvoaluetta.

Navettarakennus

Hyrkäs (33)

Hyrkkään tilakeskuksessa ovat 1. asuinrakennus (1914/ n. 1930), 2. navetta (1908/1930/1996), 3. vilja-aitta/ sauna, lämpökeskus, varasto (1923/1962), 4. konehalli (1980-l), 5. puimala (1925), 6. konesuoja (1997), 7. sikala (2003,) 8. varasto (2000-l), 9. lietelanta-altaita ja 10. kuusiaita (1920-l).

Hyrkäs on Taipaleen kylän kanta- ja sukutaloja. Nykyinen asuintontti on ollut asuttu 1860-luvulla ja sijaitsee maisemallisesti näkyvällä paikalla peltojen keskellä. Suojaisassa pihapiirissä ovat 1914 rakennettu asuinrakennus, 1908 rakennettu kivinavetta ja 1920-luvulta oleva vilja-aitta ja kuusiaita. Asuinrakennuksen ja navetan ulkoasua on hieman muutettu alkuperäisestä. Hyrkäs on osa laajaa Alkkulanlahti-Riitiälänjärven agraarimaisema -arvoaluetta.

KYLÄKORTTI: TARPPIA

Inventoidut kohteet

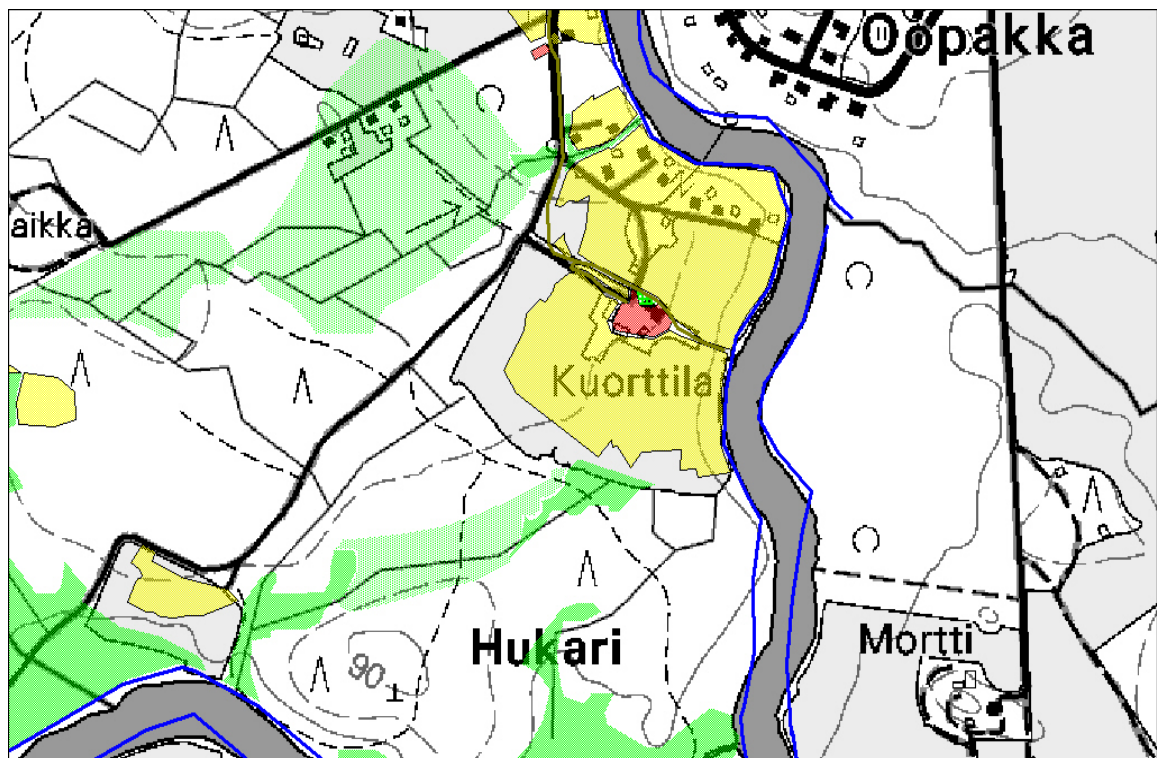
Tarpian kylässä on inventoitu entinen Kuorttilan tilakeskus, joka on erotettu omaksi Kartanovainio-nimiseksi tontiksi.

Alue:

Tarpian kylän muodostanut Kuorttilan yksinäistalo sijaitsee Tarpianjoen länsirannalla. Pohjoispuolella on Viialan kylän / kartanon maita. Joen itäpuolella on Haihunkosken kylän peltoja. Viialan keskusta on matkaa on noin kaksi kilometriä. Joen pohjoispuolella on Oopakan asuinalue, jonka rakentaminen alkoi sotien jälkeen. Tarpian kylän alueella asutus oli vähäistä 1990-luvulle saakka. Muutamia tontteja oli lohkottu tilakeskuksen pohjoispuolelle, Tarpianjoen varteen. Samoin kylärajalla oli kolme pientä tonttia. Kuorttilan tilakeskus oli Tarpianjoen rannalla olevan peltovainion keskellä. Tila myytiin 1990-luvun vaihteessa ja kaavoitus vahvistettiin vuonna 1990. Tilakeskus erotettiin omalle 2,4 hehtaarin tontille ja talon rantapellot ja -metsät kaavoitettiin omakotitalotonteiksi. Tonttien rakentaminen alkoi 2000-luvun alkupuolella. Nykyisin tilakeskus on rannanpuolta lukuunottamatta pastelliväristen perinnetalojen ympäröimä.

Historia:

Tarpian kylän Kuorttilan yksinäistalosta on maininta vuodelta 1506. Maisema, jossa tilakeskus on rintapeltojen keskellä, on nähtävissä jo vuoden 1782 isojakokartassa. Kuorttilan tiiviisti rakennetussa tilakeskuksessa on säilynyt kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakennuskantaa, mm. asuinrakennus 1860- / 1930-luku, aittarakennus 1700-luku, navetta 1925 ja vilja-aitta 1900-luvun vaihteesta.

Tarpian maisema 1782, tehnyt G. Barck. Silloiset pellot, niityt, tiet, vesistöt ja asutukset digitoitu nykykartalle.

Tarpian kylä

Kartanonvainio (34)

Kartanonvainion pihapiirissä ovat 1. asuinrakennus (1860-l/1920/30-l), 2. navetta (1925), 3. aitta (1700-l), 4. vilja-aitta (1800-l), 5. talousrakennus (1900-l alkupuoli) ja 6. saunamökki (1972). Omakotitonttien erottamisen seuraksena tilan (7) viljankuivuri (1930-l) on jäänyt omakotitontille 1-35.

Kartanonvainio (Kuorttila) on yksinäis- ja kantatalo. Talon tontti on viimeistään 1780-luvulta ja todennäköisesti vielä huomattavasti vanhempi. Suojaisessa ja rehevässä pihapiirissä on vanhan kasvillisuuden lisäksi monipuolisesti vanhoja

maatalousrakennuksia: asuinrakennus 1860-luvulta ja navetta vuodelta 1925, sekä kaksi aittaa, joista vanhempi on 1700-luvulta. Tilakeskusta ympäröivä vanha peltomaisema on tuhoutunut viime vuosien kaavoituksen ja omakotirakentamisen johdosta.

Asuinrakennuksen itäpuolella on korkeaksi kasvanut kuusiaita. Pihaan tulevan tien varressa on vilja-aitta ja kuivuri. Tilakeskus sijaitsi aikaisemmin pellon keskellä olevalla kumpareella/töyräällä. Pohjoispuolella olevan tien varressa on muutamia 1900-luvun puolivälistä olevia asuinrakennuksia.

KYLÄKORTTI: TOLVILA

Inventoidut kohteet ja arvoalueet:

Tolvilan kylässä on inventoitu Tolvilan kartano, joka muodostettiin 1610-luvulla kylän taloista. Kiinteistön lisäksi Tolvilan alue muodostaa osan laajempaa Alkkulanlahden ja Riitiälänjärven agraarimaisema -arvoaluetta kulttuurimaisemaan

Alue:

Tolvilan kartano sijaitsee Viialan kunnan koillisosassa. Viialan keskustaan on matkaa noin kaksi kilometriä. Lähinaapureina on Alkkulan, Taipaleen, Riitiälän ja Lempäälän Perälän kylät, joiden kanssa Tolvila muodostaa laajan peltomaisema-alueen. Tolvilan rakennukset ovat peltojen ympäröimällä metsäharjanteella lähellä Jumusen rantaa. Kyläalueen lisäksi Tolvilalla on ns. takamaita jotka sijoittuvat kahdeksi kapeaksi kaistaleeksi Turuntien / Vastamäentien varteen ja Arajärven itä- ja länsipuolelle. Tilakeskuksen pohjoispuolelle on rakennettu 1990-luvulla ravirata. Kylän pohjoisosassa kulkevan Pyhällöntien varrella on vähän asutusta, mm. kartanosta lohkottuja pientiloja 1900-luvun puolivälistä. Kylän pellot ovat pääosin säilyneet avoimina. Väänteenvuolteen rannalle on kaavoitettu muutama rantatontti.

Historiallisesti Tolvilan kylän / kartanon asutus ja rintapellot keskittyvät Jumusen pohjoisrannalle, lähelle Väänteenvuoltoa. Kylän alueen keskellä on metsäharjanne, jota ympäröivät vesistöön loivasti viettävät peltoaukeat. Vielä 1800-luvulla Tolvilan alue oli lähes vesistöön pistävä niemi. Tällöin vesi oli korkeammalla ja Tolvilan länsipuolella olivat nykyisin kadonneet Alkkulanlahti ja Riitiälänjärvi. Itäpuolella oleva Perälänlampi oli suurempi ja sen ympäristö lähinnä suota.

Historia:

Tolvilan kylässä oli 1540-luvulla seitsemän taloa; Hoppula, Hietala, Filppula, Masi, Ränttälä ja Kauppila. Näistä viimeksi mainittu poistuu vuonna 1571. Nykyisen Viialan alueella Tolvila oli kylänä suuremmasta päästä. Kylän sijainnista 1500-luvulla ei ole tietoa, mutta nykyinen paikka olisi ollut sopiva kylän paikaksi. Kylä olisi sijainnut peltojen keskellä ja sieltä olisi ollut hyvä näkymä Jumuselle ja Alkkulanlahdelle.

Tolvilan kartano sai alkunsa, kun Erik Pietarinpojan omistukseen annettiin 1647 neljä tilaa Tolvilan kylästä. Kolme vuotta myöhemmin hänet aateloitiin Pistoalhjemiksi ja rälssitilojensa määrää lisättiin viidellä. Säteri (asumakartano) rakennettiin Tolvilaan 1665. Erik Pietarinpojan lahjoitukseen kuuluivat Rautasääri eli Ränttälä, Heikkilä, Hietala, Hoppula, toinen Hietala, Mäsä ja Filppula sekä Alkkulasta Uotila ja Ylhäinen. Kartano käsitti lopulta koko Tolvilan kylän. Neljännesreduktiossa Alkkulan tilat ja yksi Tolvilan tiloista peruutettiin. Viimein 1680-luvun isossa reduktiossa kaikki lahjoitukset peruttiin ja kartano muutettiin säteriratsutilaksi. Tällöin Tolvilan piti vapauksien vastineeksi ylläpitää rakuunaa. Tolvilan omisti 1700-luvun loppupuolella Lempäälän kirkkoherra ja valtiopäivämies Erik Elder, joka teki mm. aloitteen kaupungin perustamisesta Tammerkoskelle 1771-72.

Tolvilan kartano kartoissa

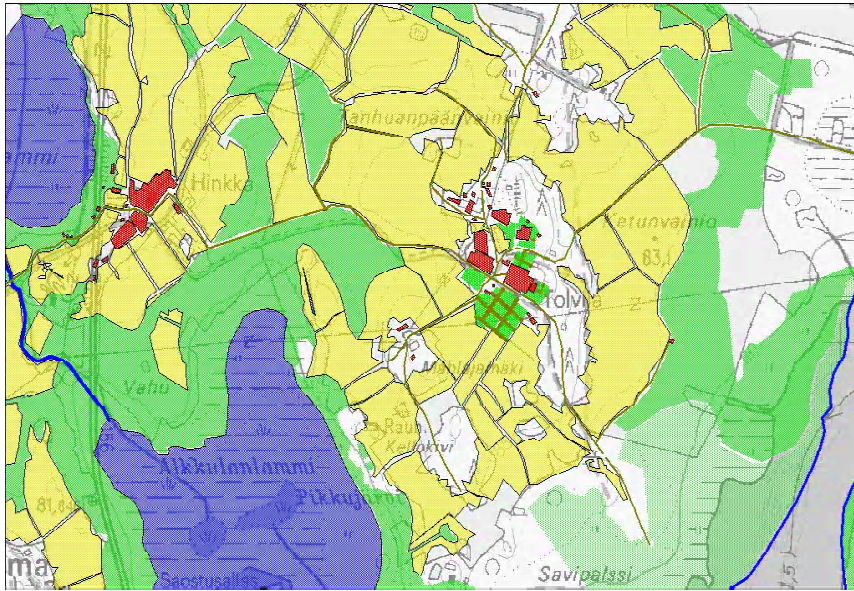

1692 vuoden kartta

Vuosilta 1699 ja 1692 on olemassa Tolvilan kartanon rintapelloista ja takamaan niityistä maakirjakartta, jotka piirsi Olof Mört. Nykyinen maisema on varsin hyvin nähtävissä jo tässä kartassa. Kartanorakennus on piirretty nykyiselle paikalle metsäsaarekkeeseen, jota ympäröivät vesistöihin rajautuvat pellot. Allaoleva huonokuntoinen isojakokartta v. 1773 on piirretty Tolvilan osalta ylimalkaisesti, joskin tilan rakennuskanta on merkitty poikkeuksellisen tarkasti. Päärakennus ja sen siipirakennukset ovat silmämääräisesti samalla paikalla kuin nykyiset rakennukset. Piha ei ole umpinainen vaan aukeaa luoteeseen. Harmaat ja punertavat alueet ovat peltoja, vihreä on niittyä.

Isojakokartta, Alkkulan jakokunta vuodelta 1773. Tekijänä ollut Petrell.

1860-luvun digitoitu tiluskartta. Tolvilan kartanon rakennetut alueet näkyvät Pihan ympärillä on puutarha. Vasemmassa laidassa näkyvät Tolvilan Taipaleen kylän tontit.

Tolvilan kylä

Tolvila (35)

Tolvilan kartanon tilakeskuksessa ovat: 1. asuinrakennus (n. 1800/1989/90), 2. asuinrakennus (n. 1900), 3. asuinrakennus (2005), 4. puotirakennus (1800-loppupuoli), 5. vilja-aitta (1800-loppupuoli), 6. vanha maakellari, 7. heinävarasto (1900-l vaihde), 8a Hevostalli (1990) ja sen 8b laajennus (2004), 9. peltihalli, 10. kellokivi, 11. ravirata 12. hiittisuora ja autotalli 13. (2005)

Tolvilan kartano on muodostettu 1610-luvulla ja se omaa asutushistoriallista erityismerkitystä, varsinkin sijaitessaan vanhalla, viimeistään 1600-luvulla syntyneellä paikallaan. Vanhaa rakennuskantaa pihapiirissä ovat päärakennus (noin vuonna 1800 rakennettu) ja 2. asuinrakennus (1900 rakennettu) sekä vanha puoti, vilja-aitta ja maakellari. Kokonaisuus on rakennuksiin tehdyistä suurehkoista uudistuksista huolimatta rakennushistoriallisesti arvokas. Lisäksi puistomaisessa pihassa on vanhoja pihapuita, kuten mm. yli 300 vuotta vanha tammi.

Tolvilan kartanon pihapiiri sijaitsee lähellä Jumusen vesistöä. Tilakeskus sijaitsee kuusivaltaisen harjanteen länsisivulla, ja ympärillä aukeavat laajat peltoaukeat. Lounaispuolella on pienempiä metsäsaarekkeita. Nykyinen talouspiha jää luoteispuolelle, n. 100 metrin päähän. Sen jatkeena on 1990-luvulla rakennettu ravirata ja hiittisuora. Paikalla on ollut rakennuksia viimeistään 1700-luvulla, joten sitä voi pitää myös mahdollisena kyläpaikkana.

Toinen asuinrakennus

KYLÄKORTTI: VARRASNIEMI

Inventoidut kohteet ja arvoalueet:

Varrasniemessä on inventoitu vanhassa kyläkeskustassa olevat Sipilän ja Seppälän kantatalot. Lisäksi on inventoitu Nyppy –niminen kiinteistö, joka toimi 1918 punaorpojen lastenkotina ja myöhemmin kulkutautisairaalaana. Tämän inventoinnin ulkopuolelle jää Mustilan kantatalo ja Varrasniemen raitin varrelle jäävä rakennuskanta. Niistä on olemassa vuonna 2002 Milla Törmän tekemä rakennusinventointi, joka liittyy alueen asemakaavoitukseen. Arvoalueeksi on rajattu Varrasniemen kyläraitti.

Alue:

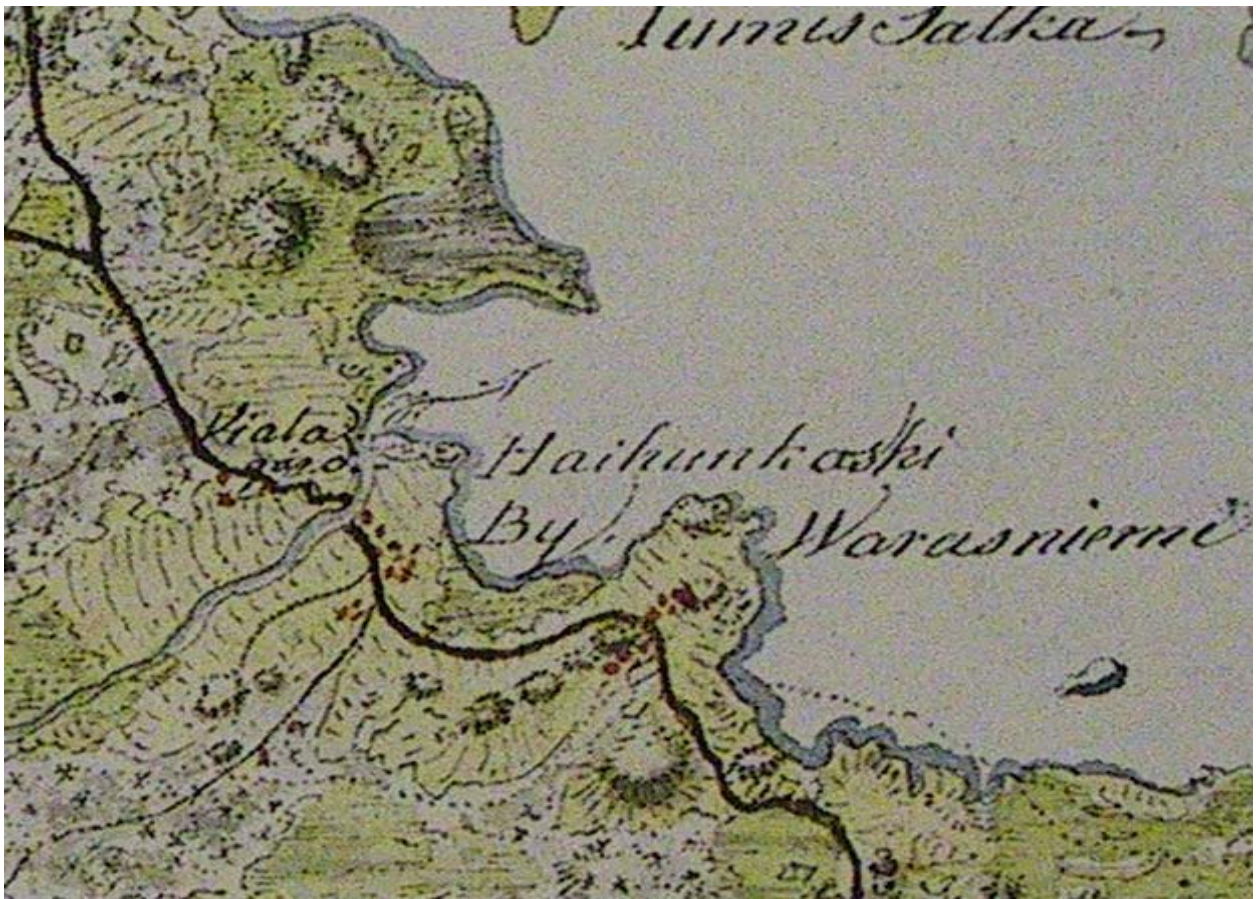
Varrasniemen kylä ja sen rintapellot sijaitsevat Jumusen rannalla. Vanha kyläkeskusta on vanhan maantien varrella, harjanteen itäpäässä. Varrasniemen länsipuolella on naapurina Haihunkosken kylä, jonka keskusta näkyy yhteisen rantapellon takana. Itäpuolella on rajana Toijalan kunnan raja. Pellot ovat kylän yhteydessä, harjanteen etelä ja pohjoispuolella. Kylän eteläpuolella kylän pellot muodostavat Haihunkosken kanssa laajan peltoaukean Tarpianjoen itärannalle. Takamailla on kylään kuuluvia metsäalueita. Kylän maat jatkuvat kapeana kaistaleena rantaa myöten kylän itäpuolelle aina Jumusen ja Konhonselän jakavaan niemeen saakka. Kyläaluetta sivuaa vanha maantie (nyk. Varrasniementie), jonka varrelle kylän vanhin asutus on keskittynyt. Vanhemman asutuskerrostuman lisäksi asutus keskittynyt pääasiallisesti harjanteille, mm. Tähdentielle. Asutusta on myös kylän eteläpuolelle 1950-luvulla rakennetun Toijalantien (303) varrella. Lännessä asutus on kasvanut yhteen Haihunkosken vastaavan tienvarsiasiatukseen kanssa. Kylän eteläpuolella on pellolla rautatie. Kylämaisema on rikkonainen. Kylän pellot ovat raivattu maisemaa jakavien koillinen-luode -suuntaisten metsäharjanteiden väliin. Peltoja rajaa myös rannassa oleva kapea metsävyöhyke. Kylän pohjoispuolella on rannassa muutamia mökkejä. Keskeiset pellot ovat kyläharjanteen ja eteläisen Mustikkamäen molemmin puolin. Kyläpellot ovat säilyneet avoimina.

Kylän kantataloista ovat säilyneet nykypäiviin Mustila, Sipilä, Seppälä ja Penttilä. Kylä on myös säilynyt tiiviinä ryhmäkylänä harjanteen päässä. Ainoastaan Penttilä on siirtynyt kauemmaksi kylästä 1930-luvulla.

Historia:

Varrasniemen kylässä olivat 1530-luvulla Mustilan, Sipilän I. Borgmestarin, Penttilän ja Seppälän talot. Seppo Suvannon mukaan yksikään tilan nimistä ei ole keskiaikainen. Mustilan talo jaettiin kahtia vuonna 1777. Näihin aikoihin tehdyssä isojakokartassa kylän tontit sijaitsevat tiiviinä ryhmänä tienmutkan molemmin puolin. Maisemallisesti kylä sijoittui Varrasniemen suuntaisen matalan mäkiharjanteen rannanpuoleiseen päähän. Kylän loivat rinnepellot sijaitsivat pääosin ranta-alueella ja kyläharjanteen molemmin puolin. Peltoja oli lisäksi Toijalan suunnassa, josta johtuen Varrasniemi usein suuntautui asioissa enemmän Toijalan kuin Viialan suuntaan. Kylän jakava tielinja oli osa vanhaa Vanajanveden länsipuolen kulkureittiä, joka oli käytössä jo keskiajalla. Kylä säilyikin Hämeenlinna – Tampere tien varrella aina 1950-luvulle saakka, jolloin rakennettiin nykyinen ohitustie, joka jätti vanhan maantien paikallistieksi. Kylään liittynyt, tilaa pienempi asutus levisi raitin varrella 1800- ja 1900-luvulla. Asutus sijoittui harjanteelle, pois peltoalueelta. Vanhoissa lähteissä kylä esiintyy muodossa Varasniemi, joka oli käytössä vielä 1800-luvulla.

Kylästä voidaan mainita rakennetusta ympäristöstä lisäksi Penttilän kantatalo, Suksitehtaan rakennus ja Vpk:n talo Metsälinna.

Ote kuninkaan kartastosta.

Varrasniemen kylä

Nypy (36)

Nypyn pihapiirissä ovat 1. asuinrakennus (n. 1900), vanha saunamökki ja 3. uudempi talousrakennus.

Nypyn asuinrakennuksen ulkoasu on säilynyt hyvin, ikkunoiden vaihtamista lukuunottamatta. Rakennuksella on erityinen merkitys paikkakunnan historiassa, sillä siinä on toiminut vuoden 1918 jälkeen punaorpojen lastenkoti ja myöhemmin sitä on käytetty kulkutautisairaalaana. Pihassa on lisäksi vanha sauna / asuinrakennus.

Nypyn pihapiiri on Jumusen etelärannalla, Varrasniemen kylän rantapeltojen reunalla. Rannassa on kapea, metsäinen kaistale, jonka pienellä kumpareella rakennukset ovat. Ranta-alue on rehevää, pääasiassa nuorta lehtipuuta kasvavaa. Rakennukset muodostavat etelään aukeavan pihapiirin.

Seppälä (37)

Seppälän tilakeskuksessa ovat 1. Asuinrakennus (1930-1), 2. aitta (1700/1800-1), 3. aitta (1800-1), 4. talousrakennus, 5. navetta (1950-1), 6. asuinrakennus (1920-/30-1), 7. maakellari (1920/30-1?), 8. rantasauna, 9. tenniskenttä ja 10. uudehko varastorakennus.

Seppälä on kylän kantataloja ja rakennukset ovat vanhalla kylätontilla. Hoidetussa pihapiirissä on asuinrakennus (1930-1) ja kaksi vanhaa aittaa, jotka ovat säilyneet vanhassa asussaan varsin hyvin. Seppälä on näkyvällä paikalla kyläraitin varrella. Pihapiiri rajoittuu avoimiin peltoihin ja kylän kahteen muuhun kantataloon.

Sipilä (38)

Sipilän tilakeskuksen pihapiirissä ovat 1. vanha pirtti (1800-1 alkupuoli), 2. päärakennus (?/1908), 3. navetta (1890/?), 4. maakellari/varasto (1930-1) ja 5. riihi (1800/1800-1).

Sipilä on kylän kantataloja ja tilakeskus on edelleen vanhalla kylätontilla. Pihapiirin rakennukset; 1800-luvun alun vanha pirtti, 1800-luvun päärakennus, 1890 rakennettu navetta, 1800-luvun riihi, 1930-luvun maakellari ja 1940-luvun omenatarha, muodostavat rakennushistoriallisesti hyvin säilyneen ja näyttävän kokonaisuuden maisemallisesti keskeiselle paikalle.

Sipilän rakennukset ovat ryhmittyneet tien mutkasta nousevan kalliokumpareen ympärille. Riihi on sijoitettu pohjoispuolella olevalle kumpareelle. Pihapiiri on varsin avoin. Pihaa hallitsee paljas kallio ja pihassa on vain muutamia kuusia ja koivuja. Rakennukset muodostavat itään aukeavan neliöpihan.

Päärakennus

ARVOALUE (10) : VARRASNIEMEN RAITTIMAISEMA

Alue:

Varrasniemen raittimaisema -arvoalue käsittää Sipilän, Seppälän ja Mustilan muodostaman tiiviin kylän, vanhan maantien/kyläraitin sekä sen varrelle keskittyneen 1900-luvun vaihteen asutuksen. Lisäksi siihen olennaisena osana kuuluvat metsäsaarekkeiden välissä olevat aukeat peltoalueet.

Historia:

Sipilän, Seppälän ja Mustilan tilakeskuksissa on säilynyt asuin- ja talousrakennuksia 1800- ja 1900-luvun alkupuolelta. Samalta ajalta ovat raitin varrelle rakennetut asuinrakennukset.

Arvot:

Varrasniemen tiivis kylämaisema ja vanha rakennuskanta on säilynyt erittäin hyvin. Tilojen lisäksi 1800-luvun ja 1900-luvun alun asutus on levinnyt harjanteella raitin varrella nauhamaiseksi raittimaisemaksi. Rakennuskanta on harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta ennen sotia rakennettua. Raittia ja harjannetta rajaavat pellot ovat säilyneet avoimina ja rakentamattomina. Raitti on ollut osa Hämeenlinna – Tammerkoski maantietä, joka syntyi jo keskiajalla. Raitti seuraa vanhaan tapaan maastonmuotoja, metsäharjanteiden ja pellon reunaa. Rakennuskannasta on mainittava Sipilän vanhaa rakennustapaa edustava vuoliaiskattoinen asuinrakennus ja Tyynelän (1-4) talousrakennus, joka on rakennettu paikkakunnan erikoisuudesta, lankunpätkistä.

Arvoluokka: 1

Toimenpiteet:

Rakennetun ympäristön, rakennukset, tielinja ja vanhat pellot, säilyminen tulisi turvata. Uudisrakentamista ei suositella ja mahdollisessa uudisrakentamisessa tulee korostetun tarkkaan ottaa huomioon nykyinen rakennuskanta mittasuhteiden, materiaalien ja värien suhteen. Arvoalueeseen liittyvät avoimet pellot tulisi säilyttää. Tällä hetkellä Varrasniemen ja rantaan vievän Kalatien varteen pellolle on kaavoitettu omakotitontteja. (kaava AO 2004)

KYLÄKORTTI: VIIALA

Inventoidut kohteet ja arvoalueet:

Viialan kylässä, jonka keskeisille alueille keskittyy pääosa Viialan kunnan keskustataajamaa, on inventoitu 10 rakennusta. Näistä vanhinta rakennettua kulttuuriympäristöä edustaa vanhasta kylästä 1600-luvulla muodostettu Viialan kartano, jonka vanhimmat säilyneet rakenteet ovat 1800-luvulta. Muista kiinteistöistä on inventoitu *Pappilanpuisto* (1880-1), *Tuomarla* (1872 /1930-1), *Rantalehto* (1907), jotka ovat olleet Viialan teollistumisen aloittajan Akaan höyrystyslaitoksen paikallisjohtajien asuinrakennuksia. Tehtaaseen ja vanhaan asutukseen liittyviä ovat aseman tuntumassa olevalla mäellä olevat kaksi asuinrakennusta, *Kauppalan 174 (1920-1)* ja *Siiri n. (1900)*. Julkisia tiloja kylässä edustavat Viialan kirkko (1949) (*Kirkkomaa*) ja työväentalo (1910/20-luku) (*Vuorela*). Pienempää ja vanhempaa rakennustyyliä on *Kauppalan 74 (1800-1 loppupuoli)*, joka edustaa tyypillistä perinteistä maaseudun rakennustapaa. Haihunkosken ylittävä kivisilta on 1880-luvulta. Teollisuudesta on inventoitu keskustan tuntumassa oleva *Viialan nahkatehdas* (aloitettu 1921) ja *Tiilimäki*, joka on rakennettu Nirhan viilatehtaaksi.(1939). Vanhinta teollisuutta edustaa Jumusen rannalla toiminut sahalaitos, joka myöhemmin laajensi toimenkuvaa lasiin, oviin ja vaneriin. Akaan höyrystyslaitoksen yrityksen viimeinen omistaja oli UPM. Tehdasalueesta on olemassa arkkitehti Eero Lahden tekemä erillinen inventointi ja raportti.

Arvoalueita on rajattu Viialan kylän/keskustan alueelta neljä. Asutushistoriallisesti vanhin on 1. *Kartanoalue*, jossa ovat historiallisen kartanomiljöön lisäksi sahaan liittynyt asuin/toimistorakennus, vanha tielinja ja kivisilta 2. *Keskustan liike- ja hallintorakennukset* Nykyisen liikekeskustan kehittyminen vanhan maantien varteen alkoi 1870-luvulla rautatien ja höyrystyslaitoksen ansiosta. Maantieteellisen sijainnin määräsi maantien ja rautatien lisäksi maatalous ja maapohjan omistanut Viialan kartano. Keskustakadun nykyinen rakennuskanta on varsin kerrostunutta, aina 1880-luvulta nykypäiviin. 3. *Keskustan pohjois- ja eteläpuolella olevat asuinalueet*. Nykyisen keskustan tuntumaan rakentui myös 1800-luvun lopulta alkaen asutusta, josta on säilynyt etupäässä 1900-luvun vaihteen ja alkupuolen rakennuskantaa. 4. *Vakkistenmäki* Teollistuminen lisäsi kylän asutusta. Se keskittyi teollisuuden lähelle, pääosin vanhojen kyläteiden tuntumaan pois pelloilta, kuivemmille mäki-alueille. Viialan kylästä on tällaisena hyvänä esimerkkinä nostettu esiin Vakkistenmäki, jonka vanhin asutus on 1900-luvun alkupuolelta.

Arvoalueiden ulkopuolelle jää vielä runsaasti rakennuskantaa, jotka muodostavat omia kokonaisuuksia. Näiden alueiden arvot tulisi arvioida ja huomioida jatkossa. Erityisesti tämä koskee sotien jälkeistä rakentamista. Yhtenä esimerkkinä voidaan mainita Viialan kulttuuri- ja teollisuushistoriaan liittyvät Nahkatehtaan vuokratilat Koiviston alueella. Niiden rakentaminen liittyy sotien jälkeiseen aikaan, jolloin rakennettiin Viiala Oy:n myötävaikutuksella mm. vastarannalla ollut Oopakan alue. Nahkatehtaan asuinrakennuksista osa on purettu ja osa remontoitu 1980-luvulla ajan hengessä.

Viialan kylän alue:

Viialan kylän keskeiset alueet ovat yhtenäisenä kappaleena Jumunen ja Tarpianjoki vesistöjen länsirannalla. Lisäksi kylällä on pienempiä erillisiä maa-alueita ja ns. takamaalla, Tynnyrivuoren ympäristössä on kapea ja pitkä metsäsarka. Kylän rantanaapureina ovat eteläpuolella Haihunkosken ja pohjoispuolella Alkkulan kylät. Eteläpuolelle jää lisäksi Tarpianjoen mutkaan Tarpian yksinäistalon maat. Kylän alueille itärajan muodostaa Jumunen, etelärajana on pääosin Tarpianjoki. Pohjoisessa naapurina on Alkkulan lisäksi Tolvilan kylään kuuluva kaistale. Viialan kylän yhtenäinen koillis-lounais-suuntainen kyläalue ulottuu rannasta noin kolmen kilometrin päähän. Viialan nykyinen

taajama on keskittynyt vanhan maantien varteen, kartanon luoteispuolella olevalle matalalle mäenharjanteelle. Viialan kylän lisäksi taajaman voidaan katsoa jatkuvan yhtenäisenä Alkkulan ja Haihunkosken kylien puolelle. Viialan kylän maisema on rikkonainen. Tasaiset tai loivasti viettävät multa- ja savi- pohjaiset pellot ovat keskittyneet Jumunen ja Tarpianjoen vesistöjen ympäristöön. Peltojen keskelle on jäänyt matalapiirteisiä moreenipohjaisia mäkiä, jotka kauempana vesistöistä muuttuvat yhtenäiseksi metsäalueeksi.

Viialan kylän historia

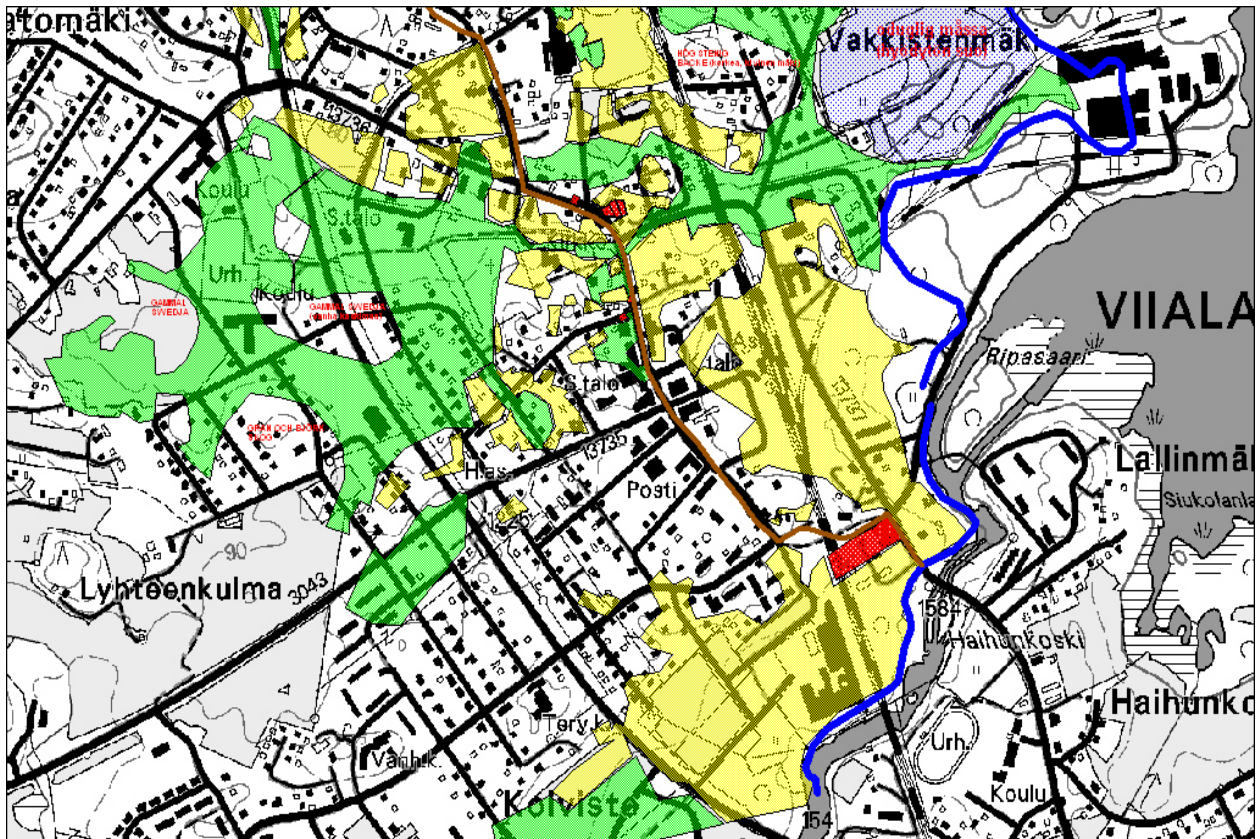
Viialan kylä oli 1500-luvulla nykyisen Viialan kunnan suurin kylä. Taloluku vaihteli seitsämän ja kymmenen välillä. Taloista on mainittu mm. Ansami, Kahma, Käyrä, Pekan, Erkin, Antin, Olavin ja kaksi Matin tilaa. Uusina taloina tulivat 1540- ja 50-luvulla Jutila, Soira ja Tursa. Nykyinen Viialan kartanona tunnettu talo muodostettiin 1610-luvulla, jolloin viisi kylän taloa liitettiin yhteen. Niissä alkoi suorittaa ratsupalvelusta hovioikeudenasessori Kristoffer Pietarinpoika, joka hankki kaupoilla omistukseensa loputkin Viialan taloista. Hänen sukunsa laajeni ja piti yhdeksi taloksi muodostettua Viialaa omistuksessaan vuoteen 1664 asti. Kristoffer Pietarinpoika ei kuitenkaan onnistunut saamaan säterioikeutta, eikä Viialasta koskaan tullut varsinaista aateliskartanoa, vaikka se olikin säätyläisomistuksessa yli 200 vuotta. Omistajina oli kirkkoherroja, virkamiehiä ja sotilaita.

1680-luvun reduktion jälkeisissä ruotujakojärjestelyissä tila määriteltiin ratsutilaksi. Tilalla ei ollut vuonna 1700 vielä yhtään torppaa, mutta vuonna 1800 niitä oli 11 kappaletta. Seuraavan vuosisadan vaihteeseen mennessä kaikki torpat olivat joko peruutettu tai itsenäistyneet. Kartanon entisistä torpista voidaan nykymaisemassa mainita mm. Lähteenojan tila Tarpianjoen varrella. Lähteenojan torppa ja sen naapurissa ollut Hietalan torppa ovat nähtävissä jo vuoden 1773 kartassa.

Viialan kartanon maisema

Kartanon sijainti on 1650-luvun ja vuoden 1699 karttojen perusteella sijoitettavissa jo nykyiselle paikalle. Todennäköisesti kartanoa edeltänyt kylä sijaitsi samalla paikalla, kahden vesistöjen varrella olevien peltoalueiden välisellä matalalla niemekkeellä. Vieressä oli lisäksi Haihunkoski, jolla oli tärkeä merkitys myllyjen voimalähteenä. Lisäksi kartanon kautta kulki Vanajan vesistön länsipuolella kulkureitti Hämeenlinnasta Tammerkoscalle. Nykyisen kivisillan kohdalla oli ylityspaikka jo tällöin. Kylän vanhimmat pellot raivattiin Jumunen ja Tarpianjoen varrelle, kylän luoteis- ja lounaispuolelle. Vesistöihin laskevien laskuojien varrella oli tällöin niittyjä. Länsipuolella oli laaja metsäharjanne. Isonjaon aikaan 1780-luvulla Viialan kartanon maisemasta on olemassa tarkat tiedot. Kartanon paikka oli nykyisellä paikalla, asuinpiha sijaitsi kartanon päärakennuksen kohdalla ja talousrakennukset muodostivat pitkän suorakaiteen muotoisen pihan asuinpihan länsipuolelle. Tilakeskus oli rantaan sijoittuvien keskeisten peltojen välissä. Pellot ovat savimultapeltoja. Kartanon ohi kulkeva tielinja noudatti nykyistä Rautatienkatu-alikulkutunneli- Keskuskatu -linjausta.

Viialan kylä sijaitsi maakuntien ja pitäjien rajalla. Luonnollisena rajana oli Tarpianjoki ja Haihunkoski, jossa sijaitsi maakuntien välinen rajakivi. 1600-luvun lopulla Viiala siirrettiin Akaan seurakuntaan kuuluvaksi, joskin hallinnollisesti se jäi osaksi Lempäälää. Myöhemmin, 1840-luvulla Lempäälä anoi Viialan liitettäväksi myös seurakunnallisesti Lempäälään. Senaatti hylkäsi anomuksen ja lopulta v. 1870 Viialan kylä liitettiin osaksi Akaata myös hallinnollisesti. Nykyisen Viialan kannalta 1870-luku oli käännteentekevä. Tällöin rakennettiin Hämeenlinna – Tampere –rata (1876) ja tehtiin päätös sahan (1873) perustamisesta Viialaan.

Nykykartan päälle digitoitu isojakokartta vuodelta 1773. Isojakokartan tekijä on Petrell.

Viialan teollistuminen, Akaan Höyrysaha ja sen seuraajat:

Akaan Höyrysaha Oy:n (virallisesti Akkas Ångsågs Ab) perustivat turkulaiset ja tamperelaiset liikemiehet vuonna 1873 Viialan kartanon maille. Sahan sijaintiin vaikuttivat suunnitelmat Hämeenlinna-Tampere –radan, sekä siihen liittyvän Turun -radan rakentamisesta. Tilannetta paransi myös Lempäälän kanavan valmistuminen vuonna 1873. Saha varten hankittiin koneita ja ostettiin metsiä jo vuonna 1872. Grahn, joka vastasi alkujärjestelyistä, vuokrasi vuonna 1873 maa-alueen Viialan kartanolta. Rakennustyöt alkoivat vuonna 1873 ja seuraavana vuonna saha oli valmis aloittamaan toimintansa Tarpianjoen suistossa. Alussa toimintaa häiritsi joen virtaus, jota pyrittiin vähentämään rakentamalla vastarannalla olevalle niemelle kanava. Vastarannan maat kuuluivat Haihunkosken Harkin tilaan, jonka isännältä Erik Julinilta ostettiin koko tila heinäkuussa 1874. Kuvernööriltä lupaa kanavaan haettiin syyskuussa 1874. Seuraavana vuonna saha vuokrasi vielä kartanolta lisää maata Hanhiniemestä makasiinia varten. Sahan perustamisen taustalla vaikuttanut ratahanke Hämeenlinnasta Tampereelle valmistui vuonna 1876. Höyrysaha rakennutti lisäksi pistoraitteen sahatavaran siirtämistä helpottamaan. Vuonna 1880 saha tuhoutui tulipalossa. Vakuutukset olivat kunnossa ja saha päätettiin rakentaa uudelleen. Samalla tuli tilaisuus siirtää saha paremmalle paikalle. Uusi paikka valittiin noin 500 metrin päästä niemekkeestä, joka pisti Jumuseen. Tällä paikalla saha toimi aina vuoteen 1957. Uutena toimialana oli lasitehdas, joka toimi sahan kupeessa vuodesta 1890 aina vuoteen 1937. Vanhan sahan tuntumaan rakennettiin vuonna 1885 tehtaan koulu, joka oli samalla Viialan ensimmäinen koulu. Vanhan sahan vieressä oli Nokela, jossa oli työväen asuntoja ja myöhemmin myös lasitehtaan isännöitsijän asunto. Toinen sahan työväenalue muodostui sahaa vastapäätä olevalle Lallinmäelle, joka kuului Haihunkosken Harkin tilaan. Kolmantena paikkana mainitaan Möljä tai Möljän mäki, joka oli nykyisen lastulevytehtaan paikalla. Merkittäviä rakennuksia 1870-luvulta olivat myös rautatieasema (1876) ja sen länsipuolella ollut ns. Köhlin mäki, jossa oli sahan ensimmäisen johtajan asunto. Nämä rakennukset purettiin 1900-luvun loppupuolella.

Vuonna 1937 yhtiön nimi muuttui Viiala Oy:ksi. Muutoksen taustalla oli Viialan kunnan itsenäistyminen ja sahan toiminta suomenkielisessä Sisä-Suomessa. Pääkonttori siirrettiin Turusta Viialaan ja pöytäkirjat muuttuivat suomenkieliseksi. Seuraavana vuonna päättyi sahan yhteyteen perustetun lasitehtaan toiminta. Tämä oli seurausta kiristyneestä kilpailusta, jonka Karhula ja Iittala ratkaisivat ostamalla kilpailijansa Viialan lasitehtaan ja lopettamalla sen tuotannon. Lasitehtaan lopettaminen toi mukanaan uuden ongelman, jonka vuoksi lasitehdas oli osaksi aikoinaan perustettu. Sahauksesta syntyi nimittäin runsaasti sahausjätettä. Ongelma pyrittiin ratkaisemaan perustamalla sahan viereen selluloosateollisuutta. Yhdessä investointien ja huonontuneen taloudellisen tilan Viiala oy:n osakekanta jouduttiin laittamaan myyntiin. Vuoden 1941 alkupuolella osakekannan osti Arvi Kilpinen, joka näki tehtaan uusissa toimintamuodoissa hyviä mahdollisuuksia. Viiala oy:n toimialaksi tuli nyt faneeri-saha- ja puusepänteollisuus. Työt oli tarkoitus aloittaa vanhoilla koneilla entisessä lasitehtaassa, mutta jatkosota siirsi toiminnan aloittamista. Sota-aikana merkittäviä rakennustöitä olivat sotavankityöllä rakennettu rata tehtaalle (1943), ja sodan jälkeen asutuspulaa helpottamaan Lallinmäelle rakennetut kolme kivitaloa (1944) sekä Oopakan omakotialueen perustaminen.

Sodanjälkeisessä tilanteessa uudeksi toimialaksi tuli puutalo- ja ovituotanto, joka toimi vuosina 1947-1956. Suurelta osin tuotanto meni Neuvostoliittoon ja loppui myös vuonna 1955, jolloin Neuvostoliitto peruutti tilauksen ja purki viisivuotissopimuksen. Huomattava ovituotanto, ns. "Amerikan ovi", suuntautui pääasiallisesti Yhdysvaltoihin. Kilpisen aika päättyi vuonna 1958, jonka jälkeen yhtiön omistajaksi tuli Schauman oy.

Kartanosta taajamaksi

Viialan kartanon alueella asutus keskittyi nykyisen keskustan läheisyyteen jo 1700-luvun aikana. Kartanoon liittyntä torppa- ja mökkiasutusta perustettiin nykyisen Keskuskadun varrelle, lähelle nykyisten Keskuskadun ja Ojakadun risteystä. Torppia perustettiin myös kauemmaksi kartanosta raivaamaan ns. takamaan niittyjä pelloiksi. Nykyisen keskustan syntyminen sai vauhtia 1870-luvulla, jolloin Viialaan perustettiin saha ja rautatieasema. Saha lisäsi asutusta, joka keskittyi maanteiden ja kyläteiden varsille ja maanviljelyksen kannalta sopimattomiin paikkoihin, kuiville metsäharjanteille. Rautatien linjaus oli eri asia. Maastonmuodot otettiin huomioon, mutta pellot eivät voineet olla kiellettyä aluetta. Viialan rautatieasema perustettiin kartanon pohjoispuolen peltoaukean keskelle. Aseman seutu veti puoleensa asutusta ja aseman länsipuolella oleva harjanne ja maantie olivat luonnollisia paikkoja asutukselle. Kartanon maille syntynyt torppa ym. asutus ja ensimmäinen sahatoiminta olivat vuokraluontoisia.

Kartano oli ennen 1870-lukua jakamaton suurtila, joka oli kooltaan kahdenb manttaalin kokoinen ja siihen kuului noin 600 hehtaaria maata. Ensimmäinen tontti lohkottiin kartanon maista rautatietä ja sen asema-alueita varten 1870-luvulla. Seuraava tonttilohkaisu oli Akaan höyrysaahan käyttöön erotettu 24 hehtaarin tontti vuonna 1884. Saadakseen tontin höyrysaaha osti kartanon vuonna 1882 ja luopui siitä saatuaan tontin erotettua. Toinen sahaan liittyvä tontti oli aseman vieressä ollut Köhlin palstatila, joka erotettiin kartanosta vuonna 1886. Vuosisadan vaihteessa kartanon maista lohkottiin lisäksi palstatiloja, jotka keskittyivät nykyisen Keskuskadun varrelle. Nykypäiviin näistä tonteista on säilynyt mm. kunnantalon tontti, joka lohkottiin vuonna 1894 Nummi –nimisenä. Yhteistalon tontti erotettiin Koivumäki –nimisenä palstatilana 1900-luvun vaihteessa. Kartanon maiden lohkominen kiihtyi 1920-luvulla.

Hugo Sandbacka ja kartanon maiden palstoittaminen:

Vuonna 1921 tehtailija Hugo Sandbacka osti Viialan kartanon ja perusti kartanon viereen, radan toiselle puolelle nahkatehtaan. Rautatien lisäksi tehtaan vieressä oli puhdasta vettä, joka oli tarpeellista nahan käsittelyssä. Viialan kartano oli tällöin vielä kooltaan 568 hehtaaria (1922) Sandbackan aikana Viialan kartanon maita palstoitettiin ja nykyisen keskustan alueelle muodostettiin noin 150 Kauppala –nimistä tonttia. Kartanon rakennukset erotettiin myös omalle 3,2 hehtaarin tontille. Nahkatehtaalle erotettiin 6,5 hehtaarin tontti. Nahkatehtaalle ja kartanolle löytyi tämän jälkeen uusi omistaja nopeasti. Tamperelainen tehtailija Väinö Aaltonen osti vuonna 1926 nahkatehtaan rakennuksen ja kartanon. Omistajan vaihdos tiesi suuria muutoksia niin nahkatehtaalle kuin kartanon rakennuskannalle. Tehdasta laajennettiin useaan otteeseen seuraavina vuosina. Kartanon puolella päärakennus korjattiin ja perustettiin laaja puutarha joen rantaan. Viialan keskustan länsiosan palstoittamista jatkettiin vuonna 1927. Sandbackan toimesta muodostettiin 1920-luvulla keskustan alueelle yli 150 kauppala + järjestysnumero –nimistä tonttia. Näistä hyvinä esimerkkeinä ovat inventoidut kauppala 74 ja 147 – tontit.

Keskustan rakennuskanta:

Viialan nykyisen keskustan rakentaminen alkoi 1800-luvun loppupuolella, jolloin Keskukadun varrelta lohkottiin ensimmäiset tontit. Tältä ajalta on säilynyt vain harvoja rakennuksia mm. Pappilanpuisto. Viialan teollistuminen ja rakentaminen jatkui ja 1900-luvun alkupuoli on jo paremmin edustettuna. Keskeiselle paikalle rakennettiin rukoushuone, työväentalo ja Nahkalinna. Sotien jälkeinen rakentaminen oli erittäin vahvaa. Tältä ajalta ovat kirkko, yhteistalo, pankkirakennus, kunnantalo sekä taajama-alueelle vanhainkoti, paloasema ja lääkäritalo. Julkisen ja liikerakentamisen lisäksi rakennettiin lukuisia omakotitaloja. Viialan rakennettua historiaa on käsitelty tarkemmin kiinteistö- ja arvoaluekorttien yhteydessä.

Inventointivaraukset: Nahkalinna

Viialan kylä

Kauppala 74 (39)

Tontilla ovat 1. asuinrakennus (1800-l), 2. talousrakennus (1900-l?) ja 3. maakellari (1900-l).

Asuinrakennus on keskustan vanhimpia säilyneitä pienehköjä asuinrakennuksia. Paritupa -tyyppinen asuinrakennus on säilynyt hyvin vuosikymmenten takaisessa asussaan. Rakentamisajankohta sijoittuu Viialan teollistumisen alkupuolelle.

Asuinrakennus sijaitsee Nahkalinnankadulla, lähellä Keskuskatua. Naapurissa on 3-kerroksinen elementtikerrostalo 1970-luvulta ja Nahkalinnan päiväkotia (1938). Itäpuolella on pääasiassa omakotitaloja. Tontti on varsin suurikokoinen. Rakennuksen lähellä on muutamia marjapensaita ja omenapuita. Länsiosaa tontista on niittyä.

Kauppala 147 (40)

Tontilla nimeltä Kauppala 147 on 1. asuinrakennus (1920/30-l), 2. talousrakennus (n. 1940-l) ja 3. autotalli (2000-l)

Näyttävä ja rakenteellisesti mielenkiintoinen asuinrakennus (1920/30-luku) on osa Akaan höyrysahan 1900-luvun alkupuolelle sijoituvaa asuinrakennustoimintaa. Sitä on käytetty johtajien asuntona ja sen ovat rakentaneet paikalliset kirvesmiehet. Rakennus on maisemallisesti näkyvällä paikalla harjanteella, lähellä Rautatienkatua. Aikaisemmin harjanteella on ollut kolme asuinrakennusta, joista ovat säilyneet Kauppala 147 ja läheinen Siiri (Korpisaari).

Kirvesmiesryhmä teki vastaavia rakennuksia neljä kappaletta, joista kolme on säilynyt.

Asuinrakennus on osittain jäänyt teollisuusalueen keskelle, eteläpuolella on koivikkometsää. Muina naapureina ovat itä- ja länsipuolella teollisuushallit, pohjoispuolella on autoitunut asuintontti.

Kirkkomaan (41)

Kirkkomaan tontilla ovat 1. kirkko (1949/50, laaj. 1982), 2. pappila 1956, 3. ruumishuone (1958) ja 4. vainajien säilytystila (2000). Hautausmaa on perustettu 1927 ja sitä on laajennettu useasti, viimeisin laajennus on vuodelta 2005. Kirkkorakennuksen kirkkosali on sijoitettu lähes etelä-pohjois-suuntaisesti.

Rakennukset muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden, jossa sotien jälkeisen ajan rakennustapa ja tyyli näkyy yksityiskohtia myöten erittäin hyvin. Erityisesti kirkkorakennus muodostaa näkyvän ja mielenkiintoisen kokonaisuuden, jossa näkyy hyvin ajan arkkitehtoninen aiemmista tyyleistä lainaileva muotokieli. Kokonaisuus rikkaine yksityiskohtineen on erittäin hyvin säilynyt.

Kirkkosalin interiööri on säilynyt ja sillä on vahvasti paikallinen leima yksityisten ihmisten ja yritysten lahjoitusten ansioista. Kirkko on ehdolla vuoden 1917 jälkeen rakennettuja kirkkoja koskevassa Museoviraston esittämässä listauksessa kirkkolain nojalla suojeltavaksi valtakunnallisesti arvokkaaksi kohteeksi.

Viialan kirkko ja siihen liittyvä hautausmaa sijaitsevat noin 300 metriä Viialan keskustasta pohjoiseen. Kirkon länsipuolella on hautausmaa.

Pappilanpuisto (42)

Tontilla ovat 1. asuinrakennus (1880-luvun loppupuoli) ja 2. autotalli (2000-l)

1880-luvulla rakennetussa kookkaassa asuinrakennuksessa on nähtävillä vuosisadan lopun nikkarityylin piirteitä. Rakennus on menettänyt hiukan alkuperäistä kertovuuttaan ja antikvaarisia piirteitään mm. ikkunoiden vaihtamisen myötä, mutta on edelleen erityisen edustava ja näyttävä kohde Viialan keskustan rakennetussa ympäristössä. Rakennus liittyy paikkakunnan teollisuusperinteeseen ja seurakuntaan ja sillä on vahva henkilöhistoria. Keskeisellä paikalla sijaitseva rakennus on toiminut sahanhoitajan, kihlakunnan henkikirjoittajan ja papin virka-asuntona.

Tontti sijaitsee entisen maantien, nykyisen Keskuskadun varrella lähellä Viialan keskustaa. Pohjoispuolella on piakkoin purettava, 1920-luvulla rakennettu Mottala -niminen kauppakiinteistö. Eteläpuolella olevalle tontille on rakennettu 2000-luvulla rivitalo. Itäpuolella on tonttiin aikaisemmin kuulunut avoin niittyalue.

Rantalehto (43)

Rantalehdon tontilla ovat 1. asuinrakennus (1907,) 2. ulkorakennus (1950-l) ja 3. maakellari (1950-l).

Asuinrakennus on rakennettu Akaan höyrysahan lasitehtaan isännöitsijän asunnoksi vuonna 1907. Rakennus on ainoa säilynyt rakennus ns. Nokelan alueen rakennuksista. Rakennus toimi yhtiön ylemmän henkilökunnan asuntona aina 1990-luvun lopulle. Rakennus on pääpiirteissään säilynyt vanhassa asussaan. Rakennuksen runko on tehty 2,5 x 6 tuuman laudanpätkestä, joita sahalta jäi ylitse. Ratkaisua voidaankin pitää harvinaisena ja poikkeavana.

Rakennukset ovat rehevän lehtipuuvaltaisen metsikön keskellä lähellä Tarpianjoen suuta. Asuinrakennus on matalan mäen päällä, lähin naapuri on noin 100 metrin päässä. UPM:n vaneritehtaalalle on matkaa noin 600 metriä.

Siiri (Korpisaari) (44)

Korpisaaren tontilla ovat 1. asuinrakennus (n. 1900) ja 2. talousrakennus (1950-l). Lisäksi pihaa suojaa korkea kuusiaita.

Rakennukset ovat näkyvällä paikalla Rautatienkadun varrella. Tontilla on 1900-luvun alussa rakennettu asuinrakennus ja talousrakennus 1950-luvulta. Asuinrakennus on säilynyt materiaaleiltaan erittäin hyvin. Rakennuksen jugend-piirteitä omaava vuoraus, ikkunat ja kuisti ovat alkuperäisiä. Rakennus liittyy Viialan kartanoon.

Asuin- ja talousrakennus ovat jääneet teollisuusalueen keskelle. Pohjoispuolella on peltikuorinen halli 1900-luvun loppupuolelta, länsipuolella on avointa hiekkakenttää ja Rautatienkatu. Eteläpuolella on teollisuusrakennus (1940-l/1980-l) ja avointa kenttää. Kaakkoispuolella on samalla mäenharjanteella toinen 1900-luvun alkupuolelta oleva asuinrakennus. Itäpuolella on autioitunut ja metsittyntä asuintontti ja sen takana teollisuushalleja.

Tiilimäki (Nirha oy) (45)

Niiran teollisuusrakennus edustaa pienteollisuutta, joka jäi varsin vähäiseksi kolmen vahvan piipun taajamassa. Teollisuusrakennus rakennettiin 1940/50-luvulla ja on säilynyt kohtalaisen hyvin. Rakennus on näkyvällä paikalla entisen rautatieaseman tuntumassa. Tehdasrakennuksesta on laajennuksen jälkeen tullut U-kirjaimen muotoinen. Vanha osa on 1-kerroksinen ja siinä on betonisokkeli ja 1,5 tiilen vahvuinen punatiilirunko, joka on maalattu valkoiseksi.

Pihamaa on hiekkapintainen ja nurmikko on vain vähän Rautatienkadun varrella. Katuvarressa kasvaa muutama koivu. Rakennus on Viialan entisen rautatieaseman

itäpuolella, maisema on varsin avoin. Rakennuksen koillispuolella nousee vähäinen mäki, jonka ympäristössä on kaksi vanhaa asuinrakennusta ja kuusiaitaa 1900-luvun alkupuolelta. Maisemaa hallitsevat mäen tuntumassa olevat 1900-luvun lopun teollisuushallit. Eteläpuolella on läheisen puunjalostustehtaan pistoraide ja koivumetsää.

Tuomarla (46)

Tontilla ovat 1. asuinrakennus (1872/1934), 2. maakellari (1800-1), 3. sauna/lämpökeskus (1958) ja 4. varastorakennus

Rakennus on toiminut Akaan höyrysahan ja sen seuraajien paikallisjohtajien toimistona ja asuinrakennuksena 1870-luvulta aina 1980-luvulle. Nykyinen ulkoasu on 1930-luvulta, jolloin rakennusta korotettiin. Ulkopuoli (vuoraus, katto, ikkunat ja kuistit,) on säilynyt hyvin 1900-luvun alkupuolen asussa. Rakennuksella on keskeinen ja näkyvä sijainti vanhan raitin varrella osana Viialan kartanoa ympäröivää miljöötä.

Tuomaralan tontti sijaitsee junaradan varrella.

Eteläpuolella on Viialan kartanon pihapiiri, välissä on kevyen liikenteen väyläksi muutettu entinen maantie. Itäpuolella on tontin rajalla vanha käytöstä poistettu tielinja ja asuinrakennus 1900-luvun vaihteesta. Pohjoispuolella on autioitunut tontti. Suojaisaa pihapiiriä rajaa pääosin syreeniäita. Pihassa on nurmikkoa ja vanhoja pihapuita mm. vaahteraa ja lehmuksia. Pohjoisosassa on omenapuita ja marjapensaita.

Viiala (47)

Viialan tilakeskuksessa ovat 1. päärakennus (1800-1/1866/1927), 2. asuinrakennus (1804/n. 1900), 3. 1930/40-l asuinrakennus, 4 puutarhurin mökki (1920/30-1), 5. maakellari (1930/1940-1), 6. viljamakasiini (1920/30-1), 7. kalustosuojaja, suuli (1920/30-1), 8. allas ja pylväskäytävä/pergola (1920/30-1) ja 9. tenniskenttä (1980-1).

Viialan kartano / suurtila on perustettu 1610-luvulla ja on osa Haihunkosken valtakunnallisesti arvokasta rakennettua kulttuuriympäristöä (Museovirasto 1993). Tätä aikaisemmin paikalla oli Viialan kylä ja paikalla on siten erityisen suurta paikallista asutushistoriallista arvoa.

Kartano muodostaa puistomaisine pihoineen ja rakennuksineen yhtenäisen ja näyttävän kokonaisuuden Viialan keskustan tuntumassa. Tilalla on neljä asuinrakennusta, päärakennukset 1800-luvun alkupuolelta ja kaksi työväen asuinrakennusta 1900-luvun alkupuoliskolta. Lisäksi on kolme talousrakennusta. Kartanon historia liittyy keskeisesti kahteen keskeiseen teollisuuslaitokseen.

Viialan kartano sijaitsee vanhan Hämeenlinna - Tampere -tien varrella. Nykyisin Keskuskadun nimellä kulkeva maantie on jäänyt paikallisliikenteen käyttöön ja osa siitä on muutettu kevyenliikenteen väyläksi. Eteläpuolella on tontin rajana Tarpianjoki ja Haihunkoski. Länsirajan muodostaa rautatie. Pihapiirin ja Tarpianjoen välinen alue on aikaisemmin ollut puutarhana, nykyisin metsittynyt tai raivattu niityksi. Kartanon ympäristössä on omakotiasutusta, joista osa on rakennettu 1900-luvun vaihteessa ja osa ajalla 1950-2005. Kartanoalue muodostaa kuitenkin selkeästi oman saarekkeen selkeine rajoineen.

Viialan nahkatehdas (48)

Tontilla on Viialan nahkatehdas, jonka ensimmäinen vaihe on rakennettu 1920-luvun alkupuolella. Tehdasta on laajennettu vuosina 1933 ja 1935. Lisää laajennuksia on tehty sotien jälkeen, viimeinen 1970-luvulla.

Alkuperäiseen teollisuusmiljööseen kuuluva korkea savupiippu on säilynyt, muodostaen yhdessä viilatehtaan ja vaneritehtaan kanssa tärkeän ja näkyvän osan Viialan teollisuushistoriallista maisemaa. Muutosten myötä rakennuksen yhdeksi rakennushistoriallisista ominaispiirteistä ja arvoista on muodostunut ajallinen kerroksellisuus.

Nahkatehdas sijaitsee keskeisellä paikalla keskustan eteläpuolella. Matkaa ydinkeskustaan on noin 500 metriä. Tehtaan eteläpuolella virtaa Tarpianjoki, itäpuolella on Hämeenlinna-Tampere rata ja Viialan kartanon tilakeskus. Länsipuolella on kartanon vanhaa joenrantapeltoa, joka on kasvamassa umpeen. Pohjoispuolella on ensin omakoti- ja rivitaloja 1980-luvulta sekä Keskuskatu, Viialan pääkatu.

Vuorela, työväntalo (49)

Tontilla ovat 1. työväntalo (1912/1927-1) ja 2. ulkorakennus (2000-1)

Rakennus on rakennettu työväntaloksi 1910-luvulla ja sitä on laajennettu vuonna 1927. Laajennukseen on käytetty mm. vanha riihi ja kansakoulu. Rakennus on säilyttänyt vuosisadan alun olennaiset rakennushistorialliset piirteensä. Mäellä sijaitsevalla rakennuksella on keskeinen ja näkyvä paikka Viialan keskustan tuntumassa lähellä Asemakadun ja Keskuskadun risteystä ja se omaa käyttöhistoriansa puolesta keskeistä aatehistoriallista arvoa.

Pienellä mäellä sijaitseva rakennus näkyy parhaiten Asemakaudulle, ajo pihaan on Keskuskadun puolelta. Naapureina ovat mm. Viialan seurahuone ja suuri asuin- ja liikeyrakennus sekä omakotitaloja.

ARVOALUE (11) : KESKUSKADUN ETELÄ- JA POHJOISPÄÄN ASUTUS

1. Pohjoinen 2. Eteläinen

Alue:

Viialan keskustan muodostavan Keskuskadun etelä- ja pohjoispäähän jää ryhmä asuinrakennuksia, jotka ovat 1900-luvun vaihteesta ja alkupuolelta. Asutus on keskittynyt Keskuskadun ja siitä erkanevien vanhojen tielinjojen mm. Kirkkokatu varrelle. Vanhan maantien lisäksi asutuksen keskittymiseen on vaikuttanut läheiset nahkatehdas ja rautatieasema.

1. Pohjoinen alue keskittyy Keskuskadun ja siitä erkanevan Kylä- ja Mottalankadun varrelle. Alue on selkeästi rajattavissa. Pohjoisrajan muodostavat julkiset rakennukset, Viialan kirkko (1949) ja kirjastotalo (2005) Idässä alue rajoittuu entisen asema-alueen pohjoispäähän, jossa on säilynyt ainoa vanhaan asema-alueeseen kuulunut asuinrakennus. Etelässä rajan muodostavat keskustan hallintorakennukset ja 1980-luvulla rakennetut kaksi kerrostaloa. Lännessä asutus muuttuu vähitellen 1950-luvun rakennuskannaksi. Arvoalueen rakennuskanta on pääosin 1900-luvun vaihteesta ja alkupuolelta. Joukkoon kuuluu yksittäisiä asuinrakennuksia 1950-luvulta. Arvoalue sijoittuu Viialan keskustaa hallitsevan matalan ja leveän harjanteen pohjoisreunalle. Rakennukset ovat usein loivassa rinteessä tai niiden päällä. Kuivan maastopohjan metsäisyys on erityisesti itäpuolella säilynyt hyvin. Rakennukset ja rinne muodostavat tiiviin rakennetun kokonaisuuden. Rakennukset ovat pääsääntöisesti tonttien keskellä ja osin kiinni tielinjassa. Rautatien asuinrakennukseen liittyy korkea kuusialta. Rakennuskanta on pääsääntöisesti hyvin säilynyttä, edustavaa ja monipuolista.

2. Eteläinen alue on Keskus- ja Kirkkotien varrella. Kuten pohjoinen alue, sijoittuu eteläinenkin alue saman harjanteen eteläreunalle. Alue rajautuu osittain pohjois- ja eteläpuolella kerrostaloihin. Rakennuskanta on 1900-luvun vaihteesta 1950-luvulle, pääasiassa rakennuskanta 1900-luvun alkupuolelta. Alue on kuitenkin yhtenäinen, johon vaikuttaa rakennuskanta ja keskiosien metsäisyys. Vanhinta tyyppiä edustaa inventoitu Kauppala 74 –niminen kiinteistö. Yleispiirteinä rakennusten materiaalina on hirsi ja vuoraustyyppinä peiterima. Poikkeuksen tekee ns. Nahkalinna, läheisen nahkatehtaan johtoportaan asuinrakennus, joka on tiilirakenteinen ja mittasuhteiltaan eri luokkaa.

Toinen alueen luonteesta poikkeava rakennus on Kirkkotien varrella oleva entinen rukoushuone. Sen ulkoasu on muuttunut alkuperäisestä, lisäksi pihassa ollut tapuli on purettu.

Historia:

Viialan keskustan asutus alkoi kasvaa 1870-luvulla, jolloin alueelle tuli rautatie ja sen asema. Tätä ennen arvoalueilla oli läheiseen Viialan kartanoon liittyneitä rakennuksia, talousrakennuksia tai asuinmökkejä. Keskuskatu oli entinen yleinen maantie, jonka suunnassa asutus levisi kartanon mailla. Arvoalueen rakennuskanta edustaa tätä vanhinta keskustan alueella säilynyttä asutusta kartanon ulkopuolella. Rukoushuone rakennettiin. Viialan kartanon lahjoittamalle maa-alueelle vuonna 1906. Se oli ensimmäinen askel kohti seurakuntaa ja itsenäistä kuntaa, jotka perustettiin 1927 ja 1932. Teollisuuteen liittyvä Nahkalinna on vuodelta 1938.

Arvot:

Asutus- sosiaali- ja maisemahistoria

Arvoluokka: I

Arvoalueella on puisia asuinrakennuksia 1900-luvun vaihteesta ja alkupuolelta. Alueella on ollut Viialan kartanoon kuuluvaa rakennuskantaa jo 1700- ja 1800-luvulla. Raitin, Keskuskadun varressa olevissa rakennuksissa on ollut myös liiketiloja. Rakennukset vanhojen tielinjojen, Keskuskatu ja Kirkkokatu varrella. Pohjoisella alueella sijaitsee ainoa ratapihan alueesta säilynyt rakennus. Rakennuksilla on maisemallista merkitystä osana keskuskadun raittia. Lisäksi ne liittyvät entisten rautatieaseman ja nahkatehtaan ympäristöön syntyneeseen asutukseen.

Toimenpiteet:

Arvoalueen nykyisen miljöönsä säilyminen tulisi turvata kokonaisuudessaan. Nykyisessä kaavassa alue on kaavoitettu kerrostalotonteiksi. Osittainenkin kaavan mukainen rakentaminen tuhoaisi nykyisen puurakenteisen miljöönsä. Uudisrakentaminen ei ole alueella suositeltavaa. Mahdollinen uudisrakentaminen tulee sopeuttaa olemassa olevaan rakennuskantaan korostetun tarkkaan.

Arvoalueen rakennuksia

Vanhan asemamiljöön viimeiset rakennukset

Mottalankadun varrelta

Kyläkadun alku

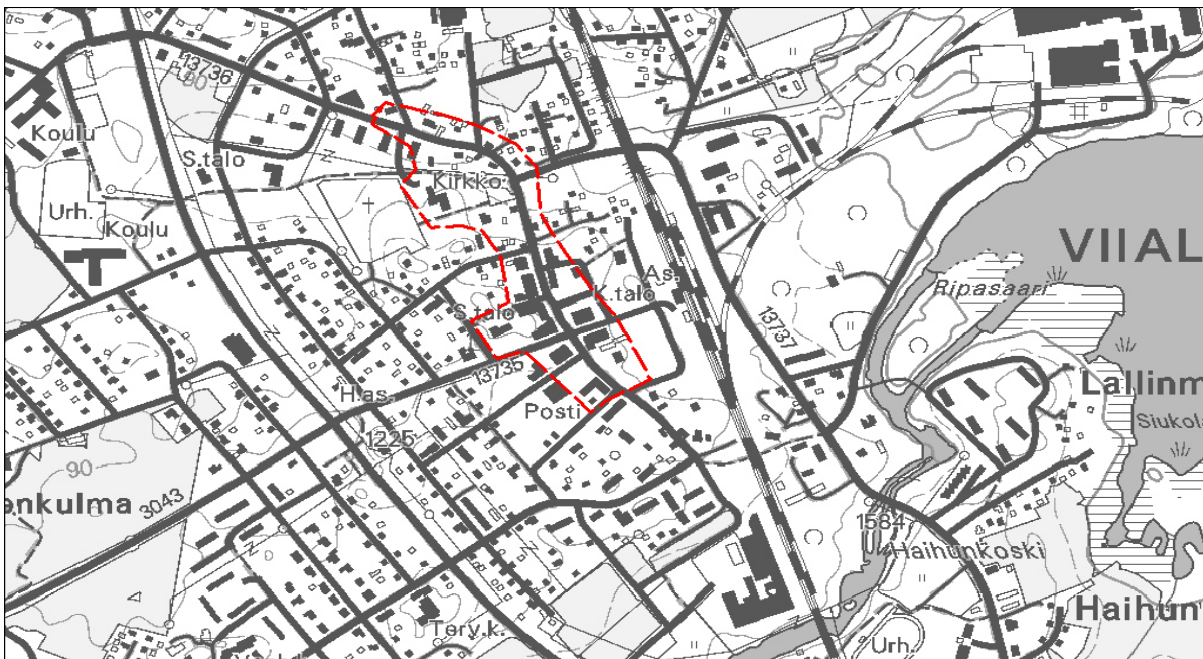

Keskuskadun eteläpäätä

ARVOALUE (12) : KESKUSKADUN LIIKE- JA HALLINTORAKENNUKSET

Alue:

Keskuskadun liike- ja hallintorakennukset –arvoalue kattaa noin 700 metrin pituisen alueen Keskuskadun varrella Viialan keskustassa. Pohjoisessa rajana on historiallinen Tampereentien ja Narvantien risteys. Etelässä on rajana entinen pappila ja suuri liike- ja asuinrakennus. Rakennukset ovat pääosin liike- tai hallintokäyttöön rakennettuja. Toissijaisena käyttönä useista rakennuksista löytyy myös asuinkäyttö. Keskuskadun varrelta on myös rajattu omiksi arvoalueiksi kaksi asuinalueita, joiden rakennuskanta on rakennettu ennen sotia. Tämä, Keskuskadun vanha asutus –arvoalue on käsitelty omana kokonaisuutenaan. Alueet liittyvät saumattomasti yhteen ja menevät osin päällekkäin. Arvoalueelta on erikseen inventoitu Viialan kirkko (Kirkkomaa), Pappila (Pappilanpuisto) ja työväentalo (Vuorela).

Liike- ja hallintorakennusten rakennuskanta on ikäjakautumaltaan ja materiaaleiltaan monipuolista. Rakennusten ikäjakautuma on 1880-luvulta aina nykypäivän kirjastotaloon. Vahvimmin edustettuina on 1950- ja 60-luku, jolloin rakennettiin keskustan edelleen näkyvimmit liike- ja hallintorakennukset. Alueelle on myös rakennettu tämän jälkeen muutamia elementtirakenteisia liike- ja asuintaloja. Nykyaikaista, matalaa market–tyyppistä rakentamista edustavat Keskuskadun ja Asemakadun risteyksessä olevat kaupat, jotka ovat 1970- ja 1980-luvulta. Niiden eteläpuolelle on muodostettu toriaukea, joka on tarkoitettu lähinnä parkkialueeksi. Vanhin säilynyt tiilirakenteinen liikerakennus Keskuskadulla on Mottala –niminen kiinteistö, joka tullaan purkamaan pois uuden Siwa -marketin tieltä vuonna 2006. Vanhemman pään rakennuksissa runkomateriaalina on ollut hirsi, joka säilyi valtamateriaalina aina sotiin saakka. Sotien jälkeen materiaaliksi tuli tiili, josta rakennettiin alueen keskeiset rakennukset; kirkko, yhteistalo, kunnantalo ja kolme liike- ja asuintaloa. Rakennuskanta on sijoittunut kadun reunaan ja pääsääntöisesti kadun suuntaisesti. Rakennusten sijoittaminen kadun varteen luo tiiviin katukuvan. Tästä poikkeuksena on kirkon alue ja tuleva Siwa –market, jossa parkkialue sijoittuu Keskuskadun varrelle.

Keskuskadun historiaa:

Nykyisen Keskuskadun linjaus on hyvin vanhaa perua ja sitä voidaan pitää kunnan vanhimpana tielinjana. Vaikka sen vanhaa linjausta on oiottu ja tasattu, ovat suuret linjat ja sen historiallinen luonne säilyneet keskustan alueella. Vanhoihin kulkureitteihin vaikutti maastonmuodot ja pellonraivaus. Kulkureitit syntyivät usein peltokappaleiden väliin tai reunoille, myös vanhat kylät, talot ja niiden rajat vaikuttivat kulkureittien muotoutumiseen. Nykyisen Keskuskadun linjaukseen on vaikuttanut selvästi Tarpianjoen ylityspaikka, joka sijaitsi Haihunkoskessa. Joen ylittävän sillan, josta on merkintöjä jo 1600-luvulta, jälkeen kulkureitti ohitti kartanon ja kääntyi jyrkästi länteen, kiertäen näin kartanon Jumusen rannalla olevat peltoaukeat. Tämän jälkeen tie seurasi ylempänä pellon laitaa aina nykyisen kirkon kohdalle, jossa se kääntyi kartanon niittyjen jälkeen jyrkästi länteen seuraten Viialan ja Alkkulan kylän rajaa.

Ensimmäiset asutuksen merkit kadun varrella ovat 1700-luvulta. Nykyinen keskusta alkoi kasvaa vanhan maantien varrelle teollistumisen ja rautatieaseman vaikutuksesta 1870-luvulta alkaen. Asutus keskittyi vanhojen maanteiden suuntaisesti, joka Viialan kylässä tarkoitti vanhaa maantietä eli Keskuskatua. Keskuskadun varrelle lohkottiin palstatiloja 1900-luvun vaihteessa. Nykyinen rakennuskanta on kerrostunutta. Rakenteiden ja ajoituksen osalta ne voidaan jakaa kolmeen jaksoon, perinteinen puurakentaminen 1880-1930-luvuilla, moderni tiilirakentaminen 1950- ja 60-luku ja teollinen, elementtipohjainen rakentaminen 1970-luvulta nykypäiviin. Erityisen hyvin ja näkyvästi keskustassa on edustettuna 1950-luku sekä 1960-luvun alku, joka oli Viialassa taloudellisesti vahvaa aikaa. Tällöin rakennettiin kivirakenteiset kirkko, yhteistalo, pankkirakennus ja kunnantalo. Sotien jälkeinen aika oli vahvasti tiilirakentamisen, modernin rakentamisen kautta. Tätä edeltäneestä puurakentamisen kaudesta on säilynyt useita esimerkkejä, etupäässä arvoalueen pohjoisosassa. Tältä ajalta paikkakunnan kannalta merkittäviä rakennuksia ovat työväentalo ja sahan isännöitsijän asuinrakennus sekä useat pienemmät puurakenteiset liikerakennukset.

Arvot ja toimenpidesuosituks:

Asutus- teollisuus- aate- ja kulttuurihistoria.

Arvoluokka: 1

Keskuskadun linjaus noudattaa pääpiirteissään vanhan maantien linjausta, joka syntyi jo ennen asutusta. Asutusta arvoalueella on ollut jo 1700-luvulla, joka on todennäköisesti vanhinta jota syntyi kantatalojen ulkopuolelle. Lisäksi maantien vanha risteys, Tampereentien ja ns. Narvanmatkantien, on säilynyt. Keskiajalle ulottuvan maantien linjaus tunnetaan Viialan osalta 1600-luvun lopulta. Viialan liike- ja hallinnollisen keskustan muodostavan Keskuskadun varrella on useita rakennuksia, jotka liittyvät keskeisesti kunnan historiaan ja kehitykseen. Rakennuskanta on vahvasti kerrostunutta, jossa edustettuna ovat hyvin perinteisen puurakentamisen, sotien jälkeisen moderni tiili/betonirakentaminen ja 1970-luvun jälkeen teollinen elementtirakentaminen. Näistä erityisen suojelun kohteena ovat kaksi ensimmäistä, joiden säilyminen tulisi ehdottomasti turvata. Nykyinen kaava sallii Keskuskadun varrella asuin- ja liikerakentamista, tehokkuusluku on 0,4 – 06, kerroksia 2-3. Toteutettuna se tulisi hävittämään vanhemman pienimittakaavaisemman puurakennuskauden rakennukset.

Keskuskadun rakennuksia

Sotien jälkeisen voimakkaan kasvun näkyvimmit merkit keskuskadun varrella ovat kirkko (1949) ja Yhteistalo (1952). Näiden lisäksi rakennutti säästöpankki oman toimitalonsa vuonna 1956.

Uuden kirkon rakentamisessa voimakkaasti mukana olivat paikkakunnalla toimivat tehtaot, kauppaneuvos Kilpisen Viiala oy:n ja kauppaneuvos Aaltosen omistama Viialan nahkatehdas, jotka lahjoittivat varoja ja materiaaleja kirkon rakentamiseen. Vastaava yhteisyritys paikkakunnan kehittämiseksi oli keskeiselle liikepaikalle rakennettu Yhteistalo, jonka rakentamiskustannuksiin osallistuivat Viiala Oy, Aaltonen Oy, Kesko Oy ja KOP. Rakennukseen tuli iso juhlasali, ravintola, elokuvateatteri, asuinhuoneistoja ja liiketiloja.

Keskuskatu 22. Perinteistä, 1900-luvun vaihteen maaseudun asuinrakennuksen rakennustyyliä edustava pitkänomainen, lyhytnurkkainen asuinrakennus on rakennettu nurkkakiville, jota on eteläpäässä vahvistettu valamalla osin alimpien hirsien päälle betonisokkeli. Pohjoispää on vuorattu vihreäksi maalatulla keilapontatulla vaakalaudoituksella, maali lateksia. Eteläpää on vuoraamaton, punamullan jälkiä hirsissä. Nurkka- ym. listat maalattu valkoiseksi. Ikkunat vanhat, T-karmilliset, yläikkunat jaettu pienempiin ruutuihin. Satulakatto on katettu kolmiorimalla ja huovalla. Rakennukseen kuuluu pitkä, aumakattoinen umpikuisti,

jossa ruutuikkunoita. Ulko-ovet 1950-luvun tyylliset paneloidut ovet. Rakennus edustaa keskuskadun varrella sen vanhinta ja samalla harvinaisempaa rakennustapaa. Ulkoasu säilynyt vanhassa asussa. Viimeiset vuodet rakennuksessa on toiminut Heilin lahjakammari.

Keskuskatu 37 rakennus on rakennettu vuonna 1939 ja siinä on toiminut Viialan pyörä. Rakennuksen kohdalla saa hyvän kuvan tiepinnan korkeuden muuttumisesta 1930-luvulta 2000-luvulle.

Keskuskatu 43. Nykyinen kunnanvirasto valmistui vuonna 1962. Kunnantalon lisäksi talossa oli kirjasto ja neuvola. Poikittain Keskuskatuun nähden olevan rakennuksen suunnitteli MKR :n (Maaseudun keskusrakennustoimisto) arkkitehti Veikko Nortomaa. Hän suunnitteli samoihin aikoihin myös mm. Hattulan kunnantalon. Yhdistävänä piirteenä on ajalle tyypillinen pulpettikatto. Rakennus on 2-kerroksinen, runkomateriaalina ovat betonipilarit ja massiivilaatta. Julkisivut ovat osin puhtaaksi muurattua punatiiltä, levyä ja rappausta. Pääovi sijoittuu Keskuskadun varrelle ja sitä on korostettu tiilimuurauksella, kuparilla

päällystetyillä pilareilla ja suurilla ikkunapinnoilla. Katujulkisivun lisäksi muualla rakennuksessa on käytetty nauhaikkunoita. Rakennuksessa on pulpettikatto.

Keskuskatu 43 b rakennettu virkailijoiden toimitaloksi vuonna 1963.

Keskuskatu 41. Rakennettu asuin- ja liikerakennukseksi vuonna 1956. Rakennuttajana oli pankki. Kunta osti toimitaloksi vuonna 1971. Kaksiosaisessa rakennuksessa on 2-kerrosta, alakerrassa on liikehuoneistoja, yläkerrassa asuntoja. Sokkeli on pinnoitettu liuskekivellä, tiilirunko on roiskerapattu jalorappauksella. Satulakatto on katettu tiilellä. Julkisivun puolella on kaksi suurempaa sisäänkäyntiä, joiden suojana on ajalle tyypillinen yksinkertainen lippa. Pankin sisäänkäynti on näistä hieman kookkaampi ja sitä on korostettu ajalle tyypillisellä muotoilulla jossa mm. lipan, syvennyksen ja portaiden toinen kulma pyöristetty. Ikkunat ovat 1- ruutuisia, tuuletusikkuna joko ylhäällä tai vasemmassa sivussa. Rakennus on hyvin säilynyt rakennusaikansa asussa ja materiaaleissa. Ikkunat vaihdettiin keväällä 2006.

Mottala syksyllä 2006

Mottala 1940-luvulla

Vielan ojan suuhun. Vasemmalla kunnantalo. — Från trakten kring Viols järnvägsstation. Till vänster kommunhuset. — From the neighbourhood of Viols railway station. To the left the Municipality Hall.

72

(Jussi Kangas)

ARVOALUE (13) : VAKKISTENMÄKI

Alue:

Vakkistenmäen alue sijaitsee Viialan ja Alkkulankylän rajalla. Alue sijaitsee noin 300 metriä Viialan keskustasta pohjoiseen. Asutus on keskittynyt mäen etelärinteeseen, joka kuuluu Viialan kylään. Alkkulan puoli mäestä on pääosin metsäisempää. Mäenrinne on lähellä Jumusen vesistöä. Itäpuolella on entisellä pellolla 1970-luvulla rakennettuja omakotitaloja. Eteläpuolella on teollisuusalue. Länsipuolella on junarata. Rakennuskanta on etupäässä 1900-luvun alkupuolelta, myöhemmin rakennettuja asuinrakennuksia on yksittäisiä. Rakennuskanta puuvuorattua, mittakaava ja tyyli vaihtelee mökeistä hiukan suurempiin asuinrakennuksiin. Useimpiin kuuluu talousrakennus. Tonteille sijoittelu epäsäännöllistä. Rinne on suhteellisen avoin, rakennukset näkyvät hyvin, alueella muutamia koivuja. Mäenharjalla taustan muodostaa kuusimetsä. Tonteilla on puutarhakasvillisuutta, omenapuita ja pensasaitoja. Rakennukset ovat Eteläntien ja siitä erkanevien Latvatien ja Tyvitien varrella. Toistaiseksi pääosin hyvin säilynyt alue.

Historia:

1700-luvulla Vakkistenmäki on kivinen ja metsäinen mäki peltojen ja niittyjen keskellä. Mäen eteläpuoli kuului Viialan kartanoon ja pohjoispuoli Alkkulan kylän Pärin talolle. Asutus mäelle tulee teollistumisen ja asutuksen leviämisen seurauksena 1900-luvun alkupuolella. Mäeltä on lyhyt matka sahalle, viilatehtaalle ja rautatieasemalle. Muistitiedon mukaan asutus olisi yhdistettävissä enemmän viilatehtaaseen.

Arvot:

Asutus on syntynyt peltojen keskellä olevaan mäenrinteeseen. Mäki sijaitsi Viialan ja Alkkulan kylän rajalla. Historiallinen asutus keskittyi Viialan puolelle rajaa. Vakkistenmäki edustaa vanhaa, mäkialueille keskittynyttä asutusta. Historiallinen yhteys läheisiin tehtaisiin ja rautatieasemaan. Asutus on keskittynyt rinteeseen. Rakennuskanta on kokonaisuudessaan hyvin nähtävissä.

Arvoluokka: 3

Toimenpiteet:

Rakennetun ympäristön, rakennukset ja tielinjan säilyminen tulisi turvata. Uudisrakentamista ei suositella ja mahdollisessa uudisrakentamisessa tulee ottaa huomioon nykyinen rakennuskanta mittasuhteiden, materiaalien ja värien suhteen. Nykyinen kaava mahdollistaa nykyistä huomattavasti tehokkaamman rakentamisen. (kaava AO II 1980)

Arvoalueen rakennuksia:

ARVOALUE (14) : VIIALAN KARTANO

Alue:

Viialan kartano –arvoalue sijaitsee Haihunkosken pohjoisrannalla. Länsirajan muodostaa rautatie. Pohjoisessa alue rajoittuu 1900-luvun lopun rakennuskantaan entisille pelloille istutettuun koivumetsään. Idässä ja etelässä on Tarpianjoki. Alueen keskeltä kulkee entinen Tampere-Hämeenlinna –maantie, nykyisin nimellä Rautatienkatu - Keskuskatu. Osa maantiestä on muutettu kevyen liikenteen väyläksi. Kartanon rakennukset ovat hallitsevalla paikalla em. teiden risteyksessä. Yleisilme on varsin avointa. Puusto on lehtipuuvaltaista ja se keskittyy joen varteen ja kartanon eteläpuoliselle tontille. Kulttuurikasvillisuutta on kartanon lisäksi Tuomarlan ja sen naapureiden pihossa. lehmuksia, vaahteraa ja kuusiaitaa. Alue muodostaa oman erillisen kokonaisuutensa Viialan keskustan tuntumassa. Tähän on vaikuttanut rautatie ja vanhan maantien osittainen muuttaminen kevyen liikenteen väyläksi.

Historia:

Viialan kartano on perustettu 1610. Tätä ennen paikalla oli Viialan kylä. Kartano sijaitsi Tampere-Hämeenlinnan maantien varrella. Yksi syy sijaintiin oli läheinen Haihunkoski, jossa olivat Viialan ja Akaan pappilan myllyjen lisäksi joen eteläpuolella olevien Haihunkosken ja Varrasniemen kylien yhteinen mylly. 1900-luvun alkupuolella koskessa oli myös sähkölaitos ja saha. Viialan teollistuminen alkoi vuonna 1873 kun turkulaiset ja tamperelaiset liikemiehet vuokrasivat kartanolta tontin sahatoimintaa varten. Akaan Höyrysaha oy aloitti vuonna 1874. Sahatontti erotettiin vuonna 1884. Sahan ensimmäisenä toimistorakennuksena toimi kartanon pohjoispuolella oleva Tuomarla. Sotien jälkeen se toimi Viiala Oy:n (Akaan höyrysaha) kauppaneuvos Kilpisen asuntona. Kartanon osti vuonna 1921 Hugo Sandbacka ja perusti tilakeskuksen lounaispuolelle nahkatehtaan. Hänen aikanaan kartanon maat lohkottiin tonteiksi, jossa yhteydessä lohkottiin myös kartanon pohjoispuolella olevat neljä tonttia itsenäisiksi.

Arvoalueella on Viialan kartanon puistomainen pihapiiri, rakennuskanta on pääosin on 1800- ja 1920/30-luvulta, entinen Akaan höyrysahan toimisto- ja asuinrakennus (1872/1934) sekä kivisilta (1887). Vanha maantien linjaus, mm. mutka kartanon kohdalla, on hyvin vanha. Lisäksi on muutamia kartanon tuntumaan rakennettuja asuinrakennuksia 1900-luvun alkupuolelta aina 1950-luvulle, joukossa mm. funkkishenkinen kaupparakennus. Lisäksi Haihunkosken rannoilla on myllyjen ja sahajen perustuksien jäännöksiä. Arvoalueen ulkopuolella, radan länsipuolella on lisäksi nahkatehtaan pitkä tiilirakenteinen julkisivu. Arvoalueelle jää vain yksittäisiä 1950-luvun jälkeen rakennettuja rakenteita, näitä ovat mm. omakotitalo ja betonirakenteinen silta sekä vanhan sillan tuntumassa oleva grillikota. Nämä viimeksi mainitut rakenteet ja muut arkeologiset kohteet on käsitelty Vadim Adelin tekemässä Viiala Haihunkoski, elinkeino- ja teollisuushistoriallisen muinaisjäännösalueen inventointi, Pirkanmaan Kulttuuriympäristöyksikkö.

Arvot:

Asutushistoria, teollisuushistoria, liikennehistoria, maisemahistoria.

Arvoluokka: I

Viialan kartanolla ja Haihunkoskella on keskeinen asema Viialan kunnan perustamisessa ja sitä edeltäneessä teollisessa kehityksessä. Keskeiset osat kartanon rakennuskannasta ovat säilyneet ja ne ovat 1800-luvulta. Maantie ja kivisilta ovat osa vanhaa Hämeenlinna-Tammerkoski – liikennereittiä. Arvoalueella on lisäksi muinaisjäännöksiä.

Toimenpiteet:

Nykyinen miljö ja kartanon hallitseva asema tulisi ehdottomasti säilyttää. Rakennuskannan ja historiallisten piirteiden säilyminen tulisi turvata. Alueen kehittämisessä tulee ottaa korostetun tarkkaan huomioon alueen historia.

Arvoalueen rakennuksia

Funkkishenkinen entinen kaupparakennus

Rautatienkadun risteys

ARVOALUE (15) : KOLIKOINMÄKI

Alue:

Kolikoinmäen alue sijaitsee Viialan luoteiskulmalla, vanhan Narvantien (nyk. Heinäsuontien) varrella. Tontit ovat keskittyneet alueen pääväylän Hannukantien ja siitä erkanevan Kaaritien ja Ojanteentien varrelle. Eteläreunana oleva Anttilantie on tienä nuorempi. Alue on kaksiosainen. Pääosa tonteista on Heinäsuontien varresta nousevalla metsäisellä mäellä, joka laskee loivasti kohti länttä. Läntisimmät tontit ovat sijoittuneet metsäisten mäkien väliselle peltoalueelle.

Arvoalueella on noin 39 asuinrakennusta. Alueen tontit jakautuvat pääasiallisesti neljän Vesilahden eri kylän maille. Keskeiset alueet kuuluivat Lohnattilan kylän Laurilan talon maihin. Länsiosa alueesta oli Pörölän kylän Pörölän talon maita. Eteläosa, Anttilantien varsi on kuulunut Riitiälän Anttilan talon maihin. Yksittäisiä tontteja on lohkottu lisäksi Unajalan kylän maista. Heinäsuontien varressa olevat rakennukset ovat entisellä pellolla, joka kuului Heinäsuon kylään. Kolikoinmäen eteläpuolella oleva pieni peltoalue kuuluu Riitiälän kylään. Vanhemmat tontit, jotka sijaitsevat Hannukantien ja sen sivuteiden varsilla ovat varsin suuria, joskin vaihteluväli on 1600 neliöstä aina yli 3000 neliöön, keskikoko on yli 2000 neliötä. Nuoremman Anttilantien varren tontit ovat huomattavasti pienempiä, kooltaan vain noin 1200 neliötä.

Rakennettu ympäristö:

Miljöö on varsin metsäinen, tiet, tontit ja rakennukset noudattelevat maaston muotoja. Tiet ovat hiekkapintaisia ja etenevät polveillen maastossa. Johtuen maanomistushistoriasta tonttien koossa on eroja ja yhdistettynä metsämäisyyteen alue on varsin omaleimainen ja väljä. Useilla tonteilla metsäisyys on hyvin säilynyt, vaikka puutarha onkin perustettu. Rakennusten sijoittelu suhteessa tonttiin ja tiehen vaihtelee, joka tekee maisemasta varsin vaihtelevan. Rakennukset ovat pääasiassa sotien jälkeen rakennettuja. Ainoastaan Hannukantien alkupäässä olevassa mäenrinteessä on asuinrakennuksia, jotka ovat rakennettu ennen sotia. Ne liittyvät vanhempaan asutuskerrostumaan, joka levisi vanhojen maanteiden varrelle 1800-luvun ja 1900-luvun alkupuolella.

Sotien jälkeiset rakennukset ovat pääosin puuverhoiltuja ja satulakattoisia asuinrakennuksia. Useimmissa on säilynyt myös ulkorakennus, joka usein noudattaa asuinrakennuksen tyyliä ja väritystä. Vaikka alueen rakentaminen tapahtui lyhyellä aikavälillä on alueelta vaikea löytää kahta samanlaista asuinrakennusta. Vaikka perusmuoto on sama on ikkunoiden sijoittelussa ja rakennusten mittasuhteissa pieniä eroja. Osaltaan eroavaisuutta ovat lisänneet ulkoasun muutokset, joita ovat elintasosiivet, lisävuoraukset, koristelut ja ikkunamuutokset. Asuinrakennuksista poikkeuksia ovat Hannukantien varrella oleva pieni teollisuusrakennus ja Heinäsuontien varrelle 1950-luvun lopulla rakennettu kaupparakennus, joka on hyvin säilynyt esimerkki ajan rakennustavasta.

Historia:

Hannukan alue ja sille perustettu Kolikoinmäen asuinalue on entistä kylien takamaata, jossa useilla kylillä oli omistuksia. Kolikoinmäen itäpuolelta kulkeva Heinäsuontie on osa vanhaa Narvantietä, joka raivattiin maantiekseksi jo 1700-luvun lopulla. Yleinen väkiluvun kasvu lisäsi tilaa pienempää mökkiasutusta 1800-luvulla. Läheisen Viialan kylän teollistuminen vaikutti myös asutuksen leviämiseen vanhojen teiden suunnassa. Todennäköisesti Kolikoinmäen vanhin asutus oli puhtaasti paikallisten kylien kasvusta johtuvaa. Ensimmäiset mökit rakennettiin Kolikoinmäen rinteeseen jo 1900-luvun vaihteessa. Ne olivat osa laajempaa Narvantien asutusta. Varsinainen Kolikoinmäen synty, alueen nimeäminen ja rakentaminen ajoittuu vasta sotien jälkeiseen aikaan. Tällöin Viiala Oy aloitti vanerin

tekemisen tehtaalla. Viialaan tarvittiin ammattimiehiä, joista osa oli ilmeisesti kotoisin Viipurin Kolikoinmäestä. Vaikka alue oli syrjäinen, syntyi sinne varsin elinvoimainen ja aktiivinen yhteisö. Heinäsuon työväenyhdistyksen toimitilat olivat Hannukantien varrella Kolikoinmäessä ja yhdistyksen tanssilava oli varsin suosittu. Nykyisin tanssilava on edelleen paikallaan, joskin ulkoasu on muuttunut yrityskäytössä. Heinäsuon työväenyhdistys on yhdistetty Viialan työväenyhdistykseen. Myös Heinäsuontien varressa ollut kauppa on lopettanut.

Kolikoinmäki rakennettiin ensimmäisen, vuonna 1957 vahvistetun, kaava-alueen ulkopuolelle, joka osaltaan selittää nykypäiviin säilynyttä vaihtelevaa katukuvaa. Nykyinen kaava on vuodelta 1986 ja siinä sallitaan 1,5 kerroksinen omakotirakentaminen. Tehokkuusluku on 0,15, joskin vanhemmat tontit ovat varsin suuria. Tässä yhteydessä kaavoitettiin myös Anttilantien eteläpuoli tonteiksi. Näiden tonttien rakentaminen on nyt aloitettu. Kolikoinmäen itäpuolella olevat pellot on kaavoitettu vuonna 1992 teollisuustonteiksi. Kolikoinmäki rakennettiin vanhoista kylistä ja Viialan keskustasta katsottuna syrjäiseen paikkaan. Toisaalta se oli alueen vanhan valtavyöhykkeen Narvanmatkantien varrella. Yhteyksiä paransi Kolikoinmäen itäpuolelle 1970-luvulla valmistunut Turkuun vievä vt. 9. Viialan keskustan ja Kolikoinmäen välistä aluetta on rakennettu 1970-luvulta alkaen yhteen.

Arvot:

Arvoluokka: 2

Asutus- ja sosiaalishistoria:

Kolikoinmäki muodostaa omaleimaisen asuinalueen jälleenrakennuskaudelta, jonka rakennuskanta on keskeisillä alueilla hyvin säilynyt kokonaisuudessaan. Alue on säilynyt mäkisenä, metsäisenä ja sokkeloisena. Tiet ovat hiekkapintaisia. Alueen nimi tuli rakentajilta ja viittaa Viipurin Kolikoinmäkeen. Alue oli kaavoitetun alueen ulkopuolella ja kasvoi varsin vapaasti rakentamisen ja rakennusten sijoittelun suhteen. Alue kylien entistä takamaata, asutus keskittyi vanhan maantien varrella olevalle mäenharjanteelle. Rakentamisen määräsi enemmän maasto kuin määräykset. Kolikoinmäestä kasvoi virkeä yhdyskunta, jossa oli mm. kauppa ja työväentalo/tanssilava.

Toimenpidesuosituks:

Kolikoinmäen alueen sotien jälkeen syntynyt rakennettu miljöö tulisi säilyttää. Uudisrakentamista keskeisillä alueilla ei suositella.

Kolikoinmäki on mielenkiintoinen kokonaisuus, hyvä aikakautensa edustaja, rakentaminen on vielä ollut kaavan ulkopuolella vapaata ja rakennukset sijoittuvat pääasiassa perinteiseen tapaan omistajan sopivaksi katsomaan paikkaan.

Arvoalueen rakennuskantaa

Hannukantie varrelta

Ojanteentieltä

Hannukantieltä

Lähteet

Kirjallisuus

Aaltosen kenkätehdas oy 1889-1939, 1939.
Adel Vadim, Viiala, Arkeologinen inventointi 1996, Tampereen museot, Kulttuuriympäristöyksikkö.
Alanen J. Aulis – Ahtokari Reijo, Sata vuotta teollisuutta Viialassa, Helsinki 1973.
Jutikkala Eino, Suomen asutus 1560-luvulla, 1973.
Jutikkala Eino, Suomen sukutilat, 1939.
Jutikkala Eino, Nikander Gabriel, Suomen kartanot ja suurtilat III, 1945.
Korkeamäki Esko, Valtaa sorretuille, Työväenliikkeen kehitys Viialassa 1870-luvulta alkaen II maailmansotaan saakka, Toijala 1983.
Koskela Matti, Viialan kehitys omaksi seurakunnaksi, Toijala 1974.
Suvanto Pekka, Akaan historia II, Vammala 1954.
Suomen maatilat II, Hämeen lääni, Porvoo 1931.
Suomenmaa, maantieteellistaloudellinen ja historiallinen tietokirja, Häme IV, 1922.
Suomenmaa 7, 1978.
Tampereen seudun kuvia, julkaisija Tampere-seura, Tampere 1948.
Vainio Toini, Viialan kunta 1932-1982, Tampere 1982.
Vakkinen Matti, Vanhoilla valtateillä, Kruununteiden ja kansanpolkujen vuosisataisia vaiheita.
Villanen Niilo, Satavuotias kansakoulu, Akaan ja Toijalan kansakoulujen vaiheet 1867-1967.
Wiialan lasitehdas, Luettelo talouslasille, Vammala 1990. Näköispainos v. 1911 ja pieni historiikki 1890-1938.
Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet, Julkaisu B 174, Tampereen seutukaavaliitto. 1990.
Rakennettu kulttuuriympäristö, Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Hki 1993.

Sanomalehdet

Peltoniemi Mikko, artikkeli, Oopakan talot nousivat tiettömille tanhuville ilman koneita, www.akaanseutu.fi/kesalehti/37_ooapka

Kartta-aineisto

Kansallisarkisto

Kuninkaan kartasto Suomesta 1776~1805, Timo Alanen, Saulo Kepsu, julkaisija SKS.

Lempäälän, Messukylän, Vesilahden kartta 1650-luku

Jyväskylän yliopisto

Maakirjakartat, Mört Olof 1692 ja 1699 (Tolvilan ja Viialan kartanot)

Maanmittauslaitos, Helsinki, Pasila:

Kalmbergin kartta 1855, 1:100 000

Pitäjäkartta 1:20 000 vuodelta 1921 (pohjautuu vanhempaan karttaan, tiedot 1900-luvun vaihteesta.)

Suomen taloudellinen kartta IV 5, 1922

Suomen taloudellinen kartta IV 5, 1931

Peruskartta 1:20 000 vuodelta 1959, kartoitus 1957, kuvaus v. 1956.

Jyväskylän maanmittauslaitoksen keskusarkisto

Akaa, Viialan tilakartta vuodelta 1925, K.D. Sinervä (Akaa, 25:33)

Akaa, Haihunkoski, Varrasniemi, uusjakokartta 1915-1924, E.V. Åberg, mittaukset 1915. (Akaa 3:18)

Akaa, Tarpian isojakokartta, G. Barck 1782 (Akaa 19:)

Akaa, tonttikartta, K.D.Sinervä 1925 (Akaa 25.33)

Lempäälä, Alkkulan jakokunta, Alkkula, Taipale, Tolvila ja Viiala, jakokunnan tiluskartta, 1773 Petrell. (Lempäälä 3: ja 3:a)

Lempäälä, Alkkulan jakokunta, Alkkula, Taipale, Tolvila ja Viiala, jakokunnan tiluskartta, A Öhman 1863/64. (Lempäälä 3:k)

Vesilahti, Heinusuon isojakokartta, L. A. Runeberg 1775 (Vesilahti 6:)

Vesilahti, Heinusuo, sikolaidunmaan kartta, A. Mörne 1835 (Vesilahti, 6:c)

Vesilahti, Riitiälän isojakokartta, kotipellot, L.A. Runeberg 1779 (Vesilahti 38:)

Vesilahti, Riitiälän isojakokartta, ulkopellot, niityt, rintamaiden metsät, P. Bergius 1782 (Vesilahti 38:b)

Vesilahti, Sarkkilan isojakokartta, kotipellot, M. Roering 1761 (Vesilahti 42:)

Vesilahti, Sarkkilan isojakokartta, ulkopellot, niityt, rintamaiden metsät P. Bergius 1784 (Vesilahti 42:a)

Vesilahti, Ylömäen jakokunta, Lohnattila, Arpiainen ja Menkala, rintatilusten jakokartta P. Bergius 1784, (Vesilahti 26:)

Haihunkosken ja Varrasniemen isojakokartat puuttuvat maanmittauslaitoksen Jyväskylän arkistosta. Haihunkosken osalta kylätontit ovat nähtävissä Akaan historia I teoksessa.

Hämeen maakunta-arkisto

Lempäälä, Alkkulan jakokunnan isojakokartta, Petrell 1773 (3:)

Viialan kunta:

Pohjakartta 1937/38, Viialan asemanseudun rakennussuunnitelmaa varten mittauksen ja vaakituksen toimittanut Eero Verho 1937/38, kaava vahvistettu 30.11.1954.

Muu kartta-aineisto

Kartta, taajama-alueen asukkaat v. 1937 Sosiaaliministeriön sosiaalisen tutkimustoimiston tiedustelun perusteella, teoksessa Viialan kunta 1932-1982.

Painamattomat lähteet

Esko Korkeakosken arkisto, muistelmia ja konsepteja

Kalle Siimeslehto, Lapsuuteni Viiala tai vuosisatamme alun Viiala

Väinö Lehtonen, muistelmia Viialan kauppaliikkeistä

Vainio Toini, Viialan asutuskeskuksen viimeaikaisesta kehityksestä erityisesti sodan vaikutusta silmälläpitäen

Esko Korkeamäki, Tehtaita ja verstita, Teollisuuden kehitys Akaassa 1873-1945

Törmä Milla, Viialan kunta, Varrasniemi, Asemakaavaan liittyvä rakennusinventointi 20.7.2002

haastattelut

Esko Korkeamäki

Olavi Lahdensivu

Rakennuksia koskevat suulliset lähteet on mainittu inventointien yhteydessä.

**Pirkanmaan maakuntamuseo
Kulttuuriympäristöyksikkö
Viialan rakennetun ympäristön
ja kulttuurimaiseman
inventointi 2005-2006**